

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Олійник О.О., Галуцько В.В., Єщук О.М.

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ
СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Монографія

**Херсон
Видавець Грінь Д.С.
2015**

УДК 342.951:343.148(477)

ББК 67.401

А 313

*Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту публічного права
(протокол № 2 від 23 липня 2015 року)*

Рецензенти: Мосьондз Сергій Олександрович

доктор юридичних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи ВНЗ «Університет сучасних знань»,

Іванищук Андрій Анатолійович

кандидат юридичних наук, суддя Дніпровського районного суду міста Херсона,

Автори: Галуцько Валентин Васильович

доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права

Олійник Олег Олександрович

кандидат юридичних наук, заступник завідувача кафедри менеджменту та права факультету права та соціально-інформаційних технологій Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Університет «Україна»

Єщук Ольга Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного і господарського права Херсонського державного університету

Олійник О.О., Галуцько В.В., Єщук О.М.

А 313 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: монографія // О.О. Олійник, В.В. Галуцько, О.М. Єщук. – Херсон: Грінь Д.С., 2015. – 224 с.

ISBN 978-966-930-045-4

У монографії на основі аналізу чинного законодавства, досвіду країн Європейського Союзу, думок вчених в сфері адміністративного права та практики діяльності публічної адміністрації розкрито особливості сучасного адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

Монографію призначено для вчених в галузі адміністративного права, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, посадових осіб публічної адміністрації, а також для всіх хто цікавиться даною проблематикою.

ISBN 978-966-930-045-4

© Олійник О.О., Галуцько В.В.,
Єщук О.М., 2015

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1 Судово-експертна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання	8
1.2 Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності	29
1.3 Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності	44
<i>Висновки до розділу 1</i>	62
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ РІЗНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ	68
2.1 Класифікація та зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз	68
2.2 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України	94
2.3 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України	109
2.4 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України	131
<i>Висновки до розділу 2</i>	151
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	159
3.1 Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності	159
3.2 Шляхи удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності	178
<i>Висновки до розділу 3</i>	190
ВИСНОВКИ	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України	– ДНДЕКЦ, або Державний центр
Експертно-кваліфікаційна комісія	– ЕКК
Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України	– Експертна служба
експертно-криміналістичні підрозділи при головних управліннях, управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті	– експертні підрозділи
Кодекс адміністративного судочинства України	– КАС
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз	– КНДІСЕ
Кодекс України про адміністративні правопорушення	– КУпАП
Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції	– Координаційна рада
Кримінально-процесуальний кодекс	– КПК
Міністерство народного здоров'я та опікування	– МНЗтаО
Міністерство оборони України	– Міноборони України
Міністерство охорони здоров'я	– МОЗ
Міністерство юстиції	– МЮ
Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи	– НКМР
Науково-дослідний інститут судових експертиз	– НДІСЕ
науково-судова експертиза	– НСЕ
органи внутрішніх справ	– ОВС

Російська Федерація	– РФ
судово-експертні установи	– СЕУ
судово-товарознавча експертиза	– СТЕ
технічні засоби негласного отримання інформації	– СТЗ
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України	– ІСТЕ СБУ
Центральна експертно-кваліфікаційна комісія при Міністерстві юстиції України	– ЦЕКК

ПЕРЕДМОВА

В Україні експертна справа посідає надзвичайно важливе місце в суспільній практиці, адже утвердження правової держави та громадянського суспільства неможливі без забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою, об'єктивною судовою експертизою, що максимально захищає права і свободи громадян.

Судово-експертна діяльність регулюється та забезпечується нормами багатьох галузей права, але чільне місце в цій сфері належить адміністративно-правовим нормам, на основі яких здійснюється легалізація експертів, створення експертних установ, методичне забезпечення органів судової експертизи тощо.

Адміністративно-правовий аспект регулювання судово-експертної діяльності покликаний забезпечити вдосконалення всієї системи судової експертизи та перерозподіл повноважень між окремими органами, що діють у зазначеній сфері (Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції, Міністерство охорони здоров'я та ін.).

В одній площині перебувають українські тенденції розвитку судової експертизи і наявність значних інтеграційних процесів, які відбуваються під час тісної взаємодії з елементами науково-технічного прогресу суспільства, а в іншій площині – відповідно нові, радикальні форми злочинності, що активізувалися останнім часом, вагомо збільшили вирішувані питання та досліджувані об'єкти судової експертизи. Сучасне суспільство не стоїть на місці, воно динамічно розвивається, і судово-експертна діяльність розвивається разом із ним.

Теоретичною основою дослідження стали роботи українських вчених-адміністративістів В. Авер'янова, Ю. Битяка, В. Гаращука, В. Галунька, Е. Демського, П. Діхтієвського, Є. Додіна, С. Ківалова, Р. Калюжного, В. Колпакова, А. Комзюка, Т. Коломоєць, О. Кузьменка, В. Курила, В. Заросила, Р. Мельника, В. Олефіра, О. Остапенка, С. Петкова, Ю. Римаренка, В. Сущенка, В. Шкарупи та ін.

Окремі аспекти, які так чи інакше стосуються адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, досліджувались як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Це зокрема В. Архипов, А. Габриянич, Л. Головченко, В. Гончаренко, А. Іванов, О. Кофанова, О. Кравченко, О. Матвєєвський, Г. Мумінова-Савіна, В. Петровський, П. Репешко, О. Ринкова, Е. Сімакова-Єфремян, В. Чисников, В. Шерстюк, О. Ярчук та ін. Проте переважно свою увагу вони зосереджували на більш загальних чи суміжних проблемах, і безпосередньо предметом їхніх досліджень зазначена проблематика не була.

З точки зору методології, адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності базується на працях вітчизняних і зарубіжних учених із філософії права, теорії держави і права, кримінального права, криміналістики, судової експертології, адміністративного права і теорії управління. Однак комплексне та всебічне дослідження проблем адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності не проводилося. Саме ці обставини визначають актуальність і вибір теми дослідження, її науково-практичну значущість.

Отже, у нашій монографії на основі аналізу чинного законодавства, досвіду країн Європейського Союзу, думок вчених в сфері адміністративного права та практики діяльності публічної адміністрації розкрито особливості сучасного адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів.

Призначається для вчених в галузі адміністративного права, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, посадових осіб публічної адміністрації, а також для всіх хто цікавиться данною проблематикою.

З повагою колектив вчених

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Судово-експертна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання

Після запровадження кардинальних змін у кримінальному процесі у зв'язку з уведенням нового КПК є необхідність по-новому поглянути на різні складові забезпечення кримінальних проваджень, і вагомим чинником у цій сфері є різноманітні експертизи. Однак вони здійснюються не в якійсь безособовій формі, а через діяльність експертів, яка у свою чергу забезпечується нормами багатьох галузей права, де чільне місце належить адміністративно-правовим нормам, на основі яких здійснюється легалізація експертів, створення експертних установ та інше.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про недостатнє використання досягнень науково-технічного прогресу, новітніх наукових технологій у процесі судочинства України. Причиною цього є відсутність розроблених засад адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності. Також хотілося б звернути увагу на те, що сьогодні поставлено за мету кодифікувати всі галузі права відповідно до соціально-економічних і політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві.

Ми повністю погоджуємося з О. Кравченко, що організаційне та правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні слід удосконалити шляхом підвищення правового забезпечення та ефективності чинної системи організації судово-експертної діяльності [103, с. 237].

Теоретичним підґрунтям цього підрозділу стали роботи вітчизняних та іноземних учених у галузі кримінального та адміністративного права і практиків-експертів В. Авер'янова,

Т. Авер'янової, І. Алієва, Л. Ароцкера, В. Бахіна, Р. Белкіна, А. Вінберга, Г. Грановського, В. Гіжевського, В. Гончаренка, В. Грузкової, В. Грязіна, І. Гори, Ф. Джавадова, О. Жгенті, А. Іщенко, Т. Коломоець, В. Коновалової, М. Салтевського, І. Сорокотягіна, Д. Сорокотягіної, О. Фількової, В. Шепітька, В. Шерстюка, М. Шульги, М. Щербаковського та багатьох інших, які присвятили свої праці деяким суміжним питанням, що висвітлюються в цьому підрозділі нашого дослідження. Проте в сучасній науковій літературі системне та комплексне дослідження судово-експертної діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання відсутнє.

Відсутність у сучасній монографічній, навчальній і службовій літературі інформації про різновиди діяльності судово-експертних установ та їх структуру є причиною того, що практичні працівники правоохоронних органів, які займаються розслідуванням і розкриттям злочинів, адміністративних правопорушень, не мають належної та повної уяви як про дислокацію судово-експертних установ, так і про здійснення їх адміністративно-правового регулювання в окресленій вище сфері [145, с. 519].

У цьому підрозділі дослідження ми на основі чинного законодавства та думок щодо цієї проблематики вчених-юристів визначимо дефініцію об'єкта адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

Доречно в своїх працях зазначають В. Маляренко та О. Шаповалова, що з моменту прийняття Україною Конституції, у якій закріплено високий правовий статус людини та громадянина, наша держава наблизилася до світових цінностей – справи захисту прав і свобод людини. Значним здобутком Конституції України є детальний виклад прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, де враховано положення міжнародних нормативно-правових актів, згоду на обов'язковість яких було надано нашою державою [117, с. 9].

Конституція України проголосила, що людина, її права і свободи визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [95]. Це досить вдало підтверджує в своїх творах А. Іванов, який зазначає,

що орієнтація України на побудову правової держави та впровадження загальноєвропейських цінностей істотно актуалізується в наукових дослідженнях, присвячених безпосередньо забезпеченню прав і свобод людини у різних сферах діяльності держави. Адміністративне право, яке об'єктивно відображає тенденції розвитку суспільного життя, перебуває нині у стані оновлення його основоположних засад, переорієнтації з державоцентристської на людиноцентристську галузь права, покликану забезпечувати права та свободи людини у сфері публічно-правових відносин [78, с. 3].

Його погляди підтверджують Ю. Козлов і Л. Попов, які зазначають, що в законодавстві України про адміністративні правопорушення повинен бути закріплений надійний правовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина [169, с. 419], і судово-експертна діяльність не є виключенням з цього правила – вона також у нашій державі повинна ефективно та якісно захищати права і свободи людини та громадянина.

Також доречно зазначити думки Н. Клименко та В. Федчишиної, з якими ми повністю погоджуємося, що від того, наскільки активно судові експертні установи використовують сучасні досягнення науково-технічного прогресу й спеціальні знання під час вирішення основних завдань судочинства, безпосередньо залежать забезпечення правопорядку та успіх в усуненні антисуспільних явищ на території країни. Судова експертиза підсилює доказовий базис матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини, відіграючи важливу роль у розробці й практичному впровадженні наукових методів та методик, дослідження матеріалів під час розслідування злочинів і судового розгляду справ [84, с. 8].

На наш погляд, перш ніж розглядати судово-експертну діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання, слід зупинитися на етимології слів *експертиза* та *експерт*. Слово *експерт* у перекладі з латини означає «досвідчений», «обізнаний» [190, с. 28]. У словнику іншомовних слів за редакцією О. Мельничука зазначено,

що *експертиза* (фр. *expertise*) – це розгляд, дослідження експертом якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань (наприклад медична, бухгалтерська, судова експертиза) [197, с. 237]. Ще в одному словнику визначення майже тотожне, тільки там зазначається, що це дослідження проводиться у сфері науки, техніки, мистецтва тощо (де необхідними є спеціальні знання). Висновок судового експерта розглядається як один із доказів у справі [200, с. 1532].

На погляд А. Фурмана, *експертиза* (лат. *expertus* – «досвідчений») – це: а) фахове вивчення речових доказів чи фактів з метою з'ясування обставин і подання відповідних висновків [230, с. 156]; б) розгляд, дослідження якої-небудь справи чи якогось питання для одержання правильного висновку, винесення правильної оцінки; в) соціальна процедура психологічного оцінювання окремих визначених ситуацій, надбань людської діяльності чи особистості, яка проводиться відповідно до поставлених замовником завдань (запиту), вимагає поглибленого дослідження експертом певних психосоціальних проблем чи питань, а відтак і його ґрунтовної теоретико-методологічної підготовки та функціональної грамотності; г) оцінювання авторитетними спеціалістами стану об'єкта чи процесу, причини виникнення події чи можливих її наслідків, а також перспектив використання речей, ресурсів чи прийняття конкретних рішень; д) метод обґрунтування експертом реального стану справ у певній сфері суспільного життя, з'ясування ґрунтовності вирішення актуальних завдань тією чи іншою науковою дисципліною (соціологія, дидактика, психологія), а також оцінювання, що «пов'язане з побудовою системи ознак для розпізнавання, класифікації й аналізу складних інновацій, вироблення засобів вимірювання досліджуваних об'єктів при зміні довкілля, середовища» [229, с. 70-75].

В інших джерелах зазначається, що експертизою є дослідження визначених питань особами, що володіють спеціальними знаннями в цій галузі. Судова експертиза – це дослідження експертом на основі

спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. Експертиза є самостійною процесуальною формою отримання нових і перевірки (уточнення) установлених доказів, що полягає в дослідженні експертом за завданням правоохоронних органів речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичного стану й обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення справи [167].

Судова експертиза є одним із видів наукового дослідження, але відрізняється від усіх інших наукових досліджень тим, що ця діяльність відбувається в спеціально регламентованому процесуальним законом порядку. Основними ознаками експертизи є: використання спеціальних знань; проведення експертизи в передбаченому процесуальним законом порядку, проведення досліджень з метою встановлення обставин, що мають значення для справи. Судова експертиза – це процесуальна дія, що полягає в дослідженні обставин справи, проведеному з доручення слідчих органів і судів у передбаченому законом порядку обізнаними в науці, техніці, мистецтві, ремеслі людьми для встановлення науково обґрунтованих фактичних даних у формі висновку експерта, засобом судового доведення і встановлення об'єктивної істини в карних і цивільних справах [167].

До спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню. Не належать до спеціальних правові та загальновідомі знання, що є результатом повсякденної практики, життєвого досвіду [50, с. 66].

У своїх працях О. Гоманюк зазначає, що експертизу слід призначати тільки тоді, коли без відповіді експерта на деякі питання неможливо встановити об'єктивну істину у справі. Законодавець у зв'язку з визначенням особливостей життєдіяльності і станів

людського організму визнав за необхідне, щоб такі дослідження проводилися обов'язково [50, с. 66-67].

Слід зазначити, що професія судового експерта є унікальною за своїм змістом: з одного боку, його професійний статус полягає у проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань (з практично необмеженого кола питань – науки, техніки, ремесла тощо) науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого – він набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку експерта і таким чином у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця та процесуальної особи. Це суттєво відрізняє правовий статус судового експерта від інших працівників державних установ, оскільки для об'єктивного виконання своїх обов'язків судовий експерт передусім повинен бути незалежним від органів дізнання, досудового розслідування, суду та інших учасників процесу. Тому незалежність судового експерта має забезпечуватися державою шляхом створення необхідних умов для його діяльності та належним матеріальним і соціальним забезпеченням [49, с. 10].

На наш погляд, найбільш вдалим і лаконічним є таке визначення терміна *експертиза*: це розгляд, дослідження експертом справ, питань, що потребують спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

На наш погляд, у сучасних умовах виникає нагальна потреба у створенні ефективних передумов для розвитку економічних ринкових відносин в Україні, в умовах всезагального та докорінного реформування всієї суспільно-державної дійсності, а це в свою чергу вимагає уточнення сучасного категорійного апарату у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, особливо в цьому підрозділі нашого дослідження, де зазначено основною проблематикою судово-експертну діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання.

Основними в цьому ракурсі є загальновідомі, теоретичні, але

водночас складні філософсько-правові феномени – «правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання», «адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності» та ін., щодо яких тривають наукові дискусії і в наш час. До їх ґрунтовного дослідження в різні епохи зверталися вчені не тільки в галузі адміністративного права, але і таких наук, як теорія держави та права, соціологія, політологія тощо [155, с. 519].

На слухний погляд К.Г. Волинка, одним зі специфічних напрямків соціального регулювання є правове регулювання, яке виникає разом із соціальним розмежуванням суспільства, виникненням держави. Воно спрямоване на впорядкування найважливіших суспільних відносин і здійснюється за допомогою системи специфічних юридичних засобів. Правове регулювання здійснюється як за допомогою загальнообов'язкових правил поведінки – правових норм, так і за допомогою індивідуальних рішень правового характеру [37, с. 22-23].

У своїх працях К.Г. Волинка зазначає, що право з'являється як результат об'єктивних потреб суспільства, в якому виникають внутрішні суперечності, що не можуть долатися вже ним самим самотійно. Своім регулювальним впливом право забезпечує організованість, стабільність і порядок у суспільстві. За допомогою права в суспільстві розв'язуються соціальні конфлікти і суперечності. Право несе в суспільство інформацію про добро і справедливість, витісняє з суспільства шкідливі для нього відносини. Право є мірою суспільної й особистої свободи, адже в суспільстві немає і бути не може безмежної свободи. Свобода без меж – це свавілля, уседозволеність. У межах права, правових норм люди їхні об'єднання та організації можуть діяти вільно [37, с. 22-23].

У тлумачному словнику юридичних термінів зазначається, що правове регулювання – це форма регулювання суспільних відносин, яка забезпечує відповідність поведінки їхніх учасників вимогам і дозволам, що містяться в нормах права. Механізм правового регулювання містить такі елементи, як правові норми, правові

відносини, правова відповідальність та ін. [244, с. 218].

Більш глибоко вітчизняні вчені В. Ткаченко та Є. Ручкін до змісту будь-якого різновиду соціального регулювання відносять дії морального характеру, що полягають у визнанні на нормативному та індивідуальному рівнях відповідно до цілей регулювання меж дозволеної та забороненої поведінки соціальних суб'єктів, установленні ідеальних моделей їхніх стосунків у певних життєвих ситуаціях, а також у стимулюванні фактичного дотримання ними таких установлень [65, с. 404-408].

На наш погляд, досить придатним для нашого дослідження судово-експертної діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання є думки М. Цвіка, В. Ткаченка та Є. Ручкіна, що правове регулювання становить собою систему; окреслює коло суспільних відносин, які визначаються комплексом різноманітних юридичних засобів; відіграє провідну роль в упорядкуванні суспільних відносин, які підпадають під дію права; спрямовує вектор своєї діяльності на тісний зв'язок з державою; характеризується наявністю стадій у функціональному аспекті та змістовому плані; виділяє специфічні не характерні для інших видів соціального регулювання риси; упорядковує лише найбільш важливі соціальні відносини, які не зможуть без правового регулювання ефективно існувати та розвиватися.

Дещо схожих поглядів на проблему правового регулювання дотримуються В. Лазарєв і Т. Радько, які вважають, що правове регулювання є частиною дії права, що характеризує спеціальну юридичну (не інформативну і ціннісно-мотиваційну) дію права на поведінку і діяльність його адресатів, але безпосередньо з ними ще не пов'язана [143, с. 133].

Цікавими у цьому переліку є тлумачення змісту правового регулювання, здійснене В. Галуцьком. Він проблему правового регулювання характеризує такими рисами: має цілеспрямований характер, оскільки постає певним регулятором суспільних відносин, упорядковуючи їх за допомогою права на рівні суспільства; має

організаційний та упорядкований характер, тобто здійснюється за допомогою певних засобів; спрямовано на досягнення певних цілей, а тому має регулятивний характер; має певний предмет і сферу правового впливу, які усвідомлюються людьми і суспільством та мають для них певне значення; забезпечується певними методами, які координують діяльність суб'єктів права або здійснюються за допомогою їх субординаційної підлеглості у процесі виконання або використання норм права; має визначені стадії, які передбачають правову регламентацію суспільних відносин, виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх реалізацію [43, с. 116-118].

Також в юридичній літературі можна зустріти інші визначення поняття правового регулювання. Так, за В. Гіжевським, В. Головченком і В. Ковальським, правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою упорядкування, закріплення, охорони й розвитку, а також вплив на поведінку та свідомість громадян шляхом проголошення їх прав та обов'язків, установлення певних дозволів і заборон, затвердження певних правових актів тощо [170, с. 369].

Дослідження наведеного матеріалу та понять приводить до узагальнення, що згадані вище вчені мають хоча і не тотожне, але не протилежне розуміння змісту правового регулювання. Ми констатуємо, що всі ці висловлювання містять певне раціональне зерно. Кожний із зазначених вище вчених розкриває в тому чи іншому ракурсі більш глибоку сутнісну складову феномену правового регулювання.

Досить сталим у сучасній юридичній літературі є погляд, що загальна частина адміністративного права містить норми адміністративного права, які мають регулятивне значення для всіх галузей та інших сфер державного управління [243, с. 19].

Відповідно особлива частина адміністративного права охоплює норми, якими регулюються суспільні відносини в окремих галузях

державного управління: економіки, соціально-культурного будівництва, адміністративно-політичної діяльності, оборони, забезпечення законності та охорони громадського порядку тощо [33, с. 18].

На погляд Т. Коломоєць та П. Лютікова, особлива частина адміністративного права включає норми, які регулюють управління в окремих галузях народного господарства (економіці, сільському господарстві, транспорті, підприємницькій діяльності, адміністративно-політичній діяльності, міжгалузевому управлінні тощо) [12, с. 8].

Останнім часом у літературі виділяють додатково й спеціальну частину, яка об'єднує норми, що регулюють адміністративно-правову діяльність суб'єктів управління конкретними сферами (адміністративна діяльність органів митного контролю, органів внутрішніх справ тощо) [12, с. 8].

Зазначене вище підтверджується думкою більшості вітчизняних і зарубіжних учених у галузі адміністративного права – В. Авер'янова, О. Андрійко, Г. Бребана, І. Голосніченка та ін. [36, с. 513; 29, с. 50]. Так, французький вчений-адміністративіст Г. Бребан стверджує, що сукупність адміністративно-правових норм визначає сутність адміністративно-правового регулювання в повному обсязі загального адміністративного права [29, с. 50].

На думку В. Авер'янова, сучасна оцінка характеру предмета адміністративного права призводить до висновку про те, що всупереч колишнім помилковим поглядам ця галузь покликана регулювати аж ніяк не тільки і не скільки управлінські відносини між публічно-владними суб'єктами, з одного боку, і підвладно-керованими об'єктами – з іншого, хоча управлінська складова предмета адміністративного права зберігає, безперечно, досить важливе значення. Натомість значно вагомніше суспільне призначення адміністративного права полягає в іншому – у регулюванні численних відносин, що складаються у процесі різноманітної діяльності згаданих суб'єктів щодо забезпечення ефективної

реалізації належним приватним особам прав і охоронюваних законом інтересів (так само, до речі, як і для виконання покладених на них законом обов'язків), а у разі порушення цих прав та інтересів – також їх захисту як у позасудовому (адміністративному), так і судовому (через адміністративну юстицію) порядку [3, с. 13].

Наступним провідним елементом адміністративно-правового регулювання є методи. У цілому під методом адміністративно-правового регулювання розуміються способи та прийоми юридичного впливу на регулювання суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права, суть яких зводиться до встановлення певного порядку дій, заборони певних дій під страхом застосування відповідних юридичних засобів впливу, надання можливості вибору одного з варіантів належної поведінки, передбачених адміністративно-правовою нормою; надання можливості діяти за своїм бажанням у межах, передбачених адміністративно-правовою нормою [244, с. 14]. У свою чергу, на думку В. Шкарупи та Ю. Ведернікова, методи державного управління – це різноманітні прийоми, способи і засоби цілеспрямованого впливу органів управління та їх посадових осіб на свідомість, волю і поведінку керованих (методи переконання, заохочення, примусу) [8, с. 90].

При цьому хотілося б зазначити, що ми підтримуємо точку зору тих учених у галузі адміністративного права, які вважають, що основний адміністративно-правовий метод регулювання виявляється в юридичній нерівності учасників правовідносин, прямій організації підлеглості один одному [45, с. 38-39].

Адміністративне право, зокрема при здійсненні судово-експертної діяльності, реалізує свій регулятивний та охоронний правовий вплив на суспільні відносини насамперед за допомогою імперативно-владного (владно-управлінського) методу пізнання.

Останнім часом, в умовах демократизації суспільного життя, адміністративне право як додаткові широко використовує інші методи наукового пізнання – рекомендацій, узгодження, рівності [9,

с. 5-6]; економічні, організаційні, морально-психологічні та спеціальні [52, с. 84-85]; переконання, заохочення, примусу [93, с. 187].

Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності становить собою систему та окреслює коло суспільних відносин, які визначаються комплексом різноманітних юридичних засобів; відіграє провідну роль в упорядкуванні суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права; характеризується наявністю стадій у функціональному аспекті та змістовому плані; виділяє специфічні, не характерні для інших видів соціального регулювання риси; упорядковує лише найбільш важливі соціальні відносини у цій сфері, які не зможуть без правового регулювання ефективно існувати та розвиватися.

А зараз звернемося до невеликого історичного екскурсу, адже минуло 100 років з часу заснування Київського та Одеського кабінетів науково-судової експертизи. Розглянемо, якою була історія створення та який шлях довелося пройти цим експертним установам.

Ще 4 липня 1913 року, перебуваючи на яхті «Штандарт» в одному з балтійських портів, імператор Микола II на оригіналі прийнятого Державною радою та Державною думою Російської імперії Закону «Про заснування кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві та Одесі» власноруч написав: «Быть по сему» [199, с. 1441]. Так було започатковано судово-експертну діяльність в Україні, а також засновано найстаріші експертні установи на її теренах – Київський та Одеський науково-дослідні інститути судових експертиз [84, с. 8].

Цьому передувало невпинне зростання кількості і нерозкритих злочинів у країні та світі. Однією з причин низького рівня їх розкриття вважалася відсутність експертних установ і технічного обладнання, необхідного для функціонування останніх, а також кваліфіковано підготованих кадрів [84, с. 8-9].

У своїх працях Г. Стрілець, що досліджувала дещо суміжну з цим розділом проблематику, а саме генезу системи судово-

експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності, доречно зазначає, що судово-експертні установи в системі Міністерства юстиції України були створені ще за часів Російської імперії, зокрема першими 1914 року виникли судово-експертні установи в Києві та Одесі, а 1923 року відкрилася подібна судово-експертна установа в Харкові [205, с. 6].

Основною метою відповідно до закону було проведення судово-експертних досліджень з кримінальних і цивільних справ із використанням методів судової фотографії, дактилоскопії, хімічного та мікроскопічного аналізу [205, с. 6].

Революційні події 1917 року зупинили цей розвиток. На жаль, кабінети науково-судової експертизи також чекало серйозне випробування. Два російських кабінети практично одразу припинили своє існування: Кабінет у Санкт-Петербурзі згорів при пожежі в приміщенні колишнього Петроградського окружного суду 1917 року; Московський проіснував до 1918 року. Українські кабінети зуміли вистояти навіть під час революції та громадянської війни, хоча і працювали зі збоями. У цілому на території Радянського Союзу до 1929 року не залишалось інших криміналістичних експертних установ, крім українських [77, с. 6].

Продовжуючи історичний екскурс, хотілося б відзначити, що доля сучасних судово-експертних установ була досить непростною, особливо зважаючи на ті складні історичні умови, в яких їм доводилося розвиватися та працювати.

На законодавчому рівні висновок експерта вперше визначено різновидом судових доказів згідно з КПК УРСР, який набрав чинності 20 вересня 1922 року. Відтак діяльність Київського кабінету науково-судової експертизи також отримала законодавчу регламентацію [84, с. 10].

10 липня 1923 року Радою Народних Комісарів УРСР затверджено Положення про краєві кабінети науково-судової експертизи в містах Києві, Харкові та Одесі, а 30 листопада 1923 року народним комісаром юстиції М. Скрипником схвалено

«Інструкцію крайовим кабінетам науково-судової експертизи», які «для підмоги органам слідчої влади» мали до встановлення злочину проводити різні науково-технічні дослідження шляхом застосування фотографії, мікрофотографії, дактилоскопії, хімії та інших наукових методів. До відання Київського кабінету НСЕ було віднесено справи, що виникали та розглядалися на Київщині, Чернігівщині й Волині [84, с. 10].

У слідчо-судову практику дуже швидко впроваджувалися нові науково-технічні засоби і прийоми. З прийняттям 23 жовтня 1925 року Положення про судоустрій УРСР кабінети науково-судової експертизи реорганізовано в Київський, Харківський та Одеський інститути науково-судової експертизи [36, с. 10]. Таким чином, три перших українських кабінети науково-судової експертизи було перетворено в інститути науково-судової експертизи, а 3 травня 1927 року Міністерство юстиції УРСР утвердило «Указ Інститутам НСЕ», який значно розширив спектр їх повноважень і регламентував основні форми діяльності установ – судово-експертну, науково-дослідну, науково-педагогічну та адміністративну [77, с. 6].

Із заснуванням інститутів розпочинається новий етап у розвитку українських експертних науково-дослідних установ, у межах яких окрім наявних чотирьох секцій (індивідуальної ідентифікації, кримінальної психології та психопатології, судово-медична, судової хімії) утворюються ще дві – судово-біологічних досліджень і кримінально-психологічних та психопатологічних досліджень [84, с. 10].

Завдяки новій організаційній структурі КІНСЕ розширилося коло його експертної діяльності, що перетворило інститут на багатопрофільну експертну установу, а її науково-дослідну роботу було сконцентровано на вдосконаленні методів токсикологічного аналізу (1926 року В. Павлов запропонував метод використання газоподібного хлору в лужному середовищі для руйнування трупного матеріалу), судової фотографії (кольороподіл, підсилення контрастів), ідентифікації обрізів нарізної зброї [84, с. 10-11].

Після набрання чинності новим Положенням про судоустрій УРСР у складі інституту з вересня 1929 року почали працювати секції хімічних і фізико-хімічних, біологічних, фотографічних досліджень, ідентифікації. Було ліквідовано секції судово-медичних і кримінально-психологічних та психопатологічних досліджень, припинено роботу кафедри кримінології. [84, с. 11].

Післявоєнний період розвитку НДІСЕ тривав на тлі відбудови зруйнованого господарства України, зростання злочинності й відтак – подальшого розширення мережі судово-експертних установ [84, с. 11].

Положенням про КНДІСЕ, затвердженим міністром юстиції УРСР 27 грудня 1950 року, поряд із розробкою нових методів дослідження речових доказів перед установою було поставлено завдання з вивчення питань теорії криміналістики та судової експертизи. Крім того було змінено профіль експертної діяльності відділів судово-хімічних і судово-біологічних досліджень: хімічний аналіз біогенних матеріалів і біологічні дослідження віднесено до компетенції республіканського й обласних бюро судово-медичної експертизи [84, с. 11].

Після здобуття Україною незалежності завдання ліквідації злочинності на її теренах визначило необхідність подальшого розвитку методів криміналістики і судової експертизи [84, с. 12]. Сьогодні під час роботи експерти використовують сучасне електронне обладнання для виявлення латентних слідів, лазерні прилади (інфрачервоні та ультрафіолетові спектрометри), технічні засоби для рентгено-структурного аналізу і газової хроматографії та комп'ютерну техніку [84, с. 12].

В інституті створено власну інформаційну базу, наукову бібліотеку, яка налічує понад 50 тисяч примірників друкованих видань, а також архів, який уміщує документальний базис установи починаючи з 1944 року, натурні колекції та стандартизовані, зареєстровані в Мін'юсті України, методики дослідження різних речових доказів. Про високу наукову кваліфікацію співробітників

інституту свідчить наявність у них низки міжнародних патентів на власні методики криміналістичних досліджень [84, с. 12].

Тож, пишаючись цінним досвідом експертної та наукової роботи, накопиченим за 100-річний період і діяльності КНДІСЕ, його колектив сьогодні має неабиякий потенціал творчого інтелекту для продовження справи боротьби зі злочинністю і служіння правосуддю України [84, с. 12].

Наприкінці нашого історичного екскурсу хотілося б відзначити, що досліджуючи історію створення та розвитку науково-дослідних інститутів судових експертиз, можемо зробити висновок, що вона є досить непростю, адже їм доводилося «виживати» і під час революції, і під час Другої світової війни, але все ж співробітникам цих установ вдалося вистояти в такі непрості часи та зберегти бажання передати накопичений багатовіковий досвід і потяг до нестримного служіння науці своїм послідовникам.

Продовжуючи розкриття тематики цього підрозділу монографічного дослідження, зазначимо, що серед науковців на сьогодні досить чітко не визначено поняття «експертна діяльність» та його зміст. У літературі існує декілька визначень: «експертна діяльність», «судово-експертна діяльність», «експертно-криміналістична діяльність», «діяльність експертно-криміналістичних підрозділів», які різними вченими трактуються по-різному. Завдяки відсутності теоретичного підґрунтя виникають проблеми в діяльності правоохоронних органів, що здійснюють судочинство, з приводу видів, форм експертної діяльності, завдань, що вирішуються, та інших актуальних питань [159, с. 255].

У своїх працях І. Пиріг зазначає, що поняття експертної діяльності значно ширше, ніж поняття судово-експертної діяльності [159, с. 258]. На його погляд, метою експертної діяльності є всебічне, повне, об'єктивне комплексне дослідження об'єктів, у результаті чого формуються та надаються науково обґрунтовані висновки про ті чи інші їх властивості, можливість існування певних фактів, доцільність прийняття, упровадження, використання окремих

програм та інші питання, що можуть бути вирішені шляхом використання спеціальних знань [159, с. 258-259].

На думку зазначеного вченого, експертна діяльність є видом діяльності, якій притаманні такі ознаки: 1) є специфічною формою людської діяльності, яка відрізняється від інших відношенням до оточуючого світу; 2) має пізнавальний дослідницький характер; 3) може проводитись у різних сферах суспільної діяльності; 4) використовує методи та методики, що не суперечать закону та нормам моралі та які ґрунтуються на сучасних досягненнях науки; 5) має на меті всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, процесів або явищ; 6) її результатом є отримання нової інформаційної та формування висновків [159, с. 258-259].

На погляд І. Пирога, експертна діяльність є специфічним видом людської діяльності, зміст якої становить пізнання певних об'єктів, процесів або явищ спеціальними методами з метою надання науково обґрунтованих висновків [21, с. 259]. Він також зазначає, що відповідно до наведених визначень можна дійти висновку, що експертна діяльність є різновидом людської діяльності, що полягає у процесі застосування окремими суб'єктами сил і засобів при виконанні певної роботи [159, с. 259].

Насамперед слід з'ясувати різницю експертної та судово-експертної діяльності. У судово-експертній діяльності, як і в експертній, дослідження засновано на використанні знань фахівців з певної галузі знань. Водночас судово-експертна діяльність, на відміну від експертної, здійснюється у сфері судочинства. Як об'єкт досліджень виступають речові докази за порушеною кримінальною, цивільною справою або справою про адміністративні правопорушення, що зумовлює назву експертизи – судова.

Експертна діяльність як наукова категорія та вид суспільної діяльності – багатоаспектна та важлива. Невирішеними як на теоретичному, так і на практичному рівнях залишаються питання щодо законодавчого забезпечення експертної діяльності, розробки й уніфікації експертних методик, організації діяльності експертних

установ України та багато інших [159, с. 261]

В Україні статтею 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства [74].

Якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа чи орган, які її призначили, повинні забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці [74].

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених чинним законодавством України, – судові експерти, які не є працівниками зазначених установ [74].

До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [74].

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [74].

Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи чи органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань [74].

Адміністративний суд на прохання осіб, які беруть участь у справі, призначає експертизу і доручає її проведення: відповідній

експертній установі, конкретному експерту (частина 3 статті 81 Кодексу адміністративного судочинства України) [87].

Відповідно до частини 4 статті 81 Кодексу адміністративного судочинства України в разі доручення проведення експертизи експертній установі її керівник має право доручити проведення експертизи одному чи кільком експертам експертної установи [87].

У разі призначення експертизи експертній установі на керівника такої установи покладається обов'язок щодо роз'яснення прав і обов'язків, відповідальності та приведення експерта до присяги (стаття 131 Кодексу адміністративного судочинства України) [87].

Проведення судової експертизи є однією зі слідчих дій, спрямованих на одержання доказів у розслідуваній справі. Експертиза визнається основною формою використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень при розслідуванні злочинів. Важливо підкреслити, що нині судова експертиза є самостійним і цікавим науковим напрямком. Не є таємницею, що сьогодні як наукові, теоретичні, так і методичні основи судових експертиз постійно вдосконалюються та розвиваються. Джерелом прогресу цього напрямку є досягнення криміналістики, природних і гуманітарних наук, потреби експертної та слідчої практики. Створюються нові і розвиваються чинні експертні методики, у коло експертного дослідження залучаються нові види об'єктів, що є слідами злочину, адміністративного правопорушення. Так, необхідність судово-експертного вивчення мікрооб'єктів різної природи, нових видів наркотиків, усного мовлення на фонограмі, інформації на магнітних носіях, саморобних вибухових пристроїв й інших нетрадиційних об'єктів спричинила розробку нових методів, методик дослідження і виникнення нових напрямків судової експертизи.

Судові експерти, які не є працівниками вищезазначених установ, здійснюють експертну діяльність з певного виду експертної спеціальності на підставі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Міністерством юстиції України

відповідно до Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 №86/5 зі змінами та доповненнями [136].

На наш погляд, участь експерта у справах про адміністративні правопорушення має важливе значення: він є ключовою фігурою в судово-експертній діяльності.

Л. Романенко, досліджуючи дещо споріднену з нашою проблематику, доречно вважає, що у розгляді питання про доцільність розвитку організації судово-експертної діяльності в Україні слід враховувати позитивний досвід зарубіжних країн і не ігнорувати досягнень вітчизняної моделі організації такої діяльності, зокрема матеріальних, методологічних, професійних можливостей відомчих спеціалізованих експертних установ [144, с. 126]. Прагнучи до забезпечення максимальної неупередженості та незалежності судових експертиз, варто підтримати позицію тих науковців, які зазначають, що відомча приналежність судових експертів не має вирішального значення при їх призначенні для провадження судової експертизи в адміністративному судочинстві зокрема та в адміністративному процесі взагалі. Це визначається тим, що відомства повинні забезпечити судовим експертам дійсну незалежність та не впливати на провадження експертиз. Для цього потрібно удосконалювати правове регулювання цієї організаційної форми судово-експертної діяльності та розвивати альтернативну, незалежну судову експертизу, забезпечуючи рівні можливості у використанні обох зазначених форм [189, с. 450-451; 149, с. 27].

А. Іванов у деяких питаннях погоджується з Л. Романенко та зазначає, що у процесі підготовки новітнього адміністративно-деліктного законодавства щодо участі експерта доцільним є врахування позитивного зарубіжного нормотворчого досвіду у відповідній сфері. Це дозволяє скористатися здобутками й уникнути недоліків, які виявила процедура застосування аналогічного адміністративно-деліктного законодавства в зарубіжних країнах.

Однак використання досвіду має бути виваженим, з обов'язковим акцентом на специфіку нормотворчого процесу кожної країни та його результати, обґрунтованим, дієвим, узгоджуватися з основними напрямками сучасної нормотворчої діяльності держави, вітчизняної адміністративно-деліктної політики (зокрема її процесуальної частини) та пріоритетними напрямками зовнішньої та внутрішньої політики України [78, с. 13]. У цих питаннях ми з ним повністю солідарні [148, с. 89].

Таким чином, об'єктом адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності є право фізичних та юридичних осіб на проведення законної, незалежної, об'єктивної та повної судової експертизи на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини юридичної справи, а також діяльність публічної адміністрації стосовно:

- особливостей проведення адміністративно-деліктної експертизи, адміністративно-процедурної експертизи та експертизи у справах адміністративного судочинства;
- забезпечення умов праці судового експерта за місцезнаходженням об'єктів дослідження;
- створення судово-експертних спеціалізованих установ;
- забезпечення науково-методичної та організаційно-управлінської діяльності судово-експертних установ;
- забезпечення організаційно-правових засад діяльності Координаційної Ради з проблем судової експертизи;
- ведення Державного реєстру атестованих судових експертів;
- організаційно-правових засад атестації судових експертів;
- присвоєння кваліфікації судовим експертам з правом проведення певного виду експертизи;
- організаційно-правових засад діяльності експертно-кваліфікаційної комісії;
- організаційно-правових засад здійснення навчання фахівців для спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи;
- забезпечення спеціальної дисциплінарної та адміністративної відповідальності в зазначеній сфері.

1.2 Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності

Україна належить до романо-германської правової сім'ї, де принципам приділяється важлива увага, без них важко уявити будь-який вид діяльності, тим більше судово-експертну діяльність.

У теорії адміністративного права до широкого розуміння механізму адміністративно-правового регулювання вчені відносять: норми права, юридичні факти, правовідносини, тлумачення норм права, реалізацію норм права, законність як принцип права; правову культуру і правосвідомість, правомірну та протиправну поведінку, форми юридичної відповідальності. Хотілося б зазначити, що в цьому підрозділі дослідження нашу увагу буде зосереджено на принципах адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

На наш погляд, саме зараз доречно зазначити, що принципово важливим є визнання людини соціальною цінністю: це означає, що людина є цінністю не тільки сама для себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки ця цінність – найвища, то жодне інше явище, ніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [96, с. 19]. А з цієї слушної думки уже формулюються і принципи права, і принципи адміністративного права, і принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

У словнику іншомовних слів *принцип* визначається двома способами: 1) первоначало; те що лежить в основі певної теорії науки 2) внутрішнє переконання людини; основне правило її поведінки [197, с. 547].

На думку А. Васильєва, важливу роль в організації суспільного життя, регулювання поведінки людей і діяльності їх соціальних колективів відіграє право. Вчений навіть визначає право як систему норм і принципів (правил поведінки) [153, с. 59]. Акцентуємо, що принципи відіграють неабияку роль у сучасному регулюванні

судово-експертної діяльності.

Ми повністю погоджуємося з О. Наденом, що за відносної одноманітності поглядів на сутність правових принципів можна було б зробити висновок, що ця категорія належить до найбільш однозначних і безспірних у теорії права. Однак сутність правових категорій пов'язана не лише з визначенням, а й з установленням їх ознак, функціональним призначенням. А в цьому аспекті єдності поглядів щодо правових принципів немає. Так, у юридичній літературі стверджується, що за своїми ознаками принципи права бувають подвійного виду, поділяються на дві великі групи – принципи чинного права та інші правові принципи. Перші виступають як відправні положення (правила), що безпосередньо входять до змісту права. Вони представлені там як реально виражені і закріплені найважливіші норми. Тому принципи, що включаються в цю групу, мають усі властивості правових норм, обов'язкові для учасників регульованих відносин, відступ від них розцінюється як порушення законності в державі. Інші правові принципи складають вихідні юридичні положення й ідеї, що не увійшли до змісту чинного права, не зафіксовані в ньому і властивостями правового регулятора не наділені [128, с. 36].

О. Наден зазначає, що така ідея співзвучна з думкою про подвійну форму вираження правових принципів у праві. Відповідно до неї існують дві форми закріплення принципів у правовій матерії. Першу утворюють ті, які знайшли безпосереднє закріплення в нормах права (пряме закріплення). Другу – виведені зі змісту низки норм тієї чи іншої галузі права (непряме закріплення). Звідси у правовій доктрині стало природним виділення норм-принципів і принципів-ідей [128, с. 36].

Поділ принципів права на такі види хоча і відображає реальний стан речей, проте його практичне значення навряд чи є суттєвим. Якщо стояти на позиції пріоритетності принципівих положень права щодо інших його норм, то очевидно, що незалежно від того, знайшов чи не знайшов принцип права своє безпосереднє закріплення в тексті

нормативно-правового акта, він повинен безумовно враховуватися і впливати на правове регулювання відповідних відносин. Незалежно від форми вираження у праві (тобто пряме безпосереднє текстуальне закріплення в одній нормі права чи «розчиненість» у низці норм права), правові принципи в силу такого правового закріплення стають вираженням державної волі, набувають характеру загальнообов'язкових вимог, дотримання яких забезпечується державою. Правові принципи існують незалежно від того, отримали вони нормативне закріплення чи ні. Сформовані часом і традиціями в рамках конкретних правових систем, вони безвідносно до форми їх закріплення не тільки регулюють поведінку суб'єктів права, а й упорядковують нормативний матеріал конкретних галузей права. У своїх працях О. Наден акцентує увагу, що ведучи мову про принципи права, маємо на увазі як ті, що безпосередньо текстуально закріплені в окремих правових нормах, так і ті, що «розчинені» в їх змісті [128, с. 36].

У найбільш загальному вигляді вчені-правознавці під принципами права розуміють керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає в тому, що вони в стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «обличчям» [242, с. 128].

На погляд Т. Провізіона, у національній правовій системі України загальновизнані принципи й норми міжнародного права не мають абсолютного характеру і поширюються на специфічну сферу правого регулювання – зовнішньополітичну діяльність держави. Водночас, виходячи з цих принципів, Україною самостійно визначається порядок дії в українській правовій системі інших джерел міжнародного права – як на конституційному рівні та в законотворчому процесі, так і в конституційному судочинстві [179, с. 111].

Влучно зазначає Н. Христиненко, що основні ознаки, притаманні адміністративному праву України, пов'язані з його

принципами, на яких здійснюється правове регулювання виконавчої діяльності держави. Принципи відображають особливості й тенденції формування та функціонування адміністративного законодавства України і його норм [232, с. 110].

На думку вченого, значення принципів права полягає в тому, що в них відображено найхарактерніші демократичні риси і загальну спрямованість права та його найважливіших інститутів, у зв'язку з чим вони дають можливість пізнати суть усіх галузей права, їх суспільний характер, а також окремих інститутів [232, с. 111].

Звертаючись до розуміння принципів адміністративного права, Ю. Битяк, В. Гаращук, В. Зуй зазначають, що це вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формуються і функціонують система та зміст цієї галузі права. Подібне визначення не претендує на всебічність, однак, як вбачається, у цілому правильно орієнтує законодавця, підкреслює те найважливіше, що той зобов'язаний урахувати при створенні соціально справедливого адміністративного права. Головним тут, як це впливає з цього тлумачення, є нерозривна єдність суб'єктивного й об'єктивного, усвідомлення, що принципи виникають не на порожньому місці і вбирають у себе все, що формувалося протягом багатьох століть, включаючи нинішній етап їх розвитку [13, с. 33].

Слушними для нас є міркування Ю. Пирожкової, яка в своїх працях зазначає, що здійснення адміністративно-правового регулювання неможливе без стійкого розвинутого механізму, фундаментом якого є принципи [160, с. 119].

Підтримуючи її, російський учений в галузі адміністративного права А. Коренєв вважає, що в структуру механізму входять такі елементи: не тільки норми адміністративного права, а і його принципи, що об'єктивно виражені в законах, указах Президента й інших нормативних актах [97, с. 42].

Спрямовуючи свої погляди до розуміння принципів адміністративного права та досліджуючи дещо суміжну з нами проблематику, Ю. Битяк доречно зазначає, що це вихідні, об'єктивно

зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується й функціонує система та зміст цієї галузі права [7, с. 29].

Таким чином, хотілося б зазначити, що принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності потребують детального аналізу в зазначеному контексті цього підрозділу нашого дослідження.

Щодо значення принципів адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності досить доречно зауважити, що вони є фундаментом адміністративно-правового механізму, активним центром у формуванні та розвитку ефективної системи суспільних відносин, яка складається в цій сфері.

Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в концентрованому і зібраному вигляді виражають об'єктивну основу, яку необхідно утвердити в сучасній сфері судово-експертної діяльності, забезпечити діяльність усіх органів публічної адміністрації, визначати їх спрямованість і необхідність діяти, а також виокремити найсуттєвіші риси, які сприятимуть пошуку оптимальних шляхів у цьому спектрі суспільних відносин.

На слушний погляд Н. Христиченка, принципи адміністративного права вказують на основні риси, сутнісні характеристики, зміст і призначення всієї галузі адміністративного права. Вони впливають або з окремих правових норм, або формулюються на основні групи норм даної галузі права і пов'язані з іншими принципами, що регулюють суспільну поведінку людей. Існує сукупність різних принципів, які стають своєрідною перехідною сходинкою від права до норм етики і моралі в діяльності державних органів, містком, який з'єднує різні прояви суспільної свідомості з приписами права [245, с. 110].

Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності доцільно класифікувати на загальні та спеціальні. Загальні принципи – це ті, які є єдиними для всіх адміністративно-правових відносин, спеціальні ж притаманні лише

проблемам адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

До загальних принципів адміністративного права зокрема і для сфери судово-експертної діяльності взагалі теорія адміністративного права відносить принцип верховенства права, принцип законності, принцип зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності суду, принцип гласності, принцип відповідальності, принцип самостійності.

Згідно зі статтею 3 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [62, с. 8; 212, с. 46].

Саме ці принципи, які визначив законодавець, на наш погляд, і будуть спеціальними щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, але вони тісно співвідносяться із загальними. Загальні ж принципи є підґрунтям, на якому розвиваються спеціальні принципи. Слід підкреслити, що через призму поставлених у цьому підрозділі нашої роботи завдань усі окреслені вище принципи потребують ґрунтовного розгляду.

На погляд В. Гончаренка, принципи складають систему, а отже порушення будь-якого з них автоматично є порушенням усіх інших. Він наводить у своїх працях доречний приклад, що необ'єктивна експертиза водночас є незаконною, її не можна вважати неупередженою, тобто незалежною, кваліфікованою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [62, с. 8].

Учений зазначає, що оскільки саме визначення судової експертизи містить два «блоки» (пізнавальний та процесуальний), то і втілення принципів має відповідати кожному з них [62, с. 8].

На погляд О. Янчука, враховуючи значущість висновків експерта при розгляді справ в адміністративному суді, законодавець визнав, що здійснення експертної діяльності ґрунтується на законодавчо закріплених принципах, основними з яких є компетентність, незалежність і об'єктивність осіб, які проводять

експертизу, відповідність їх вимогам чинного законодавства, відповідальність за достовірність і обґрунтованість експертних висновків тощо [245, с. 146].

Насамперед розглянемо принцип верховенства права. Цей принцип є конституційним, що підтверджується зверненням до ст. 8 Конституції України, проте в Основному Законі детально не розкривається розуміння цього принципу. Г. Забарний, Р. Калюжний, В. Терещук, В. Шкарупа зазначають, що в силу домінування в країнах континентального права позитивізму принцип верховенства права має здебільшого вираз верховенства закону [9]. Звичайно, ми не можемо ототожнювати принцип верховенства права та верховенства закону, хоча нам доводиться констатувати, що тривалий час ми спостерігали це у вітчизняному адміністративному праві.

КАС України змінив описане вище становище на краще, у ньому проголошується, що суд у вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини [87, с. 97-103].

З урахуванням зазначених вище положень та предмета нашого дослідження принцип верховенства права означає, що публічна адміністрація при здійсненні адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності визнає такі цінності природного права, як справедливість, гуманність, забезпечення права і свобод людини і громадянина, ці надбання перебувають на найвищому ієрархічному щаблі в ієрархічній системі.

Якщо дотримуватися зазначеної вище аксіоми, то норма адміністративного права, зокрема й у сфері судово-експертної діяльності, яка не відповідає зазначеним цінностям, Міністерством юстиції України, Адміністративним судом може бути визнана неправовою, а у виключних випадках потребує негайного реагування

і від самого суб'єкта публічної адміністрації.

Наступним принципом, що потребує розгляду в ракурсі окреслених вище завдань, є принцип законності.

Н. Панов досить слушно зазначає, що законність – режим панування закону у взаємовідносинах особи і держави, громадянина і посадової особи (органу держави). Сутність законності як режиму складається в тому, що повинні здійснюватися, з одного боку, жорстокі, неухильні вимоги до всіх органів держави та посадових осіб при виконанні ними своїх повноважень, з неухильного дотримання букви і духу закону, з іншого боку – створення (атмосфери) впевненості кожного громадянина в недоторканності своєї особистості, в гарантованості реалізації свого правового статусу і в невідворотності юридичної відповідальності за всяке правопорушення [198, с. 48].

Принцип законності означає, що будь-які дослідження, засновані на використанні спеціальних знань судового експерта, навіть коли вони опираються на найсучасніші досягнення науки і техніки, не мають доказового значення, якщо порушено процесуальні приписи призначення чи проведення судової експертизи. Тому в постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» звернуто увагу судів «...на необхідність суворого дотримання вимог закону при призначенні судових експертиз та використанні їх висновків» (п. 1). Окремо зазначено, що повторна експертиза призначається не тільки у прямо передбачених законом випадках, «...коли є сумніви у правильності висновку експерта...», але і за «...наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи» (п. 11) [62, с. 9].

На погляд Е. Сімакової-Єфремян, яка продовжує розгляд окресленої проблематики, відповідно до чинного законодавства судово-експертна діяльність в Україні здійснюється на принципах законності, що, по-перше, передбачає правове закріплення

компетенції структур законодавчої, виконавчої та судової влади в питаннях судової експертизи та державних (недержавних) форм її проведення, здійснення її на основі закону, дотримання конституційних прав і свобод людини [195, с. 71].

По-друге, законність має сприйматись як принцип поведінки фізичних осіб у сфері нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності (реальна можливість здійснення суб'єктом наданих йому прав за умови неухильного виконання покладених на нього обов'язків, конституційне закріплення правового статусу особи, можливість звернутися за судовим захистом власних прав і наявність ефективних засобів юридичної відповідальності). Цей принцип реалізується в наявності відповідних норм права, що регулюють, з одного боку, права й обов'язки експертів (суб'єктів судової експертизи), а з другого – осіб, щодо яких із застосуванням спеціальних знань устанавлюються факти та обставини справи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, потерпілий, позивач, відповідач тощо). Наприклад, законодавчо закріпленим є право експерта на забезпечення умов праці за місцезнаходженням об'єктів дослідження, його безпеки при виконанні своїх обов'язків, на оскарження дій осіб, які порушують права експерта або порядок проведення експертизи. У той же час законодавством передбачено кримінальну відповідальність експерта за давання завідомо неправдивого висновку та відмову від покладених на нього обов'язків. При цьому законом передбачено також і право обвинуваченого при призначенні та проведенні експертизи заявити відвід експертові, просити про призначення експерта з-поміж названих ним осіб, про поставлення додаткових питань, бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати відповідні пояснення тощо [195, с.71-72].

По-третє, принцип законності втілюється в побудові системи нормативних актів щодо експертної діяльності (ієрархічність цієї системи, відповідність законів і підзаконних нормативних актів Конституції України, кореспондування норм законів і підзаконних

нормативних актів) [195, с. 72].

Нарешті, принцип законності завжди реалізується в режимі соціально-політичного життя як вимога точного та неухильного виконання законів і заснованих на них підзаконних нормативно-правових актів щодо судово-експертної діяльності всіма суб'єктами права, що виражає реальність писаного права та ступінь його втілення [195, с. 72].

Принцип законності в адміністративно-правовому регулюванні судово-експертної діяльності виявляється в трьох іпостасях: передбачає правове закріплення компетенції структур законодавчої, виконавчої та судової влади в питаннях судової експертизи та державних (недержавних) форм її проведення, здійснення її на основі закону, дотримання конституційних прав і свобод людини; принцип поведінки фізичних осіб; вимогу точного та неухильного виконання законів і заснованих на них підзаконних нормативно-правових актів щодо судово-експертної діяльності всіма суб'єктами права.

Ще одним принципом, що потребує розгляду в контексті окресленої вище проблематики, є принцип зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності суду, що має важливе значення як загальний принцип адміністративного права щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

На погляд Н. Христиненка, принцип зв'язності публічної адміністрації законом і підконтрольності її суду є одним із кращих засобів, «мистецьким винаходом» адміністративного права, те ж підтверджується відомим французьким ученим у сфері адміністративного права П. Вельтою [245, с. 112; 62, с. 30].

В умовах сьогодення він добре формально визначений у вітчизняному адміністративному праві й означає, що при забезпеченні прав, свобод та законних публічних інтересів фізичних і юридичних осіб посадові особи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування можуть діяти виключно відповідно до ст. 6 Конституції України, здійснюючи свої повноваження у

встановлених Конституцією межах відповідно до законів України та ст. 19, в якій зазначається, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень [245, с. 112].

Наприклад, якщо експертизу в певній адміністративній справі проведено експертом (посадовою особою), який мав її провести якісно, на високому рівні, не відповідно до окреслених вище принципів, то особа, в інтересах якої експертиза здійснювалася, має право звернутися до суду та вимагати проведення повторної процедури (необ'єктивна експертиза водночас є незаконною). На підтвердження цього слід навести таке визначення, що адміністративна юстиція – це механізм для захисту прав особи від порушень з боку держави [76, с. 11].

Принцип гласності є наступним принципом, який потребує розгляду в ракурсі окреслених у цьому підрозділі питань. Якщо звернутися до трактування розуміння слова *гласність*, то це загальноправовий термін, що означає максимальну відкритість тих чи інших суспільно значущих процедур і процесів (діяльності органів представницької та виконавчої влади, судів, органів місцевого самоврядування, порядку обрання або формування відповідних органів, обговорення законопроектів, вирішення різноманітних суперечок, функціонування громадських об'єднань і т. ін.) і широке інформування про них жителів [240]. Якщо розглядати гласність судового процесу, то цей принцип є демократичним [200, с. 311].

На слухний погляд В. Галуцька, принцип гласності означає, що публічна адміністрація при здійсненні своїх повноважень має діяти якомога більш відкрито. Дотримання цього принципу є актуальним, бо він, з одного боку, забезпечує можливість широкої участі громадськості в адміністративно-правовому регулюванні, з іншого – є бар'єром проти корупційних діянь [178]. В умовах сьогодення цей

принцип отримав ґрунтовну деталізацію в законах України від 13 січня 2011 р. № 2938-VI «Про інформацію» [68], від 23 січня 2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» [178; 72]. Так, відповідно до Закону України «Про інформацію» існують певні види інформації за змістом, одним із них є правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо [68]. Така інформація є відкритою для доступу.

Якщо розглядати принципи адміністративного судочинства, то в статті 12 КАСУ як принцип зазначається гласність і відкритість адміністративного процесу [68]. На погляд В. Матвійчука та І. Хар, принципи гласності і відкритості в судочинстві гарантують прозорість діяльності судової влади як для учасників судового процесу, так і для громадськості [122, с. 184]. Гласність у провадженні справ про адміністративні правопорушення означає, що справа розглядається відкрито, а учасники без перешкод знайомляться з усіма її матеріалами. При цьому зі змістом прийнятих рішень (постанов) знайомляться трудові колективи, населення за місцем проживання [13, с. 41]. Розглядаючи принципи державного управління (дещо суміжну з нами проблематику) С. Стеценко зазначає, що гласність – це вільний доступ громадян до інформації про діяльність органів державного управління [203, с. 54].

Проте цей принцип щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності є обмеженим. Наприклад, експерт не має право розголошувати відомості, які стали йому відомі в ході проведення експертизи.

Наступним загальним принципом, який нам слід розглянути, є принцип відповідальності. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови значення слова *відповідальність* трактується як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [35, с. 136].

О. Дорошенко підкреслює, що слід пам'ятати головне: за правильність висновку несе відповідальність експерт, а не установа, в якій він працює. Відповідальність, зауважимо, кримінальну, що є однією з гарантій незалежності судового експерта та правильності висновку [60, с. 43].

За неналежне виконання своїх обов'язків судовий експерт може притягатися до кримінальної або адміністративної відповідальності, а працівник експертної установи чи служби – і до дисциплінарної. Кримінальна відповідальність передбачена за давання завідомо неправдивого висновку (ст. 178 Кримінального кодексу України), за відмову від виконання своїх обов'язків (ст. 179), за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання, даних попереднього слідства або дізнання (ст. 181). Адміністративній відповідальності підлягають судові експерти за злісне ухилення від явки до органів попереднього слідства чи дізнання (ст. 185-4 КУпАП) або до суду (ст. 185-3 КУпАП). Притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності здійснюється за правилами Кодексу законів про працю [88; 241, с. 333].

На думку В. Гончаренка, принцип незалежності також має втілюватися в науковому і процесуальному аспектах. З одного боку, державні установи судових експертиз повинні володіти достатньою фінансовою, матеріально-технічною, інформаційною і методичною базами, щоб забезпечити використання судовими експертами досягнень науки і техніки при проведенні судових експертиз. При цьому судові експерти мають бути захищені законом від втручання органів або осіб, які здійснюють функції управління судово-експертною діяльністю. З іншого боку, оскільки завдання судової експертизи – це забезпечення правосуддя об'єктивною (неупередженою) та незалежною експертизою, судові експерти повинні бути захищені законом також від втручання органів та осіб, які призначають і використовують судову експертизу, зокрема від органів досудового розслідування та осіб, зацікавлених у певних висновках судової експертизи [62, с. 9].

На слушний погляд В. Галуцька, принцип відповідальності полягає в тому, що суб'єкти публічної адміністрації, по-перше, зобов'язані забезпечити фізичним і юридичним особам непорушність їх публічних прав і свобод; по-друге, не допускати при цьому, щоб вони самі порушували права і свободи третіх фізичних і юридичних осіб; по-третє, забезпечити притягнення винних у скоєнні правопорушень до адміністративної відповідальності, а у разі потреби – до іншого виду юридичної відповідальності; по-четверте, створити умови для відновлення порушеного права [178].

Зазначений принцип щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності застосовується повною мірою, адже експерт несе адміністративну [90, с. 427-428], дисциплінарну та навіть кримінальну відповідальність (ст. 384 КК України) [140].

Ще одним загальним принципом, що потребує дослідження в зазначеному контексті, є принцип самостійності. Самостійність – це вміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва; самостійні дії [35, с.1101]. Цей принцип, на погляд В. Галуцька, означає, що публічна адміністрація при забезпеченні прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб має мати формально визначені межі самостійних повноважень [11, с. 70].

Хотілося б зазначити, що цей принцип щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності застосовується повною мірою, адже експерт, здійснюючи певний вид експертизи, діє самостійно, згідно з власними переконаннями, своїми знаннями, які він має в цій галузі знань.

Важливим для здійснення правосуддя є і принципи повноти й об'єктивності при проведенні саме експертного дослідження – як утілення єдності пізнавального та процесуального аспектів судово-експертної діяльності. Як самостійний учасник процесу, судовий експерт після дослідження матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи, має право «вказувати у висновку експерта на виявлені під час проведення судової експертизи факти,

які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання». Як відомо, питання, що ставляться до судової експертизи, – це версія обставин справи, як її бачить та інтерпретує сторона (слідчий, потерпілий, обвинувачений, його захисники та ін.), з ініціативи якої призначено судову експертизу. Об'єктивність експертного дослідження полягає саме в тому, що експерт не пов'язаний у своєму дослідженні тільки цією версією, а встановлює за допомогою спеціальних знань усі обставини справи в межах інформації, яку містять досліджувані ним об'єкти. Нерідко з'ясування за допомогою спеціальних знань нових обставин сприяє встановленню об'єктивної істини у справі, яка зовсім не збігається з первісною версією, для з'ясування якої було призначено експертизу. Наприклад, на запитання судово-почеркознавчої експертизи про виконавця підпису на документі судовий експерт дав категоричну відповідь, що досліджуваний підпис дійсно виконав відповідач чи обвинувачений у справі. Але, дослідивши всі інші матеріали і реквізити такого документа, він дійшов висновку, що сам досліджуваний документ було виготовлено з використанням частини аркуша з достовірним підписом відповідача (обвинуваченого) шляхом дописування самого тексту документа [62, с. 9-10].

На погляд Г. Прохорова-Лукіна, вимога повноти означає, що для проведення експертизи повинні бути надані всі об'єкти й матеріали, необхідні для проведення повного та об'єктивного експертного дослідження [182, с.18]. Вимога якості, на думку вченого, означає, що всі об'єкти і матеріали повинні чітко і повно відображати відповідні ознаки та відомості [182, с. 18].

Г. Прохоров-Лукін зазначає, що слід з'ясувати, експерти яких спеціальностей можуть провести відповідне дослідження. Якщо для вирішення зазначених питань слід залучити експертів різних спеціальностей, варто призначити комплексну експертизу за відповідними правилами [182, с.18].

Питання, що вирішуватимуть експерти, не повинні бути такими, які можна тлумачити неоднозначно [182, с. 18].

Під час проведення експертизи посадова особа (експерт) має максимально об'єктивно оцінювати об'єкти, що їй надані, та повно висвітлювати всі питання, які їй поставлені.

Отже, виходячи із зазначених позицій, а також враховуючи окреслений вище нормативний і науковий матеріал аналізованої нами сфери, слід зазначити, що загальними принципами адміністративного права, які застосовуються в сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, є принцип верховенства права, законності, принцип зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності суду, принципи гласності, відповідальності, самостійності; відповідно спеціальними принципами будуть також незалежність, об'єктивність і повнота дослідження.

1.3 Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності

Окреслення адміністративно-правового статусу публічної адміністрації є важливим чинником, що безпосередньо впливає на забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб у процесі здійснення судово-експертної діяльності.

На початку розгляду питань, які заявлені в цьому підрозділі дослідження, хотілося б зазначити, що перш ніж зосереджувати свою увагу на понятті адміністративно-правового статусу публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності, слід дослідити дефініцію статусу в юридичній науці.

Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, то там слово *статус* визначається як «певний стан чого-небудь (становище, стан)» [141, с. 420].

В юридичній літературі зміст правового статусу особи трактується в чотирьох основних аспектах: по-перше, правовий статус особи ототожнюється з правосуб'єктністю; по-друге, правовий статус установлюється нормативно правовими актами, що встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи; по-

третє, правовий статус особи визначається нормативно-правовими актами, які встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи в сукупності з їх правосуб'єктністю [44]; по-четверте, правовий статус розглядається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків та юридичної відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві [196].

На слушну думку В. Галуцька, визначальними для аналізу адміністративно правового статусу особи є такі юридичні інститути: 1) публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 2) правосуб'єктність особи; 3) адміністративна відповідальність; 4) у деяких випадках – дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [11].

У найбільш загальному вигляді під статусом (від лат. status – «положення, становище») розуміється правове положення (сукупність прав і обов'язків) фізичної чи юридичної особи [200, с. 1263; 170, с. 453; 244, с. 110]. Таке поняття статусу підтверджується Ю. Шемшученком, М. Зюблюком, В. Горбатенком в юридичній енциклопедії [242, с. 626]. Вони виділяють поняття правового статусу як сукупності прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб. У продовження дослідження хотілося б зазначити, що правовий статус – це складова загальної проблеми прав особистості; його правильна та всебічна регламентація дозволяє громадянам здійснювати свої права та захищати законні інтереси.

В юридичній енциклопедії, авторами якої є М. Тихомиров і Л. Тихомирова, статус визначається як правове положення громадянина, юридичної особи, держави, окремої території, що характеризується сукупністю передбачених законодавством прав та обов'язків, а також пільг і переваг [214, с. 818].

На думку Б. Лазарева, правовий статус передбачає відповіді на питання: органом якого рівня є той чи інший орган, до якого виду органів він належить; яке офіційне найменування органу; хто його

утворює, формує особовий склад; кому він підпорядкований, підзвітний, підконтрольний і перед ким; хто може скасовувати, призупиняти, змінювати й опротестовувати його акти; яка юридична сила актів цього органу; які джерела фінансування; чи має він права юридичної особи [112, с. 124].

На думку А. Сухарева, В. Зорькіна, В. Крутських, правовий статус – це встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків [26, с. 655].

А. Стародубцев виділяє такі блоки у правовому статусі: а) цільовий; б) структурно-організаційний; в) функції та повноваження; г) функціональний; д) відповідальність [201, с. 86].

Деякі вчені ототожнюють поняття «правовий статус» і «правове становище». Хотілося б зазначити, що в працях М. Бояринцевої це досить влучно підтверджується, вона зокрема зазначає: практика свідчить, що в законодавстві категорії «правовий статус» і «правове положення» (становище) не розрізняються. Ці терміни вживаються в одному й тому ж значенні, їх тотожність впливає зі значення слова *статус* [28, с.156]. Ще одним підтвердженням такого висновку є тлумачення етимології слів *положення, становище, статус* [216, с. 85].

У деяких працях науковців правове положення ототожнюється з компетенцією чи з повноваженнями [104, с. 34], проте ми не можемо повною мірою погодитися з цими поглядами, адже у нас інша думка з цього приводу – що ці категорії є елементами правового статусу.

Під час аналізу заявлених питань ми дослідили думки різних науковців щодо співвідношення понять «правовий статус» і «правове положення», «правовий статус і компетенція» і звернули увагу на різні визначення «правового статусу», а зараз настав час детальніше торкнутися дефініції поняття та змісту адміністративно-правового статусу публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності, що має важливе значення для нашої роботи.

Важко назвати такого вченого в галузі адміністративного права, який би не цікавився питаннями адміністративно-правового статусу.

Дослідженням цієї юридичної дефініції займалися В. Авер'янов, А. Авторгов, В. Галуцько, В. Горбатенко, М. Зюблюк, Б. Лазарєв, С. Мандрик, А. Стародубцев та багато інших, але вони досліджували більш широкі або суміжні категорії [2; 4; 118, с. 78; 119; 15].

Адміністративно-правовий статус особи є загальним правовим статусом. До елементів адміністративно-правового статусу особи належать: правосуб'єктність, права та обов'язки, юридична відповідальність, – зазначає А. Авторгов [4, с. 8].

В Україні правовий статус суб'єктів права визначається Конституцією України, іншими законами, підзаконними нормативно-правовими актами публічної адміністрації та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України. Правовий статус юридичних осіб (державні органи, підприємства установи та організації) визначається їх компетенцією, тобто правами й обов'язками цих осіб, зафіксованими в чинному законодавстві. Від повноти юридичної фіксації повноважень цих юридичних осіб залежить ефективність їхньої діяльності [242, с. 44].

У своїх працях В. Галуцько, О. Єщук та В. Олефір, досліджуючи сучасну теорію адміністративного права, до суб'єктів публічної адміністрації відносять: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) об'єднання громадян чи підприємства при здійсненні делегованої державної функції; 4) посадових осіб будь-якого із зазначених колективних субпродуктів публічної адміністрації [10, с. 16].

Через призму думок про адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності зараз варто згадати думку М. Алексійчука, що в науковій літературі не існує єдиного визначення компетенції державних органів [15, с. 10].

Через призму нашого дослідження потребують ґрунтовного розгляду питання про виокремлення елементного складу адміністративно-правового статусу суб'єкта адміністративного права, оскільки провідні науковці виокремлюють різну їх кількість.

Аналізуючи різноманітні праці, ми можемо виділити, що у Ю. Тихомирова – це мета, порядок утворення й функціонування державних органів, основні завдання й напрямки їх діяльності, форми відносин [214, с. 119]; у С. Стеценка – права, обов'язки, гарантії їх реалізації [202, с. 90]; в Є. Охотського – обов'язки, права, обмеження, гарантії, економічне забезпечення [54, с. 54]; в Ю. Битяк – права та обов'язки, гарантії та відповідальність [23, с. 43].

Російський учений у галузі адміністративного права Д. Батрах влучно зазначає, що адміністративно-правовий статус складається з трьох блоків: 1) цільового, який визначає норми про цілі, завдання і функції та принципи діяльності; 2) організаційно-структурного, який складається з правових приписів, що регламентують порядок утворення, реорганізації, ліквідації органу, його структуру, лінійну та функціональну підпорядкованість компетенції як сукупності владних повноважень і підвідомчості [21, с. 85].

Провідний учений у галузі адміністративного права В. Авер'янов виділяє «найстабільніші характеристики правового статусу (вид керуючого суб'єкта, його підлеглисть, генеральні цілі, базові повноваження тощо) та гнучкіші компоненти статусу (окремі завдання, конкретні права та обов'язки, зв'язки з іншими структурними одиницями тощо)» [2, с. 105].

Ураховуючи предмет нашого дослідження та думки вчених з цієї проблематики, окреслюємо в цьому підрозділі монографічного дослідження, що адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності – це неподільна єдність обов'язків і прав суб'єктів публічної адміністрації в сукупності з їх правосуб'єктністю, а також адміністративними заходами, що застосовуються до них за неналежне виконання завдань у зазначеній сфері (адміністративна відповідальність і дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації).

Експертна діяльність може здійснюватися фізичними особами в науково-дослідних організаціях і установах, вищих навчальних закладах, а також юридичними особами незалежно від форм

власності та спеціально сформованими колективами: експертними радами, комісіями. Тобто суб'єктами експертної діяльності можуть бути юридичні та фізичні особи, які організують та безпосередньо виконують різного роду дослідження. Обов'язкова вимога для суб'єктів безпосереднього дослідження – наявність відповідних знань у певній галузі (спеціальних знань), саме на цьому акцентує увагу І. Пиріг [159, с.258-259].

Об'єктами експертної діяльності можуть бути промислові об'єкти, споруди, технічні засоби, технології, різного роду проекти, програми, плани тощо [159, с. 258-259].

У Законі України «Про судову експертизу» вказується, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [74]. До таких установ належить: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [157].

Серед науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України – Кримський НДІСЕ м. Сімферополь; Дніпропетровський НДІСЕ; Донецький НДІСЕ; Київський НДІСЕ.; Львівський НДІСЕ; Одеський НДІСЕ; Харківський НДІСЕ [157].

Серед науково-дослідних установ судових експертиз, судово-медичних і судово-психіатричних установ Міністерства охорони здоров'я України – Головне бюро судово-медичної експертизи; Республіканське бюро судово-медичної експертизи Автономної Республіки Крим; Бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій; Український НДІ соціальної і судової психіатрії і наркології; центри судово-психіатричної експертизи; відділення психоневрологічних,

психіатричної лікарень, психоневрологічних диспансерів [157].

Серед експертних служб Міністерства внутрішніх справ України – ДНДЕКЦ МВС України; НДЕКЦ при ГУ МВС України в Автономній Республіці Крим; НДЕКЦ при ГУ МВС України в м. Києві і Київській обл.; НДЕКЦ при УМВС України в областях; НДЕКЦ на транспорті [157].

Серед експертних служб Міністерства оборони України – Центр судових експертиз МО України; судово-медичні лабораторії за напрямками оперативного командування Збройних Сил України [157].

Серед експертних служб Служби безпеки України – Експертно-криміналістична служба центрального управління СБ України; експертно-криміналістичні групи в регіональних підрозділах СБ України [157].

На думку П. Репешко, що досліджувала вплив відомчої належності експертної служби на об'єктивність судово-експертної діяльності, з минулого тисячоліття організація судово-експертної діяльності в Україні сформувалася за принципом обслуговування відомчих завдань та інтересів. Історично склалося так, що державні спеціалізовані установи та експертні служби перебувають у складі Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [185, с. 77].

Як перший суб'єкт публічної адміністрації, що стосується адміністративно-правового регулювання у сфері судово-експертної діяльності, розглянемо Міністерство юстиції України (далі – Мін'юст).

Основними завданнями Мін'юсту в зазначеній сфері є експертне забезпечення правосуддя; здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань [221].

Мін'юст України відповідно до покладених на нього завдань

організовує згідно із законодавством експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи; забезпечує організацію роботи Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України і Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України; присвоює кваліфікацію судового експерта фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, видає свідоцтво встановленого зразка та здійснює контроль за їх діяльністю; зупиняє дію або анулює свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта; забезпечує ведення Державного реєстру атестованих судових експертів та Реєстру методик проведення судових експертиз; спрямовує і контролює діяльність науково-дослідних установ, які проводять судову експертизу та належать до сфери управління Мін'юсту України, здійснює нормативно-методичне забезпечення їх діяльності; координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань розвитку судової експертизи; забезпечує організацію роботи Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України [221].

Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції (далі – Координаційна рада) є постійно діючим, консультативно-дорадчим органом, що має на меті вироблення єдиних підходів до організації судово-експертної діяльності та вирішення найважливіших питань розвитку судової експертизи, які мають міжвідомчий характер [176].

До повноважень Координаційної ради належить розроблення рекомендацій з питань методичного забезпечення державних спеціалізованих установ, які провадять судово-експертну діяльність (далі – спеціалізовані установи), а також органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування і суду в організації судово-експертних досліджень; розвиток мережі спеціалізованих установ та збільшення обсягу і видів судової експертизи, створення нових методів дослідження у цій галузі;

внесення пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства з проведення судової експертизи; узгодження проектів нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення спеціалізованими установами судової експертизи і виконання ними наукових розробок; упровадження разом із центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать спеціалізовані установи, нових видів судової експертизи; визначення актуальності та пріоритетності науково-дослідних робіт з питань судової експертизи і конкретних тем, що потребують спільного розроблення та узгодження; удосконалення організаційних засад проведення різних видів міжвідомчої комплексної та комісійної судової експертизи; провадження редакційно-видавничої діяльності та забезпечення обміну науково-технічною інформацією і статистичними даними за профілем діяльності; розроблення загальних вимог до атестації судових експертів і діяльності відомчих експертно-кваліфікаційних комісій; удосконалення форм навчально-методичної роботи з посадовими особами, що призначають судову експертизу; розгляд пропозицій зацікавлених центральних органів виконавчої влади або інших державних органів щодо формування державного Реєстру атестованих судових експертів; вироблення єдиного підходу до підготовки кадрів для спеціалізованих установ і підвищення їх кваліфікації; проведення міжвідомчих науково-методичних конференцій, семінарів, нарад; налагодження і розвитку міжнародного співробітництва та обміну науково-технічними досягненнями в галузі криміналістики і судової експертизи; здійснення інших заходів, спрямованих на розвиток судової експертизи [176].

Окрім Координаційної ради існує ще Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи (далі – НКМР), що є консультативно-дорадчим органом, створеним Міністерством юстиції України з метою вдосконалення наукової роботи, сприяння підвищенню результативності наукових розробок та якості експертної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз

(далі – судово-експертні установи), які належать до сфери управління Мін'юсту. НКМР здійснює свою діяльність на громадських засадах [133].

Основними завданнями НКМР є визначення пріоритетних напрямків наукових досліджень судово-експертних установ у галузі судової експертизи та надання пропозицій щодо форм і методів їх здійснення та впровадження в експертну практику; оцінювання перспектив розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи, їх актуальності та новизни; забезпечення єдиного методологічного підходу у вирішенні питань теорії та практики судової експертизи; удосконалення наукової роботи; розгляд спірних питань експертної практики; удосконалення науково-методичного, організаційно-управлінського та інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності та внесення відповідних пропозицій; сприяння підвищенню кваліфікації наукових і експертних кадрів судово-експертних установ [133].

НКМР відповідно до покладених на неї завдань здійснює розгляд нових науково-дослідних робіт, запропонованих судово-експертними установами, з метою вирішення питання щодо їх актуальності та доцільності включення до тематичного плану науково-дослідних робіт науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту; здійснює приймання результатів науково-дослідних робіт і вирішує питання щодо їх апробації, публікації та впровадження в експертну практику; розглядає за клопотанням керівників або вчених рад судово-експертних установ хід виконання довгострокових науково-дослідних робіт і надає виконавцям методичну й консультаційну допомогу; здійснює координацію науково-дослідних робіт, що виконуються за планами інститутів, з метою уникнення дублювання; сприяє здійсненню пошукових наукових досліджень і впровадженню нововведень у галузі судової експертизи; організовує обмін науково-інформаційними матеріалами між судово-експертними установами; здійснює методичну допомогу в організації науково-дослідної та експертної роботи; вносить

пропозиції керівництву судово-експертних установ та Мін'юсту щодо усунення недоліків в організації та проведенні науково-дослідної та методичної роботи; узагальнення експертної практики, підготовки експертних кадрів і вдосконалення цих напрямків діяльності; сприяє встановленню та підтриманню зв'язків із судово-експертними установами міністерств, інших центральних органів виконавчої влади; здійснює аналіз міжнародного й вітчизняного досвіду в галузі судової експертизи; бере участь в організації та підготовці «круглих столів», семінарів, науково-практичних конференцій з актуальних проблем судової експертизи, організовує обмін досвідом; бере участь у розробці програм підготовки експертних кадрів та розгляді пропозицій до планів стажування працівників судово-експертних установ Мін'юсту; сприяє міжнародному співробітництву в галузі криміналістики й судової експертизи; надає пропозиції судово-експертним установам з удосконалення науково-методичного, організаційно-управлінського та інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності; надає за власною ініціативою, за дорученням Мін'юсту або за клопотанням керівника чи вченої ради судово-експертної установи консультаційну, інформаційну та іншу допомогу з питань, що належать до її компетенції [133].

Наступним суб'єктом, який нам треба розглянути в ракурсі окреслених у цьому підрозділі питань, є науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ).

МОЗ України відповідно до покладених на нього завдань у сфері охорони здоров'я: затверджує Положення про кваліфікаційні класи судових експертів бюро судово-медичної експертизи й положення про кваліфікаційні класи лікарів – судово-психіатричних експертів, а також затверджує правила проведення заходів фізичного обмеження та (або) ізоляції; проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології, імунології, криміналістики, цитології, токсикології бюро судово-медичної

експертизи; проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів у бюро судово-медичної експертизи; судово-медичного визначення ступеня важкості тілесних ушкоджень; проведення комісійних судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи [219].

Судово-медичні та судово-психіатричні експертизи належать до сфери відання МОЗ.

Експертиза згідно з Порядком проведення судово-психіатричної експертизи призначається органами досудового слідства та суду і проводиться за їх відповідним рішенням з метою відповіді на питання, що виникають під час провадження адміністративних, кримінальних і цивільних справ з приводу психічного стану особи. Експертиза проводиться в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Зазначені заклади охорони здоров'я виконують функції судово-експертних установ або підрозділів [172].

У сфері судово-медичних експертиз діє бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів і республіканське бюро (Автономної Республіки Крим) (у подальшому – бюро). Такі бюро є державними спеціалізованими установами, що входять до структури закладів охорони здоров'я України. Основною діяльністю бюро є проведення судово-медичних експертиз, що призначаються особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею чи судом, з метою дослідження на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи. Бюро повинні також сприяти поліпшенню охорони здоров'я населення [163].

Організацію судово-експертної діяльності також здійснюють експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, саме вони

потребують розгляду в нашому дослідженні статусу суб'єктів публічної адміністрації судово-експертної діяльності.

Основним суб'єктом експертної діяльності є експертна служба Міністерства внутрішніх справ, яку утворено постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988 [177] на базі Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ і експертно-криміналістичних підрозділів при головних управліннях Міністерства внутрішніх справ у Криму, м. Києві, Київській області, управлінь Міністерства внутрішніх справ в областях, м. Севастополі та на транспорті [159, с. 260].

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України (далі – Експертна служба) є системою державних спеціалізованих установ, яка відповідно до законів України «Про судову експертизу» [74] та «Про міліцію» [69] здійснює судово-експертну діяльність, забезпечує участь спеціалістів в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях і належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України. Основні завдання Експертної служби – здійснення судово-експертної діяльності та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних та інших правопорушень; провадження науково-дослідної діяльності у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення; проведення судової експертизи в кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах, а також досліджень у позасудовому провадженні за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших процесуальних дій, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; відповідно до законодавства забезпечення функціонування криміналістичних обліків Експертної служби; у межах компетенції, визначеної законодавством, метрологічне забезпечення техніко-криміналістичних засобів, організація їх обслуговування та ремонту;

участь у розробленні техніко-криміналістичних засобів і забезпечення їх використання в практичній діяльності [67].

Експертна служба відповідно до покладених на неї завдань здійснює судову експертизу в кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах, дослідження в позасудовому провадженні, виконує інші роботи в межах компетенції, зокрема здійснює відповідно до законодавства оцінювання майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність; забезпечує участь спеціалістів Експертної служби в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях; формує довідково-інформаційні фонди, веде криміналістичні обліки; здійснює пошук, експертний огляд, розрядження, транспортування та знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин; відповідно до законодавства та в межах компетенції проводить науково-дослідну роботу та впроваджує її результати в судово-експертну діяльність; розробляє методики проведення судових експертиз, стандарти, технічні умови, державні класифікатори, методичні рекомендації, довідкові посібники, програмні продукти; розробляє та вносить пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази судово-експертної діяльності та техніко-криміналістичного забезпечення органів внутрішніх справ; забезпечує дотримання нормативно-правових актів з питань проведення судової експертизи і функціонування криміналістичних обліків, методик проведення судових експертиз; проводить сертифікацію зброї, конструктивно схожих із нею виробів, набоїв, виробів піротехнічних побутового призначення та феєрверків; у встановленому порядку веде облік і аналізує судово-експертну практику, складає в межах своїх повноважень статистичну звітність; веде базу даних атестованих судових експертів Експертної служби МВС України, передає інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів; забезпечує підготовку, перепідготовку, спеціалізацію та підвищення кваліфікації судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків за напрямками діяльності відповідно до законодавства; організовує

роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС України щодо присвоєння, позбавлення та підтвердження фахівцям кваліфікації судового експерта з правом проведення певного виду судової експертизи, присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта, а також роботу Вибухотехнічної кваліфікаційної комісії МВС України з надання, позбавлення та підтвердження працівникам органів внутрішніх справ права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт (кваліфікації спеціаліста-вибухотехніка), екзаменаційних комісій з надання працівникам органів внутрішніх справ та їх позбавлення права участі як спеціалістів у проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів (кваліфікації спеціаліста-криміналіста) та видає відповідні свідоцтва; у межах компетенції виконує інші роботи та надає платні послуги відповідно до Переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 року № 795; уносить пропозиції щодо використання бюджетних асигнувань, необхідних для придбання техніко-криміналістичних засобів для матеріально-технічного забезпечення діяльності експертних підрозділів; проводить роботу з оснащення експертних підрозділів сучасними техніко-криміналістичними засобами та обладнанням, упровадження в їх практичну діяльність автоматизованих інформаційно-пошукових систем; розробляє пропозиції щодо норм належності криміналістичної техніки, науково-технічних засобів та обладнання для забезпечення діяльності експертних підрозділів і подає їх для затвердження керівництву МВС України; уносить за належністю пропозиції щодо централізованого постачання Міністерством внутрішніх справ України техніко-криміналістичних засобів та обладнання для матеріально-технічного забезпечення діяльності експертних підрозділів [67].

Організацію судово-експертної діяльності також здійснюють експертні служби, які належать до відання Служби безпеки України,

саме вони потребують розгляду в нашому дослідженні статусу суб'єктів публічної адміністрації судово-експертної діяльності.

Згідно із Законом України «Про службу безпеки України» у разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності Служба безпеки України її органи і співробітники мають також право: залучати в установленому законодавством порядку до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів [73].

Експертну службу Служби безпеки України складають Експертно-криміналістична служба Центрального управління Служби безпеки України та експертно-криміналістичні групи в регіональних органах Служби безпеки України. Основні види судових експертиз, які проводять ці експертні підрозділи, – криміналістичні, експертиза спеціальних технічних засобів негласного одержання інформації, судово-біологічні, вибухово-технічні, експертизи з питань збереження державної таємниці. Відомчі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність експертних служб Служби безпеки України, не опубліковані [62, с. 20].

Судові експертизи, експертні дослідження технічних засобів (виробів) на предмет їх віднесення до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (далі – СТЗ) проводяться державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою СБУ – Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (далі – ІСТЕ СБУ) [181].

Інститут є державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою, яка проводить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, судово-експертну діяльність, виконує функції експертної служби СБУ, забезпечує виготовлення СТЗ і спецтехніки й бере участь у їх впровадженні [223]. На сьогодні Інститут виконує завдання за такими основними напрямками:

– здійснення технічного регулювання у сфері СТЗ у частині забезпечення ліцензування господарської діяльності з розроблення та виготовлення СТЗ, створення СТЗ і спецтехніки для потреб органів і підрозділів СБУ, інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності;

– проведення судових експертиз та експертних досліджень в інтересах органів і підрозділів СБУ, інших правоохоронних органів та суду;

– здійснення попередньої ідентифікації товарів у сфері державного експортного контролю [223].

Випробувальний центр Інституту (далі – ВЦ ІСТЕ СБУ) проводить випробування (оцінку відповідності) технічних засобів на відповідність вимогам нормативних документів у галузі телекомунікацій та продукції приладобудування на стійкість до дії підвищеної та зниженої температури, підвищеної відносної вологості, на міцність продукції під час транспортування та безпеку використання продукції [223].

Хотілося б далі зупинитися на аналізі прав та обов'язків Міністерства оборони України у сфері судово-експертної діяльності.

До складу Міністерства оборони України входять Центр судових експертиз Міністерства оборони України та судово-медичні лабораторії з питань оперативного командування Збройних Сил України.

Міністерство оборони України (далі – Міноборони України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Міноборони України входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, а також у формуванні державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної

безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, гідрометеорологічної діяльності [222].

Міноборони України є органом військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України [222]. Міноборони відповідно до покладених на нього завдань затверджує порядок здійснення військово-лікарської експертизи у Збройних Силах і військово-лікарської експертизи призовного контингенту [222].

Експертна служба Міністерства оборони України включає Центр судових експертиз Міністерства оборони (головна установа, що здійснює науково-методичні функції) та судово-медичні лабораторії за напрямками оперативного командування Збройних сил України [62, с.19]. Основними видами судових експертиз, які проводяться в експертних службах Міністерства оборони України, є судово-медичні, криміналістичні та судово-автотехнічні [62, с. 19-20].

Відомчими нормативно-правовими актами, що регулюють СЕД служби, є Інструкція з організації судової експертизи у Збройних Силах України від 1 лютого 2002 р., Положення про Центр судових експертиз Міністерства оборони України і Положення про судово-медичні лабораторії Оперативного командування Збройних Сил України [62, с. 20].

Ще одним суб'єктом публічної адміністрації, що здійснює адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, є експертні служби Державної прикордонної служби України.

Експертна служба Державної прикордонної служби України почала формуватися лише з другої половини 2003 р. (набула чинності з 1 серпня 2003 р.). Основне завдання цієї експертної служби – криміналістична експертиза паспортних документів.

Згідно з Положенням про Експертно-кваліфікаційну комісію та атестацію судових експертів Державної прикордонної служби України основними завданнями Експертно-кваліфікаційної комісії

(далі – ЕКК) є: визначення рівня професійної підготовки фахівців, які працюють у штаті Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України (далі – Головний центр), шляхом їх атестації з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта з дозволом на проведення певного виду судових експертиз та експертних досліджень; розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів Головного центру [165].

ЕКК діє при Адміністрації Державної прикордонної служби України. Склад ЕКК формується з постійних і змінних членів. Постійний та змінний склад ЕКК затверджується наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України. До постійного складу ЕКК входять голова, його заступник, секретар і фахівець з процесуальних питань судової експертизи [165].

Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності потребує удосконалення шляхом визначення більш чітких прав та обов'язків науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідних установ судових експертиз, судово-медичних і судово-психіатричних установ Міністерства охорони здоров'я України; Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Отже, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності – це неподільна єдність обов'язків і прав суб'єктів публічної адміністрації, які вони виконують під час зазначеного виду діяльності, у сукупності з їх правосуб'єктністю, а також адміністративними заходами, що застосовуються до посадових осіб цих суб'єктів за неналежне виконання завдань у зазначеній сфері.

Висновки до розділу 1

1. На наш погляд, найбільш удалим і лаконічним є таке визначення терміна *експертиза* – розгляд, дослідження експертом справ, питань, що потребують спеціальних знань у галузях науки,

техніки, мистецтва тощо.

2. Учені висувають хоч і не тотожне, але не протилежне розуміння змісту правового регулювання, усі висловлювання з цього приводу містять певне раціональне зерно. Кожний із зазначених учених розкриває в тому чи іншому ракурсі більш глибоку сутнісну складову феномену правового регулювання.

3. Адміністративне право, зокрема при здійсненні судово-експертної діяльності, реалізує свій регулятивний та охоронний правовий вплив на суспільні відносини, насамперед за допомогою імперативно-владного (владно-управлінського) методу пізнання.

4. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності становить собою систему та окреслює коло суспільних відносин, які визначаються комплексом різноманітних юридичних засобів; відіграє провідну роль в упорядкуванні суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права; характеризується наявністю стадій у функціональному аспекті та змістовому плані; виділяє специфічні, не характерні для інших видів соціального регулювання риси; упорядковує лише найбільш важливі соціальні відносини у цій сфері, які не зможуть без правового регулювання ефективно існувати та розвиватися.

5. За результатами історичного екскурсу визначено, що доля сучасних судово-експертних установ була досить непростю, особливо зважаючи на ті складні історичні умови, в яких їм доводилося розвиватися та працювати.

6. Досліджуючи історію створення та розвитку науково-дослідних інститутів судових експертиз, можна зробити висновок, що їм доводилося «виживати» і під час революції, і під час Другої світової війни, але все одно співробітникам цих установ вдалося вистояти в такі непрості часи та зберегти бажання передати накопичений досвід і почуття нестримного служіння науці послідовникам.

7. Об'єктом адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності є право фізичних та юридичних осіб на

проведення законної, незалежної, об'єктивної і повної судової експертизи на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини юридичної справи, а також діяльність публічної адміністрації щодо особливостей проведення адміністративно-деліктної експертизи, адміністративно-процедурної експертизи та експертизи у справах адміністративного судочинства; забезпечення умов праці судового експерта за місцезнаходженням об'єктів дослідження; створення судово-експертних спеціалізованих установ; забезпечення науково-методичної та організаційно-управлінської діяльності судово-експертних установ; забезпечення організаційно-правових засад діяльності Координаційної Ради з проблем судової експертизи; ведення державного Реєстру атестованих судових експертів; організаційно-правових засад атестації судових експертів; присвоєння кваліфікації судовим експертам з правом проведення певного виду експертизи; організаційно-правових засад діяльності Експертно-кваліфікаційної комісії; організаційно-правових засад здійснення навчання фахівців для спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи; забезпечення спеціальної дисциплінарної та адміністративної відповідальності у зазначеній сфері.

8. Стосовно значення принципів адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності доречно зауважити, що вони є фундаментом адміністративно-правового механізму, активним центром у формуванні та розвитку ефективної системи суспільних відносин, яка складається в цій сфері.

9. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в концентрованому і зібраному вигляді відображають об'єктивну основу, яку необхідно утвердити в сучасній сфері судово-експертної діяльності, забезпечити діяльність усіх органів публічної адміністрації, визначати їх спрямованість і необхідність діяти, а також виокремити найсуттєвіші риси, які сприятимуть пошуку оптимальних шляхів у цьому спектрі

суспільних відносин.

10. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності доцільно класифікувати на загальні та спеціальні. Загальні принципи – ті, які є єдиними для всіх адміністративно-правових відносин, спеціальні – притаманні лише для проблем адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

11. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження. Саме ці принципи, які визначив законодавець, на наш погляд, і будуть спеціальними щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, але вони дуже тісно співвідносяться із загальними. Загальні ж принципи є підґрунтям, на якому розвиваються спеціальні принципи. Слід зазначити, що через призму поставлених у підрозділі роботи завдань всі окреслені вище принципи потребують ґрунтовного розгляду.

12. Принцип верховенства права означає, що публічна адміністрація при здійсненні адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності визнає такі цінності природного права, як справедливість, гуманність, забезпечення права і свобод людини і громадянина, ці надбання перебувають на найвищому ієрархічному щаблі в ієрархічній системі.

13. Принцип законності в адміністративно-правовому регулюванні судово-експертної діяльності виявляється в трьох іпостасях: він передбачає правове закріплення компетенції структур законодавчої, виконавчої та судової влади в питаннях судової експертизи та державних (недержавних) форм її проведення, здійснення її на основі закону, дотримання конституційних прав і свобод людини; принцип поведінки фізичних осіб; вимогу точного та неухильного виконання законів і заснованих на них підзаконних нормативно-правових актів щодо судово-експертної діяльності всіма суб'єктами права.

14. Якщо експертизу в певній адміністративній справі проведено експертом (посадовою особою), який мав її провести якісно, на високому рівні, не відповідно до окреслених вище принципів, то особа, в інтересах якої вона здійснювалася, має право звернутися до суду та вимагати проведення повторної експертизи (необ'єктивна експертиза водночас є незаконною).

15. Принцип гласності щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності є обмеженим. Наприклад, експерт не має право розголошувати відомості, які стали йому відомі в ході проведення експертизи.

16. Принцип відповідальності щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності застосовується повною мірою, адже експерт несе адміністративну, дисциплінарну і навіть кримінальну відповідальність (ст. 384 КК України).

17. Принцип самостійності щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності застосовується повною мірою, адже експерт, здійснюючи певний вид експертизи, діє самостійно, згідно з власними переконаннями, своїми знаннями, які він має в відповідній сфері знань.

18. Принцип об'єктивності означає, що під час проведення експертизи посадова особа (експерт) має максимально об'єктивно оцінювати об'єкти, що їй надані, та повно висвітлювати всі питання, які їй поставлені.

19. Загальними принципами адміністративного права, які застосовуються в сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, є принцип верховенства права, законності, принципи зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності суду, гласності, відповідальності, самостійності; відповідно спеціальними принципами будуть також незалежність, об'єктивність і повнота дослідження.

20. Серед науковців існують різні думки щодо співвідношення понять «правовий статус», «правове положення», «правовий статус і компетенція». Так, визначаємо, що адміністративно-правовий статус

публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності – це неподільна єдність обов'язків і прав суб'єктів публічної адміністрації, в сукупності з їх правосуб'єктністю, а також адміністративними заходами, що застосовуються до них за неналежне виконання завдань у зазначеній сфері (адміністративна відповідальність і дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації).

21. Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності потребує вдосконалення шляхом визначення більш чітких прав та обов'язків науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідних установ судових експертиз, судово-медичних і судово-психіатричних установ Міністерства охорони здоров'я України; Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ РІЗНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

2.1 Класифікація та зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз

Сьогодні правова система України переживає трансформаційні реформування, і це є невід'ємною частиною її руху вперед, адже в державі відбуваються перетворення в політичній, економічній, соціальній та інших сферах.

У цьому підрозділі дослідження на основі чинного законодавства та думок з цієї проблематики вчених у галузі адміністративного права ми здійснимо класифікацію та проаналізуємо зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз (криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна). У свою чергу хотілося б акцентувати увагу, що теоретичний аналіз особливостей адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз є основою для подальших наукових розробок у цій сфері на сучасному етапі розвитку нашої держави [147, с. 198].

Наукові й технічні досягнення істотно впливають на всі сфери діяльності людини. Фундаментальні відкриття все ширше втілюються в практику, створюючи додаткові передумови для вдосконалення прикладних досліджень [106, с. 31]. Це, звичайно,

стосується і судових експертиз, методика проведення яких з часом удосконалюється.

Для того, щоб надати нашим думкам послідовного характеру, необхідно відтворити логіку включення основних гносеологічних категорій, що беруть участь в організації пізнавального процесу [86, с. 31].

На думку О. Янчука, судова експертиза – це самостійна процесуальна форма перевірки наявних доказів і здобуття нових. Судові експертизи можна класифікувати за організаційно-процесуальними, науково-методичними та іншими підставами. Усе залежить від того, які практичні завдання ставляться і кому доручається їх вирішення [245, с. 145]. Доречно зазначає О. Сабінін, що якість експертизи залежить від багатьох складових – це і особисті якості експерта, і порядок та процедура проведення експертизи [190, с. 28]. Експертом є особа, яка має необхідні знання та якій доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі [83, с. 321].

На думку В. Атаманчука, сучасний розвиток науки характеризується, з одного боку, процесом диференціації наукових знань, з іншого боку – взаємопроникненням одних галузей знань в інші [19, с. 125].

Експертна справа в Україні, як і в усьому світі, посідає надзвичайно важливе місце в суспільній практиці. Необхідність проведення експертизи виникає в науковій, виробничій, архітектурно-будівельній, економічній, торговельній, соціальній, медичній, правоохоронній та інших сферах людської діяльності, пов'язаних з упровадженням у практику результатів наукових досліджень і проектно-конструкторських робіт, нових технологій чи технологічних процесів, зі створенням нової чи експлуатацією наявної техніки, зі зведенням будівельних об'єктів і забудовою населених пунктів, вкладенням бюджетних коштів та інвестицій в

різні проекти, перевіркою якості товарів і послуг, забезпеченням охорони здоров'я населення, визначенням стану здоров'я людини, охороною довкілля, установленням фактів, що мають юридичне значення, тощо.

Ми чітко бачимо чимало сфер, які потребують проведення експертизи, а отже збільшуються та урізноманітнюються критерії їх класифікації як за видовим поділом, так і залежно від характеру вирішуваних завдань, згідно з процесуальним законодавством України, також відбувається розроблення нових класифікаційних систем у судовій експертизі, заснованих на інтеграційних зв'язках і взаємопроникненні знань відповідно до положень науки, потреб практики тощо.

В. Ковальова зазначає, що судова експертологія на сьогоднішньому проміжку розвитку є розгалуженою системою окремих класів, видів і родів судових експертиз. Тому природно виникає питання, чи існує певна закономірність в упорядкуванні тих чи інших предметних експертиз, яке місце займає кожна з них та які ознаки взагалі повинна мати судова експертиза [83].

На думку вченої, з якою ми повністю погоджуємося, кожна предметна судова експертиза, будучи елементом загальної системи судової експертології, разом із тим є самостійною, тобто становить свою власну завершеність або визначеність свого об'єкта [83].

Н. Філик визначає метою загальної судової експертизи, яку проводять у судовому процесі, забезпечення правосуддя України незалежною кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки. Судова експертиза має забезпечити передусім об'єктивність і справедливість правосуддя на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження [226, с. 39].

В. Ковальова при тому зазначає, що взаємозв'язок предметних судових експертиз, які становлять собою систему судової експертології, безпосередньо знаходить своє відображення у класифікації класів, видів і родів цих експертиз. Класифікація – це

розподіл предметів, явищ і понять за класами, відділами, розрядами залежно від їх загальних ознак. Для класифікації важливий вибір її підстави, тобто необхідні ознаки, на основі яких буде ґрунтуватися певне угруповання. Ці ознаки не повинні бути формальними, тобто відображати лише поверхневі зв'язки [83].

У чинному законодавстві України відсутня офіційна класифікація судових експертиз. У зв'язку з цим види судових експертиз занадто численні, при цьому розвиток наукових знань робить межі «експертної номенклатури» вкрай рухливими й динамічними [83].

В. Ковальова, досліджуючи дещо суміжну з нами проблематику, зазначає, що сьогодні більшість науковців схиляються до такої класифікації судових експертиз: криміналістичні; медичні й психофізіологічні; інженерно-технічні; інженерно-транспортні; інженерно-технологічні; економічні; біологічні; ґрунтознавчі; сільськогосподарські; харчових продуктів; екологічні; мистецтвознавчі та ін. [83].

Пропонуються й інші концепції та класифікації судових експертиз, – доречно зазначає вчена. При цьому робляться висновки, що висунуті положення далеко не безперечні, а названі окремими авторами ознаки, що є підставою для класифікації, можуть бути придатні для поділу класів і родів, але не видів, де потрібно щось більш спеціалізоване. Простий аналіз визначень предмета, об'єкта й методів експертного дослідження дозволяє зробити висновок, що на базі цих визначень неможливо провести межу між родами або видами судових експертиз. Слід також погодитися, як вважає В. Ковальова, що такий критерій, як методи експертного дослідження, фактично взагалі не може вважатися критерієм для класифікації різнорідних експертиз [83].

На погляд В. Ковальнової, до поняття судової експертизи звертаються в ході вирішення питань, які стосуються судових доказів. Судова експертиза є різновидом експертизи й має особливі ознаки, закріплені в процесуальному законі. Ці ознаки є

юридичними, визначають термін *судова* і стосуються всіх видів судових експертиз. До основних юридичних ознак судової експертизи відносять:

- процесуальний порядок призначення й проведення експертизи;
- певний правовий статус об'єктів і суб'єктів дослідження;
- індивідуальну відповідальність (кримінальну, адміністративну й ін.);
- установлення обставин, які мають значення для справи;
- оформлення в процесуальний документ (висновок експерта);
- доказове право висновку експерта.

Ці процесуальні ознаки є основою правового статусу, який надано всім судовим експертизам [83].

В. Ковальова відзначає, що остаточна загальноприйнята класифікація судових експертиз ще залишається відкритою. Слід погодитися, що для класифікації судових експертиз необхідний комплексний критерій, до якого повинні увійти об'єкти й завдання експертного дослідження й такий компонент критерію, як історичний підхід або історично сформований розподіл функцій. Однак найбільш переконливим є висновок про синтетичну природу загальної теорії судової експертизи, що дозволяє зняти ярлики з різних видів і родів експертиз і розглядати будь-який вид і рід експертизи просто як судову експертизу [83].

Звичайно, не лише зазначена вчена зверталася до проблематики класифікації судових експертиз – багато інших учених так чи інакше торкалися цієї проблематики в своїх дослідженнях. Наприклад, М. Корінько, В. Бондар і Т. Перейминовк визначають, що системне уявлення про ознаки судової експертизи може бути отримане виходячи з характеристики її родових і видових рис. Тим самим усвідомлюється і сутність судової експертизи. У системі судової експертизи з урахуванням слідчо-судової та експертної практики можна виділити різні рівні: класи (типи), які діляться на роди, а останні – на види, що диференціюються на різновиди (або групи) [98, с. 21].

Різновиди експертиз – це підвиди предметної експертизи, які відрізняються своєрідною групою завдань, характерних для предмета цього виду експертизи, і комплексами методу дослідження окремих об'єктів або їх груп. Так, основними складовими під час проведення судово-психологічної експертизи індивідуальних психологічних особливостей особи обвинувачуваного є оцінка особистісної спрямованості, оцінка особливостей самосвідомості, оцінка особливостей мотивації та ін. [83].

Найбільш відома класифікація судових експертиз будується на їх розподілі за ступенем спільності й субординації на чотири основні рівні – класи, роди, види й різновиди (групи) судових експертиз. В її основі лежить характер галузі спеціальних знань, які використовуються в ході проведення експертиз. Однак дослідники критикують поділ експертиз на види, роди й навіть класи і переконані, що питання про критерії поділу залишається відкритим. Проте, не оцінюючи цю класифікацію з погляду формальності або обґрунтованості, відзначимо її загальноприйнятність в експертній практиці. Крім того така класифікація останнім часом перетерпіла певні зміни, і в її основі тепер лежать не тільки спеціальні знання, але й характер досліджуваних об'єктів у сукупності з виконуваними завданнями [83].

Види експертиз є елементами роду, які відрізняються специфічністю предмета щодо загальних для роду об'єктів і методик. Так, у судово-психологічній експертизі розрізняють такі види експертизи стосовно обвинувачуваного (підсудного): експертиза індивідуальних психологічних особливостей його особи, експертиза афекту в обвинувачуваного (підсудного), експертиза здатності неповнолітнього обвинувачуваного з відставанням у психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та ін. [83].

У своїх працях М. Корінько, В. Бондар і Т. Переймивокв зазначають, що найменування сукупності експертиз, які утворюють

певну класифікаційну категорію, як правило, походять від назви загальної чи спеціальної галузі знань або синтезуючої назви споріднених галузей. Процес класифікації не є сталим, має динамічний характер, тенденцію до постійного розвитку і вдосконалення [98, с. 21].

За місцем проведення судові експертизи класифікуються на експертизу, яка проводиться в експертних установах; експертизу, яка проводиться поза межами експертної установи (на місці події, у приміщенні судово-слідчих органів); експертизу, яка проводиться окремим експертом, який отримав відповідну кваліфікацію за рішенням Центральної кваліфікаційної комісії МЮ України [98, с. 25-26].

Ще одним критерієм класифікації є строк проведення експертизи: він встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника) чи керівником структурного підрозділу в таких межах: десяти днів – щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів і нескладних за характером досліджень; одного місяця – щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів або середньої складності за характером досліджень; двох місяців – щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів або складних за характером досліджень; більше двох місяців – щодо матеріалів з особливо великою кількістю об'єктів або найскладніших за характером досліджень (використання криміналістичного обладнання – лазерного, оптичного, електронного – у проведенні експериментальних досліджень, застосування декількох методів), при цьому термін виконання не повинен перевищувати трьох місяців. У виняткових випадках, якщо експертиза є особливо складною або комплексною чи потребує залучення фахівців з інших відомств, установ, організацій, не може бути виконана в зазначені строки, більший строк встановлюється за письмовою домовленістю з органом чи особою, яка призначила експертизу, після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Попереднє вивчення матеріалів у нескладних та середньої складності дослідженнях не

повинне перевищувати п'яти днів; при складних і найскладніших дослідженнях – десяти днів [98, с. 25-26].

Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується в день направлення їх особі чи органу, які призначили експертизу. Якщо закінчення встановленого строку проведення експертизи припадає на неробочий день, то днем закінчення строку вважається наступний за ним робочий день [98, с. 26].

У строк проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, пов'язаних із витребуванням додаткових матеріалів або усуненням інших недоліків, допущених особою або органом, яка призначила експертизу [98, с. 26].

Продовжуючи класифікацію та зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз, слід зазначити, що вони поділяються на класи (типи), які діляться на роди, а останні – на види, що диференціюються на різновиди (або групи), але це не єдині критерії класифікації судових експертиз, існують ще різноманітні інші класифікаційні особливості: згідно зі строками проведення експертизи; згідно з процесуальним законодавством України; залежно від характеру вирішуваних завдань дослідження.

Законодавством передбачено випадки, коли проведення експертизи є обов'язковою дією, в інших випадках експертиза може призначатися за ініціативним запитом або вимогою підприємства, установи, організації, громадського формування, окремої фізичної особи [30, с. 3].

У загальному плані експертиза полягає у вивченні, перевірці, аналітичному дослідженні, кількісній або якісній оцінці фахівцем (експертом) або групою фахівців, експертною радою, спеціально уповноваженим державним органом (експертною організацією), органом виконавчої влади (у межах його компетенції), підприємством, установою та організацією всіх форм власності, а також об'єднанням громадян певного питання, явища, процесу, предмета [30, с. 3].

Кожен вид експертизи має свої мету і завдання, форми, об'єкти експертного дослідження, методи і методики його проведення, які визначаються нормативно-правовими актами [30, с. 3]. Інтеграція та диференціація знань, що мають місце в процесах, які відбуваються в сучасній науці, впливають на формування та використання методів і засобів експертного дослідження, зачіпаючи також і сферу їх застосування – конкретні види, роди судової експертизи, їх природу і як наслідок – класифікацію судових експертиз. Основними завданнями інтеграції в судовій експертизі є подальше вдосконалення загальної теорії судової експертизи; систематизація понятійного апарату та термінології судової експертизи на підставі інтеграційних знань; розкриття інтеграційних зв'язків судової експертизи, розроблення нових класифікаційних систем у судовій експертизі, заснованих на інтеграційних зв'язках та інтеграції знань відповідно до положень науки, потреб практики; визначення нових інтеграційних напрямків наукових досліджень у галузі судової експертизи; теоретичне обґрунтування використання наукових розробок, заснованих на інтеграції знань в експертній практиці [64, с. 163].

На думку О. Жеребка, розширення меж використання класифікацій, які мають в основі інтеграцію знань, дозволяє краще усвідомити сутність досліджуваних наукою предмета й об'єктів, забезпечує ефективне втілення у життя запропонованих наукою рекомендацій, впливає на творчий підхід до розв'язання завдань, що виникають у ході проведення експертиз [64, с.163].

Н. Клименко зазначає, що від правильного визначення роду та виду судової експертизи та її можливостей залежать безпомилкове призначення експертизи, обрання експертної установи й експерта, належне використання експертизи в процесі судочинства [64, с. 163; 85, с. 115].

Виходячи з проведеного дослідження, ми констатуємо, що у спеціалізованому Законі «Про судову експертизу» відсутній розділ, що називає види судових експертиз, проте вони досить чітко

прописані в підзаконному нормативно-правовому акті – Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень № 53/5, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 січня 1998 року, згідно з чим існують такі види (підвиди) експертиз: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна.

Але, звичайно, це не єдина класифікація, існують також й інші приклади класифікації судових експертиз. Так, залежно від характеру вирішуваних завдань дослідження судові експертизи поділяються на ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, ситуаційні; за ступенем індивідуалізації висновків щодо досліджуваних об'єктів – ідентифікаційні та класифікаційні [116, с. 345].

Згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи [134].

Первинною є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше.

Додатковою є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дані або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертів під час проведення первинної експертизи.

Повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті ж об'єкти і вирішуються ті ж питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз).

Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися суб'єктом, який призначив експертизу, або керівником експертної установи.

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань з різних галузей науки, техніки або інших

спеціальних знань (різних напрямків у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах.

О. Дорошенко зазначає, що навіть розроблення та затвердження експертних методик не позбавлять від необхідності призначення за однією справою по кілька експертиз, якщо експертизу буде проводити фахівець недостатньої кваліфікації. Можна заперечити, що повторні експертизи призначаються і після того, як первісне дослідження провів досвідчений і визнаний експерт. Однак це так, слід проаналізувати ситуацію з іншого боку. Існують визначені процесуальним законодавством підстави для призначення повторної експертизи. Існує також визначена тим же законодавством процесуальна дія – оцінка судом висновку експерта (один з етапів оцінювання доказів). За підсумками такого оцінювання суд може визнати висновок експерта: 1) повним та обґрунтованим – і покласти його в основу рішення суду як один з доказів; 2) недостатньо ясним і неповним – і призначити своєю ухвалою додаткову експертизу; 3) необґрунтованим – таким, що викликає сумніви в його правильності або суперечить іншим матеріалам справи – і призначити повторну експертизу [60, с. 43-44].

Крім того доречно зазначає О. Дорошенко, що суд може не погодитися з висновком експерта і, не призначаючи повторної експертизи, вирішити справу на підставі інших доказів, оскільки висновок експерта для суду необов'язковий і оцінюється за правилами оцінки будь-яких інших доказів. Таке повноваження суду закріплюється в більшості юрисдикцій [60, с. 44].

Е. Сімакова-Єфремян досить влучно зазначає, а ми з нею повністю погоджуємося, що процеси диференціації знань призвели до практики проведення кожним з експертів самостійного дослідження, що в певних випадках є обґрунтованим, але організація

комплексного дослідження (інтеграція за об'єктом) у формі комплексу експертиз, а в необхідних випадках – комплексних експертиз – призводить до економії часу, сприяє збереженню речових доказів, а найголовніше – допомагає ефективним шляхом одержати більш об'ємну, повну та об'єктивну інформацію про подію (її слідову картину, обставини та умови, за яких відбувалася подія) [193, с. 80].

Визначившись з категоріальним апаратом, настав час перейти безпосередньо до питань, заявлених у цьому підрозділі дослідження, – класифікації та змісту адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз. На наш погляд, доречно розпочати з першого виду експертизи, що заявлений в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень № 53/5, а саме з криміналістичної експертизи.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби, до яких належать науково-дослідні й інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України та експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

До криміналістичної експертизи згідно з чинним законодавством належать такі підвиди або різновиди експертизи, як почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; балістична; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у

навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна [134].

У системі Міністерства внутрішніх справ України створено мережу експертно-криміналістичних служб (Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (ДНДЕКЦ) та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ) при ГУМВС, УМВС, УМВСТ), де проводяться різні види криміналістичних експертиз, дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, автотехнічні, пожежно-технічні (обставин і механізму пожеж) та деякі інші [183]. Право здійснення судово-експертної діяльності, пов'язаної з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, надано виключно державним спеціалізованим установам (ч. 3 ст. 7 базового Закону).

Як ми бачимо з чинного законодавства, криміналістична експертиза здійснюється виключно державними спеціалізованими установами.

Продовжуючи наше дослідження класифікації та змісту адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, хотілося б зазначити, що наступним видом, який потребує дослідження через призму окреслених у цьому підрозділі завдань, є техніко-криміналістична експертиза документів. Вона належить до поширених у судовій і слідчій практиці криміналістичних експертиз. Це певною мірою пояснюється місцем документів у сфері суспільних відносин. Експертизу цього роду характеризує різноманітність роз'яснюваних завдань і досліджуваних нею об'єктів. Слід зазначити, що на сучасному етапі істотно змінилася технологія виготовлення документів, урізноманітнилися матеріали, що використовуються для цього. Це відповідним чином вплинуло на способи виготовлення документів. У зв'язку з цим з'явилися нові об'єкти експертизи, зазнали змін експертні методики, відбувається перегляд теоретичних і методологічних засад цього роду експертизи [64, с. 164].

На думку О. Жеребко, експерти сьогодні перебувають у складному становищі: вони або не мають достатніх відомостей про властивості сучасних засобів поліграфії й оргтехніки, способів виготовлення документів, зокрема з кольоровими реквізітам, або ж ці відомості неточні, безсистемні та неповні. Як результат недостатнього вивчення об'єкта дослідження, мають місце труднощі методологічного характеру [64, с. 164].

Особлива складність і відмінність фоноскопичних експертиз і досліджень від інших видів криміналістичних експертиз полягає в складності та багатоплановості фундаментального наукового базису, що застосовується в роботі спеціалістів [64, с. 165].

О. Жеребко, досліджуючи дещо суміжну з нами проблематику, доречно зазначає, що наведені можливості окремих видів судових експертиз дозволять орієнтуватись у різноманітності можливостей судової експертизи та правильно використовувати її можливості в пізнанні істини. Проте наявні методичні матеріали з авторознавства, почеркознавства, технічного дослідження документів, портретної експертизи, фоноскопичної тощо є розрізненими, а інколи навіть і суперечливими [64, с. 166].

Аналізуючи детально криміналістичну експертизу, слід зазначити, що на думку Н. Гончара та О. Ковальчука, одним з головних завдань сучасної трасології є ідентифікація виду взуття, у якому злочинець перебував на місці злочину, що часто допомагає у його викритті. Для того щоб такі дії були ефективними, необхідно створити в кожній країні бази даних взуття і їх підошов, які на сьогодні перебувають у продажу, до яких мали б доступ усі трасологічні лабораторії, та об'єднати їх у єдину транснаціональну базу даних на основі Європейської організації судово-експертних установ. Важливою є тісна співпраця з виробниками взуття, які подавали б взірці нових вироблених видів підошов для подальшої їх систематизації та розширення баз даних. Слід створити у співпраці з лабораторіями інших держав розширену базу даних підошов взуття для збільшення кількості справедливо розкритих злочинів на

території всієї Європи [51, с. 81]

Н. Гончар і О. Ковальчук зазначають, що в Польщі, наприклад, досі не створено єдиної загальнонаціональної бази даних взірців підошов взуття. Експерти трасології вважають, що доступ до системи MRT чи TRASER повинен бути розширений для усієї країни, а потім її слід підключити до більшої системи в загальноєвропейському масштабі [51 с. 79].

Таким чином, криміналістична експертиза з погляду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності характеризується такими ознаками: має досить складну та різноманітну систему підвидів (родів, класів, різновидів); здійснюється виключно державними спеціалізованими установами; її проведення чітко регламентоване нормами чинного законодавства України.

Наступним видом, який потребує дослідження в ракурсі окреслених в нашому підрозділі проблем, є інженерно-технічна експертиза. Так само, як і криміналістична експертиза, цей вид експертизи має досить багато різновидів: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна (оціночно-будівельна); земельно-технічна (оціночно-земельна); пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна [134].

Поряд з указаними видами інженерно-технічних експертиз експертними установами можуть проводитися також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, зокрема авіаційного та водного транспорту [134].

Підсумовуючи зазначене вище, хотілося б окреслити, що інженерно-технічну експертизу з погляду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності слід схарактеризувати такими рисами: має досить складну та різноманітну систему підвидів (родів, класів, різновидів); експертними установами, окрім

окреслених вище, можуть проводитися комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, зокрема авіаційного та водного транспорту; її проведення чітко регламентоване нормами чинного законодавства України; здійснюється виключно державними спеціалізованими установами.

Ще одним видом експертизи, що потребує нашої уваги, є економічна, яка у свою чергу поділяється на такі підвиди: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [134].

Так, основними завданнями експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є: визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення; визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, зокрема грошових, основних засобів, надання послуг; визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів; визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; установлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів і витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток; визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість [134].

Проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи [134].

Судово-економічна експертиза використовується в судочинстві для встановлення фактичних обставин справи. При цьому потреби

правосуддя в економічній експертизі зумовлені необхідністю уникнути помилки в юридичній оцінці діянь осіб, які проходять у справі [98, с. 130].

Фактичні обставини справи підтверджуються за допомогою доказів, які добуті в ході розслідування, досліджуються й оцінюються відповідно до норм процесуального права [98, с. 130].

Під доведенням (доказом) у логіці розуміють установлення істинності одного судження за допомогою інших, уже відомих положень, суджень, прийнятих за істинні. Як один із судових доказів судово-економічна експертиза розглядається як єдине поняття, в якому взаємопов'язані фактичні дані і засоби доказування за змістом і процесуальною формою [98, с. 131].

Ураховуючи те, що на будь-якому підприємстві систематично здійснюються різні господарські операції та постійно ведеться спостереження і контроль за допомогою документації, предметом судово-економічної експертизи є відображені в документах господарські (фінансові) операції, що є об'єктами дослідження і відтворюють стан і результати господарської діяльності суб'єктів економічних відносин. Предмет визначається завданнями, поставленими перед експертизою, змістом питань, які вона вирішує у правоохоронній і судовій діяльності. Виходячи з поставлених питань, експерт досліджує лише ті господарські (фінансові) операції, які цікавлять судово-слідчі органи і стосуються справи. Разом із тим експерт має право встановлювати нові факти та обставини, які належать до предмета експертизи і мають значення у справі [98, с. 131].

Кожен із напрямків дослідження в економічній експертизі має свій предмет і завдання. Предметом експертизи при дослідженні документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності є відображені в документах бухгалтерського та податкового обліку господарські операції у справах, що перебувають у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду, щодо яких експерт дає висновок з поставлених на його вирішення питань [98, с. 132].

Господарські операції є предметом бухгалтерського обліку, але експерт досліджує не самі господарські операції, а відображення їх у бухгалтерському та податковому обліку підприємства (організації, установи) [98, с. 132].

Судово-економічна експертиза є самостійним джерелом доказів, які стосуються предмета доказування. Як самостійне джерело доказів судово-економічна експертиза використовує засоби наукового економічного аналізу вихідних даних, що містяться в інших доказах, долучених до справи [98, с.132].

Предмет судово-економічної експертизи визначається потребами судочинства у використанні спеціальних знань у галузі економічної теорії та практики, з метою встановлення істини в судовій справі [98, с. 133].

На думку В. Шарманської та Ю. Затуливера, з якою ми повністю погоджуємося, бухгалтерський облік, на сьогодні необхідний для контролю, протидії та запобігання незаконним діям у сфері економіки, нерідко перетворюється на знаряддя для приховування порушень і злочинних діянь. Тому врахування особливостей бухгалтерського обліку в тій чи іншій галузі є важливим для проведення судово-бухгалтерської експертизи, оскільки це зможе посилити організаційно-методичні аспекти процесуальної дії. Виходячи з цього потрібно значну увагу приділяти методичному забезпеченню проведення саме судово-бухгалтерської експертизи. Крім того, на думку зазначених вище авторів, слід конкретизувати структуру та вимоги до складання висновків за окремими експертизами, включаючи судово-бухгалтерську. На сьогодні висвітлено загальні основи складання експертного висновку. Разом із тим посилюється значення судово-бухгалтерської експертизи серед інших експертиз. Тому, на думку В. Шарманської та Ю. Затуливера, вкрай необхідно розробити організаційно-методичне забезпечення проведення судово-бухгалтерської експертизи [237, с. 171].

Наступним видом судової експертизи є товарознавча. Цей вид

має свої підвиди – машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча.

Сутність судово-товарознавчої експертизи (далі – СТЕ) полягає в тому, щоб за допомогою спеціальних знань досліджувати товарні (споживацькі) властивості виробів з метою визначення фактичної якості продукції (виробів) [17, с. 154]. Предметом СТЕ є встановлення фактичних даних, які підтверджують або спростовують відповідність характеристик досліджуваних об'єктів товарного походження базовим (нормативним) значенням, а також з'ясування дефектності виробів та обставин, за яких відбулося зниження їхньої якості (фактичних даних, пов'язаних із дотриманням (недотриманням) правил упаковки, маркування, зберігання, транспортування, розбракування товару, аварій та ін.). Визначення предмета судової товарознавчої експертизи – одне з головних завдань її теорії. Основною умовою розв'язання експертного товарознавчого завдання є дослідження тих властивостей і особливостей об'єкта, які мають практичне значення для вирішення поставленого завдання [17, с. 157].

У своїх працях В. Архіпов пропонує таке визначення предмета судово-товарознавчої експертизи: це фактичні дані, що містять доказову інформацію про об'єкт товарного походження, його якісно-кількісні характеристики, що відображають систему його споживацьких властивостей і обставини їх зміни, що встановлюються на основі застосування спеціальних товарознавчих знань [18, с. 16].

Зміст предмета СТЕ з урахуванням його процесуального і гносеологічного аспектів складає вивчення споживацьких властивостей об'єктів товарного походження, їх відносин з явищами навколишньої дійсності і функціонально пов'язаних з ними процесів, що проводиться в рамках чинних правових норм за допомогою оптимального комплексу методів для отримання доказової інформації у справі щодо їх товарної приналежності, товарного стану й обставин їх зміни [18, с. 16].

На думку В. Архіпова, слідча та судова практика останніх років свідчить про зростання ролі цієї експертизи. Часто вона призначається також при розслідуванні вбивств, зґвалтувань, пограбувань, хабарництва, хуліганства, розбійних нападів та інших злочинів, коли речовими доказами у справі є товарні об'єкти (головні убори, одяг, взуття, ювелірні вироби тощо), для дослідження яких необхідні знання в галузі товарознавства [18, с. 17].

Товарознавча експертиза допомагає вирішити широке коло питань: визначити якість виробів, фактори, що забезпечують збереження продукції, обставини, що спричиняють зниження якості товарів [18, с. 17].

Сутність товарознавчої експертизи полягає в тому, щоб за допомогою спеціальних знань у галузі товарознавства дослідити товарні (споживчі) властивості виробів з метою визначення їх фактичного стану або (та) їх вартості (початкової, залишкової). Зазначений учений підкреслює, що завдання товарознавчого дослідження уточнюється при проведенні експертизи в конкретній справі залежно від її мети та обставин справи [18, с. 17].

Товарознавча експертиза – це також дослідження споживчих властивостей товарів за органолептичними, фізико-хімічними та мікробіологічними показниками, а також показниками їх кількісних характеристик, що здійснюється шляхом проведення дослідження та (або) на підставі інформації, яка міститься на маркуванні товарів або (та) в їх супровідних документах [18, с. 17].

Митна експертиза є основним способом виявлення неякісної продукції та неврахованих вантажів. Порядок проведення митної експертизи було встановлено ще за давніх часів, але й дотепер він залишається досить дієвим. Він може змінюватися залежно від характеру вантажу, однак основа завжди залишається постійною [235, с. 80].

Загальний порядок проведення митної експертизи можна схарактеризувати таким чином: спочатку митники здійснюють перевірку документації; потім продукція ідентифікується,

визначаються відповідні коди за товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності [235, с. 80].

Досліджуючи класифікацію та зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, слід торкнутися експертизи у сфері інтелектуальної власності. Доречно зазначити, що цей вид експертизи підрозділяється на такі підвиди: літературних і художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічну у сфері інтелектуальної власності [134].

Основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є визначення властивостей цих об'єктів, до яких належать об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав [134].

При дослідженні об'єктів промислової власності вирішуються питання щодо властивостей цих об'єктів, а саме: знаків для товарів і послуг (торговельних марок); комерційних найменувань; географічних зазначень походження товару; промислових зразків; винаходів і корисних моделей; комерційної таємниці і ноу-хау; раціоналізаторських пропозицій; топографії інтегральних мікросхем; сортів рослин; порід тварин тощо [134].

При дослідженні об'єктів авторського права та суміжних прав вирішуються питання щодо властивостей таких об'єктів: літературних і художніх творів (романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються

географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності); комп'ютерних програм, компіляцій даних (баз даних), якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності; виконань, фонограм, відеограм, програм (передач) організацій мовлення тощо [134].

Окрему групу становлять економічні дослідження об'єктів інтелектуальної власності, зокрема визначення вартості перелічених вище об'єктів інтелектуальної власності та розрахунок збитків, завданих у результаті порушення прав на них [134].

Психологічна експертиза є наступним видом експертизи, що потребує нашого ґрунтовного аналізу в ракурсі окреслених в цьому підрозділі дослідження питань.

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку) [134].

Психологічна експертиза також може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань з різних галузей науки (психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза). До цього переліку також можуть належати психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи [134].

Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки [134].

Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи індивідуальних психологічних особливостей,

рис характеру, провідних якостей особистості; мотивотвірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей [134].

Під час проведення психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою [134].

Психолого-педагогічна експертиза як особливий вид діяльності охоплює діагностику, оцінювання, прогнозування, рекомендації з корекційно-розвивальної роботи. Психолого-педагогічна – це комплексне дослідження, що складається з двох ланок (психологічна, педагогічна), які мають одну мету і один об'єкт – дитину, яка навчається, виховується та розвивається [27, с.73].

Також слід зазначити, що ще одним видом експертизи, що потребує нашої уваги через призму окреслених у монографії питань, є мистецтвознавча експертиза. До її об'єктів належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія [134].

Основними завданнями мистецтвознавчої експертизи є: проведення атрибуції твору (установлення його автора, періоду створення роботи, приналежність до певної школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; визначення оціночної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі [134].

Ми повністю солідарні з О. Кофановою, яка торкалася в своєму дослідженні суміжних з нашими проблем, що результатом

проведення будь-якого виду експертиз культурних цінностей є експертний висновок. Якщо за результатами візуальної мистецтвознавчої експертизи об'єктів, заявлених до вивезення, які виготовлені більш ніж 55 років тому, було встановлено, що вони підлягають включенню до Державного реєстру національного культурного надбання, у висновку державної експертизи обов'язково має бути зазначено про доцільність такого рішення й можливість вивезення їх за межі України [101, с. 32].

На думку О. Костенко, під експертизою цінності документів особового походження слід розуміти визначення їх наукової, історико-культурної та практичної цінності на підставі чинних принципів і критеріїв, особливість якої зумовлена суб'єктивним характером документів, який вимагає найретельнішої перевірки джерельної інформації. Науково-методичну основу експертизи документів особового походження становить система положень, які враховують, з одного боку, право власності на документи, що зумовлює особливості організації робіт з їх власниками, а з другого боку – історико-культурну цінність документів [99, с. 468-469].

Екологічна експертиза є наступним видом експертизи, яку слід розглянути в цьому підрозділі нашого дослідження.

Об'єктами екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, а саме: локальна земельна ділянка, на якій виявлено ознаки негативного антропогенного впливу, зокрема забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені площі зелених насаджень, території вивезення, складування й знищення відходів виробництва і споживання тощо; забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ); забруднений повітряний простір; проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища; зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу; виробничі й складські

приміщення промислових, комунальних та інших підприємств і організацій, їх очисні спорудження, газоочисні й пилоуловлювальні установки тощо; механізми, устаткування, їх вузли та деталі з місця, де відбулася надзвичайна екологічна ситуація; відомості з технічної документації й актів перевірки екологічного стану об'єктів; результати обстеження об'єктів навколишнього середовища санітарно-епідеміологічними, природоохоронними й іншими спеціально уповноваженими органами; інші джерела інформації про негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище [134].

Екологічною експертизою (із залученням спеціалістів вузького профілю, спеціалізації) можуть також досліджуватись об'єкти, визначені Законом України «Про екологічну експертизу» [75], а саме: екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища; документація з перепрофілювання, консервації та ліквідації цих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, зокрема військового та оборонного призначення; документація з упровадження нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (зокрема тих, що закупаються за кордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу; документація щодо генетично модифікованих організмів, які призначаються для використання у відкритій системі [134].

До основних завдань екологічної експертизи належать: визначення виду й місця розташування джерела негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище; визначення характеристики негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище в часі та просторі; установлення механізму негативного антропогенного впливу (механізму виникнення надзвичайної екологічної події); установлення невідповідностей екологічного характеру у проектах техніко-

економічних розрахунків та техніко-економічних обґрунтувань будівництва (реконструкції) і планування певного об'єкта; установлення обставин, пов'язаних з порушеннями природоохоронного законодавства та умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, а також з діями (бездіяльністю) спеціально уповноважених осіб у галузі охорони навколишнього середовища й природокористування, які сприяли заподіяння шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або призвели до інших тяжких наслідків [134].

На думку О. Ринкової, що досліджувала види судово-екологічної експертизи та завдання, які вирішуються в ході її проведення, нові роди або види експертиз виникають не тільки за рахунок диференціації знань, більш вузької спеціалізації експертів, але і в процесі все більш тісної інтеграції, кінцевим результатом якої є перехід від комплексної експертизи, що виконується на межі двох або більше родів чи видів експертиз, до моноекспертизи з використанням комплексу методів і проведення в межах однієї експертної спеціальності. Прикладом такого злиття є еколого-грунтознавча експертиза, що перебувала раніше на межі двох напрямків – екології та ґрунтознавства і на сьогодні набула характеру моноекспертизи, яка здійснюється в межах однієї експертної спеціальності. В організаційному розумінні зазначену експертизу можуть виконувати експерти як відділу судово-екологічної експертизи, так і лабораторії судово-ґрунтознавчих та біологічних експертиз, які володіють відповідними спеціальними знаннями [187, с. 39].

Слід зазначити, що теоретичний аналіз особливостей адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз є основою для подальших наукових досліджень.

Таким чином, доречно зазначити, що питання класифікації та змісту адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності різною мірою розроблялися багатьма вітчизняними та

зарубіжними вченими.

Констатуємо, що чимало науковців так чи інакше торкалися в своїх працях чи критеріїв класифікації, чи певного виду експертиз. Існує досить розгалужена система поглядів щодо класифікації та змісту адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, і ми констатуємо, що у всіх наведених положеннях є раціональне зерно.

В юридичній літературі з адміністративного права присутня стала, хоча не тотожна точка зору на зазначений правовий феномен. Відповідно в правовому просторі нашої держави існують різні варіанти класифікації адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

Ми розглянули певну частину критеріїв класифікації судових експертиз (згідно зі строками проведення експертизи; з процесуальним законодавством України; залежно від характеру вирішуваних завдань дослідження тощо), хотілося б акцентувати увагу наприкінці цього підрозділу, що єдина загальнопоширена класифікація судових експертиз ще перебуває в процесі розроблення науковцями та практиками.

Створюючи єдину класифікацію адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, на наш погляд, слід враховувати історичні особливості експертиз, історично сформований розподіл їх функцій.

Також хотілося б наголосити, що для класифікації судових експертиз необхідний комплексний критерій, до якого повинні увійти об'єкти й завдання експертного дослідження.

2.2 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України

В Україні сьогодні будується громадянське суспільство та правова держава, що потребують ефективного врегулювання судово-експертної діяльності також, а тому в цьому підрозділі дослідження ми проаналізуємо адміністративно-правове регулювання такої

діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України.

Сьогодні відбуваються незворотні процеси формування громадянського суспільства та побудови демократичної, соціально орієнтованої правової держави з ринковою економікою. Соціально-економічні трансформації в нашій державі стали причиною необхідності реформування всіх сфер її життєдіяльності, яка має відбуватися в правовому полі, у межах закону [5, с. 844].

В аспекті питань, що будуть розглядатися в подальшому, ми повністю погоджуємося з Е. Сімаковою-Єфремян, що розвиток правової держави неможливий без забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою, об'єктивною судовою експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [195, с. 71]. І, звичайно, Міністерство юстиції України, займає не останнє місце в забезпеченні висококваліфікованої та якісної експертизи в нашій державі.

Певні аспекти, що так чи інакше стосуються адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України, аналізувалися у працях таких учених, як І. Алієв, В. Бахін, Р. Белкін, А. Вінберг, А. Габриянчик, Г. Грановський, В. Гіжевський, В. Гончаренко, Ф. Джавадов, Т. Коломоєць, О. Кофанова, В. Коновалова, В. Кисельов, Н. Клименко, В. Лисиченко, Н. Майліс, Н. Малаховська, Л. Романенко, О. Росінська, О. Ринкова, М. Салтевський, О. Фількова, В. Шепітько, В. Шерстюк, М. Шульга, М. Щербаковський та багатьох інших.

Хотілося б акцентувати на початку підрозділу, що експертне забезпечення правосуддя є одним з основних завдань Мін'юсту України [166]. Це також підтверджується тією думкою, що значення матеріалізованих засобів доведення вини зараз значно зросло [152, с. 3], і в адміністративному судочинстві зокрема.

Оскільки судово-експертні установи Міністерства юстиції України належать до державних установ, нам хотілося б зазначити, що проведення експертиз у таких установах має низку переваг.

Перевагою таких установ є їх спеціалізація, націленість на виконання багатогранних завдань, з яких складається судово-експертна діяльність. До них належать: проведення судових експертиз; проведення наукових досліджень, які покликані забезпечити теоретичну обґрунтованість експертної діяльності; методичне забезпечення проведення експертиз, трансформація неекспертних методів дослідження в експертні, створення експертних методик вирішення типових завдань стосовно різних об'єктів, апробація нових методик і впровадження їх у практику; підготовка експертів і підвищення їх кваліфікації; методична робота зі слідчими, інформування їх про сучасні можливості судових експертиз, про правильну підготовку об'єктів і матеріалів, що направляють на дослідження [58].

У державних експертних установах (службах) є штат підготовлених кваліфікованих фахівців різного профілю, здатних оперативно вирішувати різноманітні питання в одній кримінальній чи адміністративній справі, зокрема шляхом проведення комплексних досліджень у різних процесуальних формах (комплекс експертиз, комплексні експертизи) [58].

В експертних установах склалася ефективна практика підготовки експертів різних спеціальностей. Вона полягає в тому, що фахівець із вищою освітою не менше року вивчає методичні основи досліджень у рамках певної експертної спеціалізації, а також процесуальні і методичні положення проведення судових експертиз у цілому. По закінченні підготовки фахівець проходить атестацію на право самостійного проведення експертиз, тобто здає іспит експертно-кваліфікаційній комісії, яка включає досвідчених експертів відповідного профілю, а також фахівця з процесуального права. Рівень професійної підготовки експертів підлягає перегляду зазначеними комісіями кожні п'ять років [58].

Матеріально-технічне забезпечення експертних установ дозволяє проводити різноманітні дослідження на рівні, що відповідає сучасним вимогам. В експертних установах, крім загальнотехнічного

й наукового обладнання, використовується апаратура і пристрої, спеціально розроблені для судово-експертних досліджень (наприклад, порівняльний мікроскоп, пристрій для лову куль і багато іншого) [58].

У державних експертних установах налагоджена оптимальна організація експертної та науково-дослідної роботи, а також здійснюється поточний контроль із боку керівників за строком і якістю проведених експертиз. Крім того за певний період часу провідними спеціалістами проводиться рецензування експертиз, проведених менш досвідченими співробітниками, з метою усунення недоліків методичного характеру при проведенні подальших експертних досліджень. Регулярно здійснюється взаємне рецензування експертних висновків фахівцями тих самих спеціальностей, але різних експертних установ [58].

На думку О. Крутя, що досліджував дещо схожу з нами проблематику, рецензія на висновки судових експертиз та висновки експертного дослідження не є процесуальним документом; рецензія – це особиста думка рецензента з приводу висновку судових експертиз і висновку експертного дослідження; рецензент не несе ніякої, крім моральної, відповідальності за складену ним рецензію; метою рецензування висновків є постійне вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості, підвищення наукової обґрунтованості висновків та їх доказового значення, виявлення на підставі узагальнення шляхів усунення недоліків і розробка та впровадження найбільш досконалих методик дослідження [108, с. 37].

О. Круть зазначає, що рецензування є процесом, завдяки якому вчені оцінюють роботу своїх колег, які були опубліковані в науковій літературі. Мета рецензування – упевнитися і в необхідних випадках домогтися від автора отримання стандартів, прийнятих у конкретній галузі науки або в науці в цілому. Публікація досліджень або робіт, що не пройшли рецензування, часто сприймається професіоналами в багатьох галузях з недовірою [108, с. 36].

Рецензування висновків судових експертиз використовується впродовж усього існування судових експертних установ Міністерства юстиції. Основною метою здійснення рецензування було і є встановлення відповідності проведеного дослідження існуючим та використаним методам і методикам, правильності оцінки отриманих у результаті дослідження дотримання вимог процесуального законодавства, що регламентує проведення експертного дослідження. У Положенні про організацію рецензування висновків судових експертиз в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України вказується, що рецензування висновків – основна форма внутрівідомчого контролю за якістю експертної роботи науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України та їх відділень. При цьому слід зазначити, що виділені під час рецензування недоліки експерт може врахувати та не допустити тільки у висновках судових експертиз, які він виконуватиме в майбутньому [108, с. 36].

В основу діяльності експертних установ покладено територіальний принцип обслуговування правоохоронних органів та судів з виконання призначених експертиз. Це забезпечує своєчасне й оптимальне проведення експертних досліджень [58].

Хотілося б підсумувати, що проведення експертизи в державних експертних установах (службах) Мін'юсту містить низку позитивних моментів, серед яких слід відзначити такі: штат підготовлених кваліфікованих фахівців різних профілів; ефективна практика підготовки експертів різних спеціальностей; проведення наукових досліджень, які покликані забезпечити теоретичну обґрунтованість експертної діяльності, тощо.

Систему СЕУ, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України, складають науково-дослідні інститути судових експертиз та їх відділення (Київський НДІСЕ та його Вінницьке, Тернопільське, Черкаське та Чернігівське відділення; Харківський НДІСЕ та його Сумське, Севастопольське та Полтавське відділення; Одеський НДІСЕ та його Миколаївське, Кіровоградське та

Херсонське відділення; Львівський НДІСЕ та його Волинське відділення; Донецький НДІСЕ, Дніпропетровський НДІСЕ та Кримський НДІСЕ). Вони становлять собою багатопрофільні СЕУ, які здійснюють найважливіші функції СЕД: наукову розробку теоретичних засад і методик судово-експертного дослідження речових доказів, підготовку і атестацію судових експертів за профілем діяльності установ, проведення широкого кола судових експертиз – по дев'яти основних видах (класах) з 60 експертних спеціальностей – криміналістичних, матеріалів, речовин та виробів з них; судово-біологічних; інженерно-технічних; економічних; товарознавчих; об'єктів прав інтелектуальної власності; психологічних; мистецтвознавчих [62, с. 17].

Безпосереднє управління системою НДІСЕ здійснює Управління експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України. При Міністерстві юстиції України створено також міжвідомчу Координаційну раду з проблем судової експертизи, Центральну експертно-кваліфікаційну комісію, Науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи [62, с. 17].

Основні відомчі нормативно-правові акти, які регулюють проведення судових експертиз в СЕУ Міністерства юстиції України, – Інструкція «Про призначення та проведення судових експертиз» і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [134].

П. Репешко доречно зазначає, що в системах МЮ, СБУ та ДПСУ зазвичай залучають фахівців базових дисциплін з наступною підготовкою, в якій превалує стажування та виконання робіт під керівництвом досвідченого експерта. Такий підхід має свої позитивні аспекти, оскільки фахівці з різних спеціальностей, які пройшли підготовку в різних вищих навчальних закладах і здебільшого вже мають певний досвід дослідницької або виробничої діяльності, приносять в судово-експертну діяльність не лише способи й засоби дослідження, але й досить цілісні системи знань, завдяки чому

створюються умови для взаємодії різних систем знань для забезпечення судово-експертної діяльності [186, с. 138].

Хотілося б зазначити, що основними завданнями Управління експертного забезпечення правосуддя при Міністерстві юстиції України є: забезпечення виконання покладених на Міністерство завдань, визначених Законом України «Про судову експертизу» та іншими нормативно-правовими актами з питань судової експертизи; спрямування і контроль за діяльністю науково-дослідних установ судових експертиз, що належать до сфери управління Міністерства та їх відділень; правове, методичне і матеріально-технічне забезпечення діяльності науково-дослідних установ судових експертиз [139].

Система СЕУ, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України, що сформувалася в сучасній Україні, є досить ефективною та складається з науково-дослідних інститутів судових експертиз та їх відділень, також при Міністерстві юстиції України створені міжвідомча Координаційна рада з проблем судової експертизи, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи.

Для того щоб краще проаналізувати питання адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України, на нашу думку, слід детально проаналізувати функції міжвідомчої Координаційної ради з проблем судової експертизи, Центральної експертно-кваліфікаційної комісії, Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи.

Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції (далі – Координаційна рада) є постійно діючим, консультативно-дорадчим органом, що має на меті вироблення єдиних підходів до організації судово-експертної діяльності та вирішення найважливіших питань розвитку судової експертизи, які мають міжвідомчий характер [175].

Координаційна рада у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України [175].

До повноважень Координаційної ради належить розроблення рекомендацій з питань методичного забезпечення державних спеціалізованих установ, які провадять судово-експертну діяльність (далі – спеціалізовані установи), а також органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування і суду в організації судово-експертних досліджень; розвитку мережі спеціалізованих установ та збільшення обсягу і видів судової експертизи, створення нових методів дослідження в цій галузі; внесення пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства з проведення судової експертизи; узгодження проектів нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення спеціалізованими установами судової експертизи і виконання ними наукових розробок; упровадження разом з центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать спеціалізовані установи, нових видів судової експертизи; визначення актуальності та пріоритетності науково-дослідних робіт з питань судової експертизи і конкретних тем, що потребують спільного розроблення та узгодження; удосконалення організаційних засад проведення різних видів міжвідомчої комплексної та комісійної судової експертизи; провадження редакційно-видавничої діяльності та забезпечення обміну науково-технічною інформацією і статистичними даними за профілем діяльності; розроблення загальних вимог до атестації судових експертів та діяльності відомчих експертно-кваліфікаційних комісій; удосконалення форм навчально-методичної роботи з посадовими особами, що призначають судову експертизу; розгляду пропозицій заінтересованих центральних органів виконавчої влади або інших державних органів щодо формування державного Реєстру атестованих судових експертів; вироблення єдиного підходу до підготовки кадрів для спеціалізованих установ та підвищення їх кваліфікації; проведення міжвідомчих науково-методичних конференцій, семінарів, нарад; налагодження і розвитку міжнародного співробітництва та обміну науково-технічними

досягненнями в галузі криміналістики і судової експертизи; здійснення інших заходів, спрямованих на розвиток судової експертизи [175].

Тепер розглянемо детальніше кадровий потенціал Координаційної ради. До її складу входять голова, його перший заступник і два заступники, відповідальний секретар і члени Ради з керівних працівників центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать спеціалізовані установи, та інших державних органів. До складу Ради можуть залучатися провідні вчені в галузі права, криміналістики та судової експертизи. Персональний склад Ради формується за поданням центральних органів виконавчої влади (не більше трьох представників), до сфери управління яких належать спеціалізовані установи, та затверджується наказом Мін'юсту. Члени Ради працюють на громадських засадах.

Для організації роботи Координаційної ради утворюється президія у складі голови, його заступників і відповідального секретаря. У разі потреби Рада може утворювати робочі групи з вивчення та підготовки окремих питань, що виносяться на її розгляд [175].

Засідання Ради проводяться в міру надходження пропозицій від її членів, але не рідше ніж один раз на рік. Для участі в засіданнях Ради можуть запрошуватись у разі потреби особи, які не є членами Ради [175].

Засідання Ради правоможне в разі присутності не менше половини її членів. Рішення з обговорюваних питань ухвалюються більшістю голосів присутніх на засіданні осіб [175].

Рішення Координаційної ради мають рекомендаційний характер. Копії рішень надсилаються заінтересованим центральним органам виконавчої влади, іншим державним органам, установам і організаціям. Члени Ради обмінюються на засіданнях інформацією про хід і результати виконання рішень [175].

Організаційно-технічне забезпечення роботи Координаційної ради покладається на Мін'юст [175].

Координаційна рада має бланк зі своїм найменуванням [175].

Наприкінці аналізу матеріалу щодо Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції хотілося б відзначити, що вона виконує досить велику кількість різноманітних функцій – методичну, правотворчу спеціальну, новаторську, координаційну, видавничу, правотворчу та організаційно-управлінську.

Наступним органом, що займається адміністративно-правовим регулюванням судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України, та який слід проаналізувати через призму окреслених у цьому підрозділі нашого дослідження питань, є Центральна експертно-кваліфікаційна комісія при Міністерстві юстиції України (далі – ЦЕКК).

Основними функціями ЦЕКК є: визначення порядку та умов проходження підготовки фахівцями, що мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, затвердження програм навчання (стажування), за якими здійснюється підготовка фахівців; проведення атестації з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та самостійно або в складі юридичної особи мають намір на професійній основі здійснювати судово-експертну діяльність; розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів, що не є працівниками державних спеціалізованих установ [135].

Звичайно, діяльність ЦЕКК тісно пов'язана та переплітається з роботою експертно-кваліфікаційних комісій науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту (далі – ЕКК). Основними завданнями цих комісій є визначення рівня професійної підготовки фахівців, які працюють у штаті науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, шляхом їх атестації з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації та/або кваліфікаційного класу судового експерта; розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту [135].

Атестація судових експертів з метою присвоєння кваліфікаційного класу судового експерта проводиться відповідно до Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України [135].

Склад ЕКК формується з постійних і змінних членів. Постійний склад ЕКК затверджується головою ЦЕКК за поданням керівника науково-дослідної установи судових експертиз Мін'юсту [135]. До постійного складу ЕКК входять голова, його заступник, секретар і фахівець з процесуальних питань судової експертизи та представник Мін'юсту [135]. Змінний склад затверджується головою ЕКК. До нього входять найбільш досвідчені фахівці, які мають кваліфікацію судового експерта та стаж практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років [135].

У разі розгляду питання щодо присвоєння кваліфікації судового експерта з експертної спеціальності, фахівці з якої відсутні в установі, чи нової експертної спеціальності до змінного складу ЕКК можуть залучатись фахівці інших науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, провідні фахівці відповідної галузі знань наукових установ, навчальних закладів, інших державних органів (за згодою) [135].

До змінного складу ЕКК можуть входити представники Мін'юсту, фахівці інших науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, а також наукових установ, навчальних закладів, інших державних органів (за їх згодою) [135].

До участі в засіданні ЕКК запрошуються не менше двох фахівців з тієї експертної спеціальності (кваліфікаційного класу), з якої комісія проводить атестацію з метою присвоєння (підтвердження) кваліфікації (кваліфікаційного класу) судового експерта або розглядає питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності [135].

Члени ЕКК на час роботи в комісії звільняються від виконання своїх службових обов'язків зі збереженням середнього заробітку за

місцем основної роботи. Організаційне забезпечення діяльності ЕКК, підготовка матеріалів для розгляду комісією, а також ведення діловодства покладаються на секретаря ЕКК. Про час проведення засідання заінтересовані особи повідомляються не пізніше як за 7 днів. Засідання комісії проводяться за потреби. Строк розгляду подання не повинен перевищувати 30 днів з дня надходження до комісії та може бути продовжений за наявності поважних причин, пов'язаних з їх розглядом, до 45 днів [135].

Засідання ЕКК є правоможним, якщо в ньому беруть участь не менше 2/3 її постійного складу та не менше двох фахівців тієї експертної спеціальності, з якої комісія проводить атестацію щодо присвоєння (підтвердження) кваліфікації (кваліфікаційного класу) судового експерта або розглядає питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності [135].

Особа, яка підлягає атестації, до початку цієї процедури має право заявити відвід члену комісії, якщо вона має сумнів у його об'єктивності. Питання про заявлений відвід вирішується іншими членами комісії без участі члена, якому заявлено відвід, відкритим голосуванням. Рішення комісії приймається простою більшістю голосів присутніх на засіданні членів ЕКК і оформлюється протоколом. За розбіжності думок члени комісії, які не згодні з рішенням, записаним у протоколі, підписують протокол із позначкою «З окремою думкою» та оформлюють письмово свої мотивування, які додаються до протоколу [135].

Матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності ЕКК покладається на установи, у яких діють комісії. ЕКК використовує бланк і печатку установи, у якій вона діє [135].

Таким чином, ЦЕКК виконує атестаційну та дисциплінарну функції.

Наступним органом, що потребує детального розгляду в цьому підрозділі дослідження, є Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України.

Науково-консультативна та методична рада з проблем судової

експертизи (далі – НКМР) є консультативно-дорадчим органом, що створений Міністерством юстиції України з метою удосконалення наукової роботи, сприяння підвищенню результативності наукових розробок та якості експертної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз (далі – судово-експертні установи), що належать до сфери управління Мін'юсту [131].

НКМР здійснює свою діяльність на громадських засадах [131].

Основними завданнями НКМР є такі: визначення пріоритетних напрямків наукових досліджень судово-експертних установ у галузі судової експертизи та надання пропозицій щодо форм і методів їх здійснення та впровадження в експертну практику; оцінювання перспектив розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи, їх актуальності та новизни; забезпечення єдиного методологічного підходу у вирішенні питань теорії та практики судової експертизи; удосконалення наукової роботи; розгляд спірних питань експертної практики; удосконалення науково-методичного, організаційно-управлінського та інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності та внесення відповідних пропозицій; сприяння підвищенню кваліфікації наукових і експертних кадрів судово-експертних установ [131].

НКМР відповідно до покладених на неї завдань здійснює розгляд нових науково-дослідних робіт, запропонованих судово-експертними установами, з метою вирішення питання щодо їх актуальності та доцільності включення до тематичного плану науково-дослідних робіт науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту; здійснює приймання результатів науково-дослідних робіт та вирішує питання щодо їх апробації, публікації та впровадження в експертну практику; розглядає за клопотанням керівників або вчених рад судово-експертних установ хід виконання довгострокових науково-дослідних робіт і надає виконавцям методичну та консультаційну допомогу; здійснює координацію науково-дослідних робіт, що виконуються за планами інститутів, з метою уникнення дублювання; сприяє здійсненню пошукових

наукових досліджень та впровадженню нововведень у галузі судової експертизи; організовує обмін науково-інформаційними матеріалами між судово-експертними установами; здійснює методичну допомогу в організації науково-дослідної та експертної роботи; вносить пропозиції керівництву судово-експертних установ та Мін'юсту щодо усунення недоліків в організації та проведенні науково-дослідної та методичної роботи; узагальнює експертну практику, підготовку експертних кадрів та вдосконалення цих напрямків діяльності; сприяє встановленню та підтриманню зв'язків з судово-експертними установами міністерств, інших центральних органів виконавчої влади; здійснює аналіз міжнародного й вітчизняного досвіду в галузі судової експертизи; бере участь в організації та підготовці «круглих столів», семінарів, науково-практичних конференцій з актуальних проблем судової експертизи, організовує обмін досвідом; бере участь у розробці програм підготовки експертних кадрів і розгляді пропозицій до планів стажування працівників судово-експертних установ Мін'юсту; сприяє міжнародному співробітництву в галузі криміналістики й судової експертизи; надає пропозиції судово-експертним установам з удосконалення науково-методичного, організаційно-управлінського та інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності; надає за власною ініціативою, за дорученням Мін'юсту або за клопотанням керівника чи вченої ради судово-експертної установи консультаційну, інформаційну та іншу допомогу з питань, що належать до її компетенції [131].

Підсумовуючи викладений раніше матеріал цього підрозділу, слід відзначити, що Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України виконує такі функції: контрольну, навчальну, методичну, консультаційну, координаційну, інформаційну, інноваційну, а також сприяє міжнародному співробітництву.

Отже, наприкінці підрозділу хотілося б зазначити низку теоретичних положень, які характеризують адміністративно-правове

регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України:

1) експертне забезпечення правосуддя є одним з основних завдань Мін'юсту;

2) у державних експертних установах (службах) Мін'юсту є штат підготовлених кваліфікованих фахівців різних профілів, здатних оперативно вирішувати різноманітні питання, що пов'язані з ефективним здійсненням судово-експертної діяльності;

3) систему СЕУ, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України, складають науково-дослідні інститути судових експертиз та їх відділення, також при Мін'юсті діють міжвідомча Координаційна ради з проблем судової експертизи, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, Науково-консультативна та методична ради з проблем судової експертизи;

4) налагоджено оптимальну організацію експертної та науково-дослідної роботи, а також здійснюється поточний контроль із боку керівників за строком і якістю проведених експертиз;

5) в основу діяльності зазначених органів покладено територіальний принцип обслуговування, а це в свою чергу забезпечує своєчасне й оптимальне проведення експертних досліджень;

6) у систему МЮ зазвичай залучають фахівців базових дисциплін з подальшою підготовкою, у якій превалює стажування та виконання робіт під керівництвом досвідченого експерта; такий підхід дає досить позитивний результат для здійснення та ефективного проведення судових експертиз.

Таким чином, у цьому підрозділі дослідження удосконалено адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України шляхом перерозподілу функцій між суб'єктами публічної адміністрації, а саме усунення дублювання функцій у цих органах. Слід позбавити Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції правотворчої та методичної функцій (методична функція вже

є основною в функціонуванні Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України), а контрольну функцію, що притаманна Науково-консультативній та методичній раді з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, залишити лише в основного міністерства – Міністерства юстиції України, що значно покращить сучасну ситуацію щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України.

2.3 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України

Серед проблем, які на сучасному етапі розвитку нашої держави перебувають у центрі уваги науковців у сфері адміністративного права, важливими та досить актуальними залишаються питання адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України; у цьому підрозділі дослідження ми детальніше їх торкнемося.

Судово-медична експертиза – це регламентоване законом і проведене лікарем науково-практичне дослідження, під час якого досліджуються конкретні об'єкти для вирішення конкретних медичних питань, які виникають під час розслідування злочинів або при підозрі про скоєння злочину [168, с.5].

Об'єктами судово-медичної експертизи є живі люди, трупи та різноманітні предмети, які були знаряддям скоєння злочину, зберегли на собі сліди злочину, були об'єктом злочинних дій, а також будь-які інші предмети, які могли бути засобом для знайдення злочину (згідно з юридичною термінологією всі ці предмети мають узагальнену назву «речові докази») [168, с.5].

Висновок судово-медичної експертизи – одне з джерел доказів у слідчих та судових процесах. У зв'язку з цим судово-медична

експертиза набуває суттєвого значення в боротьбі зі злочинами проти життя й здоров'я громадян [206, с. 3].

Спеціалізовані СЕУ, які належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України, складають дві окремі системи – судово-медичної та судово-психіатричної експертизи [62, с. 18].

Але, звичайно, така система сформувалася не одразу: пройшло багато часу та історичних подій, перш ніж у нашій державі оформилася саме така ієрархія. На наш погляд, зараз доречно зробити невеликий історичний огляд, перш ніж безпосередньо переходити до аналізу недоліків і позитивних моментів функціонування експертних установ Міністерства охорони здоров'я України.

Доречно нагадати (вслід за В. Поповим, Р. Бабаханяном і Г. Заславським), що в історичному аспекті судова медицина – відносно молода наука [168, с.5].

Практика залучення медиків до судового розгляду як обізнаних осіб для роз'яснення питань, що потребують спеціальних медичних знань, поступово закріплювалася в державних законодавчих актах. Так, у Зводі римського права, що був укладений при візантійському імператорі Юстиніані (VI ст. до н.е.), згадується про залучення лікарів як обізнаних осіб, а також містяться певні положення, що висвітлюють їх роль у судовому процесі. Справедливо, на наш погляд, буде також згадати Китай, де з'явився, напевно, перший з відомих у світі Компендіум судово-медичних знань (1248 рік) [168, с. 10].

Хоча потреба в судово-медичних знаннях виникла ще в 5-4 столітті до нашої ери, ці звернення мали випадковий, епізодичний характер. Навіть самі терміни *судова медицина* та *судово-медичний* виникли на сторінках медичних та юридичних видань лише наприкінці XVI – на початку XVII століття. Упродовж наступних 250-300 років судова медицина, як і будь-яка наука, емпірично акумулювала знання, які остаточно були проаналізовані, а потім систематизовані лише в середині і другій половині XX століття [168, с. 5].

На думку В. Білкуна та Л. Голубович, з якою ми повністю погоджуємося, витоки судової медицини – надто древні. У манускриптах індусів (Аюрведа, 600 р. до н.е.), у книгах Мойсея, Талмуді (I ст. до н.е.) розглядаються питання судово-медичного характеру, пов'язані головним чином з оцінюванням тілесних ушкоджень, строками зачаття [210, с. 6].

Також слід зазначити, що Петро I, з ім'ям якого пов'язані найбільші перетворення в галузі медичного обслуговування населення, наказав обов'язково робити медичні огляди у випадках смерті від побоїв чи поранень. У тлумаченні до артикула (статті) 154 Військового статуту (1716) прямо вказується на обов'язковість судово-медичного розтину трупа у випадках насильницької смерті від побоїв і поранень [24, с. 5].

Сьогодні зміст судової медицини визначається потребами правової практики, яка висуває все нові і різноманітні питання, що потребують постійного глибокого вивчення та розроблення таких основних об'єктів цієї науки, як дослідження трупів, обстеження потерпілих, обвинувачених та інших осіб, дослідження речових доказів, вивчення матеріалів різних справ, зокрема пов'язаних з обвинуваченням медичних працівників у разі порушення ними професійних обов'язків. Судова медицина розвивається і вдосконалюється на основі досягнень морфологічних, клінічних, теоретичних та інших медичних дисциплін. Крім того в судовій медицині для розв'язання різних питань широко використовуються методи досліджень, які застосовуються в інших галузях медицини, – гістологічні, біохімічні, рентгенологічні [209, с. 4].

Аналогічно розвивалася і судова психіатрія. Г. Морозов зазначає, що досить довгий період часу на психічно хворих дивилися як на «юродивих» і «блаженних», що користуються Божою опікою, чи навпаки – як на людей, що обділені Богом чи одержимих бісом. Протягом тривалого періоду, до початку XVIII століття, багатьох із них тримали в монастирях. Саме тому для роз'яснень з психіатричних питань і для висновку про наявність психічної

хвороби представники влади зазвичай зверталися в монастирі. Залежно від висновку приймалося і відповідне рішення [207, с. 4].

На кінець XVII століття для з'ясування психічного стану затриманих інколи почали залучати лікарів [207, с. 5].

Заходи та реформи петровської епохи торкнулися також і визначення психічно неповноцінних осіб. Петро I видав наказ «Про освідування дурнів у Сенаті». Мова йшла про освідування дворянських дітей, які під різним приводом, зокрема і посиленням на слабоумство від народження, ухилялися від навчання та державної служби. Освідування дворян у Сенаті для визнання їх психічно нерозвиненими проводилося до 1815 року, після чого воно стало здійснюватися в містах губернії.

З другої половини XVIII століття в Росії стали відкриватися спеціальні психіатричні установи – так звані будинки для божевільних. Їх очолювали лікарі, які обрали своєю спеціальністю психіатрію. Але таких лікарів було мало, і для висновку про наявність психічної хвороби вони залучалися вкрай рідко [207, с. 5].

Наукова судово-психіатрична експертиза в той час існувала фактично тільки в столиці та університетських містах. На іншій території держави вона перебувала в руках урядових – поліцейських, міських, повітових лікарів – як правило, незнайомих навіть з основами науки про душевні хвороби [207, с. 5].

На процес судочинства в Російській імперії та розвиток судових експертиз істотний вплив мала Судова реформа 1864 року, що регламентувала процес попереднього розслідування, здобуття і фіксації доказів, зумовила необхідність ширшого використання наукових знань під час розгляду кримінальних і цивільних справ [81].

Важливе значення, яке мала для поліцейських установ наприкінці XIX – на початку XX ст. судово-медична експертиза, підтверджується указом Миколи II від 4 липня 1913 р. про створення в Москві, Києві та Одесі кабінетів науково-судової медичної експертизи [158, с. 72].

На думку Д. Лебедева, що досліджував історичні аспекти дещо

суміжної з нами проблематики, аналіз архівних документів Міністерства народного здоров'я та опікування (далі – МНЗтаО) Української держави переконливо засвідчує, що саме в період правління П. Скоропадського було зроблено спроби закласти основи власної судової медицини та медичної експертизи МНЗтаО [114, с.60].

Новоствореному відділу при МНЗтаО насамперед належало реорганізувати успадковану від Російської імперії систему судової медицини. Це зумовлено тим, що вона, будучи створеною під час упровадження в царській Росії судової реформи 1864 року, уже на початок ХХ ст. не відповідала тим завданням, які мала вирішувати [114, с. 60].

Потреба в реформуванні судової медицини в Українській державі наклала відбиток на розробку фахівцями відділу МНЗтаО програми його діяльності. Програмою зокрема передбачалося визначення кількості лікарів – урядових експертів, виявлення фаху таких осіб, контроль за їхньою професійною діяльністю і вжиття всіх заходів щодо поліпшення їх становища – як матеріального, так і службового; у перспективі підвищення наукової підготовки лікарів-експертів через утворення відповідних періодичних курсів і звільнення урядових повітових та міських лікарів від обов'язків медично-санітарного й адміністративного догляду тощо [114, с. 60].

Про реформування питань з медично-адміністративної та судово-медичної експертизи міністру НЗтаО було надано доповідну записку від голови комісії з реорганізації медичних справ в Україні Кир'янова, в якій наголошувалося таке: судова медицина потребує об'єктивності й незалежності поглядів і має стосунок до галузей медицини, вона повинна бути на 25% самостійною державною організацією і підлеглою вищому медичному центру України – МНЗтаО; становище судово-медичної та медично-адміністративної експертизи в Україні не є достатньо добрим і залежить від недосконалості чинних законів; відсутності спеціальних фахівців – судових лікарів; порушення цілісності інстанційного апарату за відсутності спеціальних установ для підготовки судових лікарів, а

також відповідних лабораторій для проведення судово-медичних досліджень речових доказів. На своєму засіданні комісія розглянула «Загальні тези про стан практичної судової медицини в Україні». У результаті обговорення члени комісії дійшли згоди, що судова медицина повинна становити собою самостійну державну організацію, вона потребує об'єктивності й цілковитої незалежності поглядів і повинна підлягати лише вищій медичній установі, якою в Україні є МНЗтаО, оскільки має контракт майже з усіма галузями медицини; функції практичної судової медицини виконують спеціально науково підготовлені лікарі, названі державними судовими лікарями; усі судово-медичні експертизи обов'язково проводяться державними судовими лікарями, які мають для цього спеціальну підготовку, аби надати змогу судовим лікарям проводити експертизу на науковому ґрунті, треба поставити їхню роботу у відповідні умови (упорядковані кабінети, кімнати тощо); як один із факторів справедливого забезпечення прав громадян, судові лікарі повинні бути незалежними у своїй діяльності від місцевих впливів і від впливів відомств, які вони обслуговують; аби судові лікарі завжди виконували свої обов'язки відповідно до сучасних вимог науки, їм треба надати можливість відновлювати і поповнювати свої знання шляхом періодичних наукових відряджень на спеціальні курси при судово-медичних кафедрах або при судово-медичних інститутах; другою експертною інстанцією є постійний колегіальний губернський орган у складі губернського судового лікаря, його помічника й одного з судових лікарів губернського міста; третьою і останньою інстанцією є судово-медична рада, яка створюється при МНЗтаО на основі її особливого статусу; з метою підготовки лікарів до судово-медичної діяльності та для поповнення знань судових лікарів – як теоретичних, так і практичних, і для хімічно-мікроскопічних дослідів застосовуються судово-медичні інститути, для початку хоча б у місті Києві [114, с. 61-62].

На слухний погляд Д. Лебедева, незважаючи на те, що через низку об'єктивних причин (короткий період правління

П. Скоропадського, складна внутрішня ситуація, відсутність досвіду роботи та необхідних коштів тощо) провести реорганізацію системи судової медицини та медичної експертизи в Українській державі не вдалося, проте саме тоді було закладено як теоретичні, так і організаційні підвалини, на основі яких відбувалося її становлення у майбутньому [114, с. 61-62].

Є. Білецький і Г. Білецька зазначають, що нині судово-медична й криміналістична експертизи пішли далеко вперед. Вони розвивалися, набули нових організаційних форм, увесь час удосконалювалися методи їх досліджень, і добре відомо, яке місце вони займають у практиці розслідування на сьогодні. Але не слід думати, що все зроблене раніше становить лише історичний інтерес. Те що обидва види експертиз одержали нині значного розвитку, не тільки не заперечує цінності попереднього досвіду, а навпаки – підтверджує, що фундамент, закладений вітчизняними вченими, було закладено правильно [24, с. 9].

У сучасній Україні судово-медична та судово-психіатрична експертиза відіграє важливу роль. На думку П. Репешко, у системі Міністерства охорони здоров'я експертів судово-медичної та судово-психіатричної експертизи готують у тих же навчальних закладах, але за спеціалізацією на останніх курсах навчання на відповідних кафедрах [186, с. 138].

Наприкінці нашого історичного екскурсу хотілося б зазначити, що процес створення сучасної системи СЕУ Міністерства охорони здоров'я був досить тривалим і складним, а також мав певні особливості: судова медицина та психіатрія – відносно молоді наукові напрямки; важливе значення, яке мала для поліцейських установ наприкінці XIX – на початку XX ст. судово-медична експертиза, підтверджується указом від 4 липня 1913 р. про створення в Москві, Києві та Одесі кабінетів науково-судової медичної експертизи; а в Україні саме за період правління П. Скоропадського було зроблено спроби закласти основи власної судової медицини та медичної експертизи МНЗтаО, на основі яких

відбувалося її становлення в майбутньому.

Та все ж повернемося до сучасної України та адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України.

Мережу установ судово-медичної експертизи складають Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я, Республіканське бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я АР Крим, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій. До складу Республіканського та обласних бюро судово-медичної експертизи входять також міські (міст обласного підпорядкування) та районні (міжрайонні) відділення. Бюро судово-медичної експертизи проводять узагальнення судово-експертної практики, атестацію судово-медичних експертів і здійснюють такі основні види судово-медичної експертизи: експертизу трупів, експертизу потерпілих та обвинувачених, експертизу речових доказів (методами судово-медичної криміналістики, гістології, імунології, токсикології, цитології) [62, с. 18]

Науково-методичне керівництво системою здійснює Головне бюро судово-медичної експертизи, начальник якого обіймає також посаду Головного судово-медичного експерта Міністерства охорони здоров'я України [62, с.18].

Основні відомчі нормативно-правові акти, якими керуються у своїй діяльності бюро судово-медичної експертизи, об'єднані наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17 січня 1995 року № 6 (додатковий наказ від 14 серпня 2001 року) і складають «пакет» з двадцяти інструкцій, правил і положень [62, с. 18; 138].

Завдання Бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів і республіканського бюро (Автономної Республіки Крим) полягають у такому: забезпечення та проведення судово-медичних експертиз трупів у випадках насильницької смерті або при підозрі на застосування насильства, а

також за інших обставин, що обумовлюють необхідність проведення експертизи, для вирішення питань, поставлених особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею чи судом; забезпечення та проведення судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб для визначення характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, з приводу статевих злочинів та вирішення інших питань, поставлених особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею чи судом; забезпечення та проведення судово-медичної експертизи речових доказів; забезпечення та проведення судово-медичної експертизи за матеріалами кримінальних і цивільних справ; забезпечення участі судово-медичних експертів у судових засіданнях, а також як фахівців у галузі судової медицини при проведенні невідкладних та інших слідчих дій; підвищення якості експертизи шляхом упровадження в судово-медичну практику нових методів дослідження, що затверджені МОЗ України, та постійного удосконалення діяльності судово-медичних експертів; забезпечення проведення експертиз у встановлені строки; систематичне інформування керівників закладів охорони здоров'я про всі дефекти та недоліки у наданні медичної допомоги населенню, що були виявлені при проведенні судово-медичних експертиз; забезпечення участі судово-медичних експертів у клінічних і клініко-анатомічних конференціях; негайне повідомлення відповідних служб охорони здоров'я про випадки гострозаразних, зокрема особливо небезпечних, захворювань, що були виявлені; узагальнення та аналіз судово-медичного матеріалу з метою проведення органами охорони здоров'я заходів профілактики виробничого, вуличного та побутового травматизму, отруєнь, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, раптової смерті та інших питань, що можуть сприяти поліпшенню медичного обслуговування населення; проведення заходів щодо спеціалізації та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів шляхом періодичного проходження підготовки в інститутах удосконалення лікарів та інших відповідних закладах охорони здоров'я; систематичне проведення

роботи з підвищення ділової кваліфікації працівників бюро [163].

Проведення судово-медичної експертизи здійснюється фахівцями державних установ судово-медичних експертиз МОЗ України. Така процедура може здійснюватися на підприємницьких засадах на підставі ліцензії, що видається МОЗ України. Фахівці державних установ судово-медичної експертизи повинні мати вищу медичну (фармацевтичну) освіту, пройти спеціальну підготовку з проведення судово-медичних експертиз та отримати сертифікат на звання судово-медичного експерта [79].

Без додаткового узгодження з особою, що призначила експертизу, до участі в проведенні судово-медичних експертиз як експерти можуть бути залучені професори та викладачі кафедр судової медицини, фахівці закладів охорони здоров'я та інших відомств [79].

Як фахівці, судово-медичні експерти можуть залучатися у встановленому законом порядку до участі в початкових та інших слідчих діях – огляду трупів на місці події (знайдення), ексгумації, вилучення зразків та ін. [79].

Судово-медична експертиза проводиться згідно з постановою особи, що проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою суду. Особою, що проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею чи судом можуть бути призначені первинна, додаткова та повторна судово-медична експертиза [79].

Первинна судово-медична експертиза може бути проведена як одним, так і кількома експертами. Необхідність участі кількох експертів визначається особою, що призначила таку експертизу, або начальником бюро судово-медичної експертизи [79].

Додаткова судово-медична експертиза доручається експерту (експертам), що проводив (проводили) первинну експертизу, або іншому (іншим) експерту (експертам). Повторна судово-медична експертиза повинна бути доручена тільки іншому (іншим) експерту (експертам). Участь кількох експертів є обов'язковою при проведенні експертиз у справах про притягнення до кримінальної

відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення; повторних експертиз за матеріалами кримінальних і цивільних справ; експертиз із визначення втрати загальної та професійної працездатності [79].

Проведення таких експертиз здійснюється у відділах комісійних експертиз бюро судово-медичних експертиз управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів, у відділі комісійних експертиз республіканського бюро (Автономної Республіки Крим), а також у судово-медичному відділі Головного бюро судово-медичної експертизи МОЗ України [79].

У разі необхідності вирішення питань, що потребують спеціальних знань з судової медицини й інших галузей науки та техніки, призначається комплексна експертиза, яка виконується судово-медичним експертом і фахівцями інших спеціальностей [79].

Персональний склад експертів, які проводять експертизу, визначається особою, що призначила експертизу, або начальником бюро судово-медичної експертизи у разі відсутності в документі про призначення експертизи персонального складу експертів [79].

Хотілося б зазначити, що в цілому на сьогодні система установ судово-медичної експертизи, яку складають Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я, Республіканське бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я АР Крим, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, є досить вдалою та задовольняє потреби сучасного українського суспільства.

У подальшому розрізі питань, що окреслені в цьому підрозділі, слід детальніше розглянути судово-психіатричну та судово-психологічну експертизи.

Поняття «державні спеціалізовані установи», «установи судових експертиз», «експертні служби», на думку В. Гончаренка, дозволяють досить вільно тлумачити їх зміст. У першому випадку, стосовно судово-психіатричної експертизи, передбачено, що в одному закладі

(психіатричній лікарні) фактично поєднано лікувальні й судово-експертні функції, які здійснюють ті ж самі лікарі-психіатри (на що слушно звернув увагу В. Первомайський) [62, с. 20].

Систему судово-психіатричних установ складають український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії і психології (в якому є відділ судово-психіатричних експертиз), центр судово-психіатричних експертиз (у Києві та Донецьку), відділення амбулаторних і стаціонарних судово-психіатричних експертиз, які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень або диспансерів. Судово-психіатричні заклади у свою чергу підрозділяються на заклади зі звичайним, посиленим і суворим наглядом. Єдиний науково-методичний центр у мережі судово-психіатричних установ відсутній. Обов'язки Головного судово-психіатричного експерта Міністерства охорони здоров'я України «за сумісництвом» покладено на керівника Київського міського центру судово-психіатричних експертиз. Експертизу в експертній установі (підрозділі) виконує лікар – судово-психіатричний експерт – одноособово або у складі амбулаторних чи стаціонарних судово-психіатричних експертних комісій. Склад комісій затверджується наказом керівника експертної установи. Основними відомчими нормативно-правовими актами щодо проведення судово-психіатричних експертиз є Порядок проведення судово-психіатричної експертизи та Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах осіб, які утримуються під вартою, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 № 397 [62, с. 19; 137].

Предметом судово-психіатричної експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу в конкретні проміжки часу та за відносно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду. Об'єктами експертизи є підозрювані, стосовно яких під час дізнання та слідства виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; обвинувачені та підсудні, стосовно яких під час слідства та судового розгляду виникли сумніви щодо їх осудності

або можливості за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні; свідки та потерпілі, стосовно яких під час слідства та суду виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; потерпілі, стосовно яких вирішується питання про взаємозв'язок змін у їх психічному стані з вчиненими щодо них протиправними діями (безпорадний стан і заподіяння шкоди здоров'ю); позивачі, відповідачі та інші особи, стосовно яких вирішується питання про їх психічний стан у певні проміжки часу, про обґрунтованість встановленого раніше психіатричного діагнозу та застосування щодо них медичних заходів; матеріали кримінальної або цивільної справи, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, стосовно якої проводиться експертиза [62, с. 205-206].

Судово-психіатрична експертиза призначається органами досудового слідства та суду і проводиться за їх відповідним рішенням з метою відповіді на питання, що виникають під час провадження адміністративних, кримінальних і цивільних справ з приводу психічного стану особи [172].

Експертиза проводиться в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Зазначені заклади охорони здоров'я виконують функції судово-експертних установ або підрозділів [172].

Експертизу в експертній установі (підрозділі) виконує лікар – судово-психіатричний експерт – одноособово або у складі амбулаторних (стаціонарних) судово-психіатричних експертних комісій. Посади експертів та голів комісій встановлюються згідно з чинними нормативними документами Міністерства охорони здоров'я. Склад комісій затверджується наказом керівника експертної установи (підрозділу) [172].

Проведення експертиз із кримінальних, цивільних та адміністративних справ в експертних установах (підрозділах); обов'язки, права та відповідальність експерта; організація проведення експертиз та оформлення їх результатів визначаються законами України «Про судову експертизу», «Про психіатричну допомогу» [71], Кримінально-процесуальним, Цивільно-процесуальним кодексами, Кодексом України про адміністративні правопорушення [89].

На погляд Б. Шостаковича, заслуговує на увагу короткий перелік основних запитань, які можуть постати перед судовими психіатрами; він зазначає, що судова психіатрія поєднує в собі декілька напрямків: у компетенцію судово-психіатричної експертизи входять запитання посвідчення підозрюваних, обвинувачених, підсудних за оцінкою їх осудності-неосудності, потерпілих і свідків, якщо виникають сумніви в можливості давати правильні свідчення, спричинені психічними розладами, й з'ясування недієздатності чи дієздатності. Проведення експертизи для вирішення питання про відповідальність особи включає у разі встановлення в нього психічного розладу, який виключає осудність, рекомендації щодо заходів медичного характеру до підекспертного; здійснення примусових заходів медичного характеру. Цей розділ судової психіатрії тісно пов'язаний із загальною психіатрією в плані вибору лікувальних заходів, тактики реабілітаційних методів, однак проведення примусового лікування щодо осіб з психічними розладами, визнаних судом неосудними, має специфічні відмінності від організації лікування хворих у загальній психіатрії; великий розділ судової психіатрії стосується пенітенціарної психіатрії – психіатричної допомоги засудженим у місцях позбавлення волі [208, с. 11-12].

Перші два напрямки судової психіатрії мають велику питому вагу, хоча значення всіх трьох напрямків для правопорядку й правозастосування важко переоцінити [208, с. 11-12].

У своїх працях М. Погорецький та В. Сліпченко зазначають, що

слід з'ясувати підстави проведення стаціонарної та амбулаторної судово-психіатричних експертиз, визначити коло суб'єктів, щодо яких можливе проведення цих експертиз, установити випадки обов'язкового призначення стаціонарної судово-психіатричної експертизи та забезпечення гарантій конфіденційної таємниці про стан здоров'я особи, щодо якої призначається судово-психіатрична експертиза [161, с. 31].

Вони зазначають, що фахівці виділяють дві основні групи підстав для проведення судово-психіатричної експертизи. До першої належать обставини, які свідчать про те, що особа була раніше (чи перебуває на сьогодні) під наглядом психіатра; особа госпіталізувалася і лікувалася у психіатричній лікарні, визнавалася у зв'язку з психічним захворюванням непридатною до військової служби; особа в іншій справі визнавалася неосудною, перебувала на примусовому психіатричному лікуванні [161, с. 31].

До другої групи належать обставини, що свідчать про особливості поведінки особи, які можуть вказувати на наявність у неї психічного захворювання. Наприклад, неадекватна поведінка підозрюваного чи обвинуваченого (безглузда розмова і дії, невмотивовані напади збудження тощо) або прояв таких психічних розладів, розуміння яких не вимагає наявності медичних знань (наприклад, припадок) [161, с. 31].

Психічна діяльність людини становить собою відображення об'єктивної дійсності. Однак через різні причини суб'єктивного й об'єктивного характеру цей процес може відбуватися з певними відхиленнями. Для здійснення правосуддя важливо знати характер і ступінь таких відхилень в осіб, чиї показання використовуються як джерела доказів і у зв'язку з цим потребують критичної оцінки та визначення рівня їх достовірності [62, с. 222].

Предметом судово-психологічної експертизи є питання про діяльність осіб, індивідуально-психологічні властивості яких не виходять за межі норми (особливості сприйняття певних явищ за певних умов, здатність адекватно їх оцінювати, особливості

реагування на екстремальні ситуації тощо) [Там само].

У тих випадках, коли для вирішення певного питання необхідно торкатися суміжних між психологією і психіатрією проблем (наприклад, при вивченні аномальних дітей та підлітків), доцільним є проведення психолого-психіатричної експертизи [62, с. 222].

На думку В. Гончаренка, необхідно підкреслити, що до предметної сфери судово-психологічної експертизи належать не показання свідків, потерпілих, обвинувачених, а особливості перебігу психічних процесів в осіб, які дають показання, вплив цих особливостей на адекватне сприйняття того чи іншого факту [Там само].

В. Курдюков, який досліджував суміжну з нами проблематику, зазначає, що, по-перше, слід визначити єдиний критерій обов'язкового звернення експерта для проведення експертизи життєдіяльність людини, тобто експертиза повинна підтверджуватись у кримінальному провадженні обов'язково, оскільки при цьому фігурує людина з її правами та свободами. По-друге, необхідно доповнити перелік випадків обов'язкового звернення до експертного проведення експертизи положенням щодо психологічної експертизи для повного та вільного дослідження людини. По-третє, треба розраховувати коло осіб, щодо яких є обов'язковим звернення до експерта для проведення судово-психіатричної експертизи – свідка та потерпілого [111, с. 18].

На думку Н. Алікіна, П. Біленчука, М. Зубаня, А. Ромашко, слідча практика ставить завдання щодо необхідності розширення зв'язку юриспруденції з психологією. Ці знання використовуються при з'ясуванні причин асоціальної діяльності правопорушників, визначенні рівня їхнього інтелекту, стану фізіологічного афекту, а також при встановленні мотиву злочину, психологічних можливостей людини у визначених ситуаціях діяльності [184, с. 3].

Розвиток юридичної науки на сучасному етапі нерозривно пов'язаний із науково-технічним прогресом. Про це свідчить широке використання в юридичній науці та слідчій практиці досягнень інших

наук, таких як соціологія, психофізіологія, математика, кібернетика, біологія, нейробіоніка, генетика. Практична діяльність у сфері, що врегульована правом, постійно стикається з необхідністю повсюдного використання наукових психологічних знань про людину [184, с. 3].

Традиційним на сьогодні є поділ судово-психологічної експертизи на три основні види: 1) експертизу неповнолітніх (свідків, потерпілих, обвинувачених); 2) експертизу властивостей особи, основних мотивів, що закріпилися в життєдіяльності суб'єкта; 3) експертизу особливого стану, зокрема і фізіологічного афекту [184, с. 10].

Психологічна експертиза – це нова форма використання даних психологічної науки в юридичній практиці. Сфери застосування такої експертизи сьогодні широкі – це кримінальний, цивільний і адміністративний процес. Причому аналіз практики використання психологічної експертизи в суді і на попередньому слідстві показує, що можливості її постійно зростають. Дальше розширення діапазону втілення результатів в юридичну практику можливе на основі удосконалення її наукового інструментарію, обробки отриманих результатів за допомогою комп'ютерної техніки, створення мережі спеціальних експертних установ, які забезпечували б проведення психологічної експертизи на місцях (у конкретних регіонах). Цього можна було б досягти, по-перше, за рахунок розширення науково-дослідних розробок у цій галузі пізнання, по-друге – шляхом відкриття спеціалізованих психологічних експертних установ, по-третє – шляхом підготовки кваліфікованих кадрів – спеціалістів-психологів [184, с. 47].

У своїх працях Н. Алікіна, П. Біленчук, М. Зубань, А. Ромашко роблять висновок, що саме розробка наукової основи психологічної експертизи не є самометою. Конкретно розроблена теорія повинна забезпечувати практичне втілення отриманих знань. Загальновідомо, що в чистому вигляді теоретичні знання психологічної науки в юриспруденції не можуть бути застосовані. Тут необхідною ланкою є

галузь права – юридична психологія та її практика. У праві склалося дві форми застосування спеціального знання в юридичній практиці: особа, що володіє спеціальними знаннями виступає в ролі експерта чи фахівця. Між собою вони відрізняються лише за юридичними особливостями і процесуальним станом. Що стосується теорії методики і технології використання психологічних знань, то тут особливих відмінностей немає [184, с. 47].

Головним є те, що висновок психологічної експертизи є самостійним джерелом доказу в кримінальному, цивільному й адміністративному процесі [184, с. 47].

В. Лен ь і М. Книга досить доречно зазначають, що для забезпечення належної соціальної адаптації осіб із психічними аномаліями та захворюваннями доцільно запровадити активну взаємодію соціальних служб із такими особами. Перспективним напрямком у діяльності соціально-медичних та психолого-психіатричних служб має стати підвищення самосвідомості пацієнта, підготовка його до самостійного життя. При психіатричних лікарнях доцільно створювати групи взаємодії з громадськістю, до яких залучати лікарів-психіатрів, психологів, працівників соціальних служб та юристів [113, с. 80].

Наступним етапом, що потребує розгляду в ракурсі окреслених у цьому підрозділі питань, є дослідження особливостей проведення судової хіміко-фармацевтичної експертизи на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Судова хіміко-фармацевтична експертиза призначається в випадках, коли для вирішення певних питань у провадженні у справі необхідні наукові, технічні та спеціальні знання, і здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження [236, с. 7].

Фармакологія – це наука, яка вивчає дію лікарських препаратів і отруйних речовин на організми рослин, людей, тварин. Шляхом досліджень, експериментів вона визначає дію певних речовин, отруйність лікарських препаратів у кількісному та ситуаційному

планах, вивчає залежності їх впливу на організм від різних факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, умови кумуляції, протипоказання тощо. Отримані результати дають можливість визначити, за яких розладів організму можна застосовувати досліджувані лікарські засоби. Коло питань, що є предметом фармакологічної експертизи, повністю становить компетенцію медичної або судово-медичної експертизи [62, с. 326].

Судова хіміко-фармацевтична експертиза призначається у випадках, коли для розв'язання питань необхідні спеціальні знання в сфері фармакології (фармацевтичні або хіміко-фармацевтичні знання в галузі лікарських засобів). Експертом у цьому випадку може бути спеціаліст у галузі лікарських засобів, що має вищу фармацевтичну або хіміко-фармацевтичну освіту і необхідний досвід роботи за фахом. Хіміко-фармацевтична експертиза належить до нових видів експертиз. Ця експертиза найчастіше призначається у зв'язку з установленням фактів немедичного вживання сильнодіючих, наркотичних, психотропних, отруйних засобів та їхніх аналогів [139].

Судова хіміко-фармацевтична експертиза повинна проводитися таким чином: отримавши постанову про призначення цього виду експертизи, керівник експертної установи доручає проведення судової хіміко-фармацевтичної експертизи одному або декільком експертам, потім ці експерти дають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність [236, с.8].

При проведенні експертизи керівник експертної установи (відділу, лабораторії) виконує низку процесуальних дій, пов'язаних із розглядом матеріалів, що надійшли, вибором експерта, розглядом висновку та направленням його органу, що призначив експертизу [236, с. 8].

Однак раніше, отримавши постанову про призначення судової хіміко-фармацевтичної експертизи, керівник (завідувач відділом, лабораторією) визначає, чи стосується це експертне завдання компетенції цієї установи (відділу лабораторії, і тільки в разі позитивного рішення, виходячи з характеру поставлених питань,

дорукає виробництво експертизи експерту (експертам). Кільком експертам (комісійна експертиза) дорукається виконання особливо складних і, як правило, повторних експертиз. Керівником призначається один з експертів комісії, який виконує лише організаційні функції (скликання комісії, головування під час нарад і т. ін.). Експерти – члени комісії – здійснюють дослідження разом або незалежно один від одного. В обох випадках вони обговорюють висновки та за спільною згодою складають спільний висновок, а при розбіжностях – окремі [236, с. 8].

Якщо для вирішення поставленого питання слід провести допоміжні (проміжні) дослідження, що виходять за межі компетенції певного експерта, керівник установи дорукає їх виконання іншим експертам (як тим, що перебувають у штаті, так і позаштатним). У разі, коли допоміжні дослідження виходять за межі компетенції установи, керівник повідомляє слідчого про необхідність доручити їх проведення відповідним експертам [236, с. 9].

По завершенні експертизи керівник розглядає висновок експерта, а також повідомлення про неможливість дати висновок і направляє його органу, що призначив експертизу [236, с. 9].

При виявленні помилок і неточностей керівник повертає висновок (повідомлення) експерту на доопрацювання. Якщо експерт не згоден із зауваженнями керівника, для вирішення колізії (спору) найбільш доцільно зібрати комісію експертів із включенням до її складу певного експерта. Якщо ж комісія після додаткового дослідження та обговорення не дійде єдиної думки, слідчому направляється кілька висновків. Але, як показує практика, такі факти колізій у цьому виді експертизи дуже рідкісні, оскільки після таких висновків експерт несе персональну відповідальність [236, с. 9].

На думку А. Купріянової, результати експертизи оформляються процесуальних документом – висновком експерта, що є джерелом доказів і оцінюється органом, який призначив експертизу, як по суті (відносності, достовірності), так і відповідно до процесуальної форми (допустимості). Слідчий і суддя вдаються до знань експерта саме з

тієї причини, що вони є спеціальними (предметними), інтегрують знання інших наук, виходять за межі компетенції судді та слідчого [110].

Результатом зазначених експертних досліджень як у сфері державного управління, так і приватної діяльності, є певні висновки, що формуються на основі дослідження, проведеного певними суб'єктами, які володіють спеціальними знаннями. Отримані висновки можуть бути оформлені не за правилами, встановленими для документів, що розглядаються в судовому порядку [159, с. 258-259].

Ознаками висновку експерта є такі: письмова форма, підготовка особою, що володіє спеціальними знаннями, доручення провести дослідження слідчим чи іншою особою, що веде процес, і передбачений законом порядок призначення, проведення такого дослідження та оформлення його результатів [41, с. 38].

Оцінка висновку експерта включає, на думку О. Гоманюка, аналіз дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи; визначення відповідності висновку експерта завданню; встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним у справі доказам; перевірку віднесення до справи даних, які містяться у висновку [50, с. 67-70].

На думку Н. Панько, висновок експерта визнається таким, що не відповідає вимогам закону, якщо з нього не може бути встановлено, чи має експерт достатні знання, необхідні для проведення дослідження. Оцінка висновку експерта з точки зору компетентності останнього полягає у: а) вивченні питань, окреслених перед експертом та їх віднесенні до тієї чи іншої галузі знань; б) вивченні фактичних даних, установлених експертом, а також вирішенні питання, які саме спеціальні знання були необхідні для їх встановлення; в) ознайомленні з даними, що характеризують експерта як спеціаліста в певній галузі знань; г) визначенні того, чи належать до компетенції експерта наукові положення й методи

дослідження, застосовані під час проведення експертизи [154, с. 281].

На погляд І. Галдецької, висновок судово-медичного експерта – судово-медичний діагноз, а на підставі його – відповіді на питання слідчих органів. Експерт має право на експертну ініціативу, яка полягає в такому: 1) передбачене законом право експерта зазначати в своєму висновку виявлені факти, щодо яких йому не були поставлені відповідні питання; 2) реалізація експертом права на виконання додаткових досліджень з метою встановлення нових фактів; 3) виявлення нових, не зазначених у відповідному питанні, аспектів, що встановлені під час дослідження фактів. Результати ініціативної діяльності судового експерта фіксуються в процесуальному документі – висновку судового експерта, а встановлені факти мають доказове значення [41, с. 39; 42].

Висновок експерта має свої ознаки, щодо яких ведуться активні дискусії науковців, та є самостійним джерелом доказу.

Отже, адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України, у цілому задовольняє потреби сучасного українського суспільства, проте є низка проблем, які слід було б вирішити в цій сфері: масштабне розширення науково-дослідних розробок, які б стосувалися тих видів експертиз, що проводяться Міністерством охорони здоров'я України; а також підготовка кваліфікованих кадрів – спеціалістів, які могли б на високому рівні проводити зазначені види експертиз.

У цілому Міністерство охорони здоров'я України є монополістом у сфері проведення судово-медичної та судово-психіатричної експертизи, цей стан речей слід залишити і в подальшому під час розвитку нашої держави, оскільки сфера знань для отримання достовірної інформації за такими видами експертиз є надзвичайно специфічною.

2.4 Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України

На сучасному етапі розвитку українського суспільства слід реформувати систему правоохоронних органів, й адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, не є виключенням з цього процесу.

На думку І. Пирога, з якою ми повністю погоджуємося в цьому аспекті, експертна діяльність як наукова категорія та вид суспільної діяльності – багатоаспектна та важлива. Невирішеними як на теоретичному, так і на практичному рівнях залишаються питання щодо законодавчого забезпечення експертної діяльності, розробки та уніфікації експертних методик, організації діяльності експертних установ України та ін. [159, с. 261]. Хотілося б акцентувати на тому, що це також стосується й експертної діяльності, яка здійснюється МВС.

Насамперед слід акцентувати на словах В. Авер'янова, що сьогодні все більше коло відносин у сфері реалізації виконавчої влади набуває ознак, не властивих «класичній» природі управління, що характеризується загальновизнаною формулою «влада-підпорядкування». У зазначених відносинах втілюється новий, якісно відмінний від колишнього, адміністративно-правовий режим регулювання відносин між державою (її органами та посадовими особами) і громадянами. Учений відзначає, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства важливо домогтися цілком рівноцінного врахування у правових актах як потреб виконання з боку громадян обов'язків перед державою, так і потреб виконання з боку держави обов'язків щодо забезпечення прав і свобод громадян, за що держава несе відповідальність згідно з Конституцією України (ч. 2 ст. 3) [94, с. 24; 1, с. 175-176].

У своїх працях Ю. Кривицький доречно зазначає, що реформування міліції є складним процесом. З урахуванням

національних інтересів та особливостей зарубіжного досвіду міліція України потребує невідкладної реорганізації у принципово інший за своєю суттю орган виконавчої гілки. Основне завдання полягає в тому, щоб силове, авторитарне відомство, у діяльності якого дотепер переважає каральний чинник, перетворити на дійсно правоохоронний орган європейського зразка, що забезпечуватиме реалізацію наданих йому повноважень, ґрунтуючись на принципі верховенства права та пріоритетності прав і свобод людини [105, с. 8].

Проблема реформування правоохоронної системи на сучасному етапі розвитку українського суспільства вимагає об'єктивного та зваженого оцінювання позитивних і негативних сторін наявної системи, чіткого визначення основних завдань у комплексному підході до всіх суб'єктів, які задіяні до їх виконання, а також послідовному втіленні організаційно-правових заходів реформування в практичну діяльність органів державного управління. На слушний погляд С. Шила, очевидно, що з мінливою соціально-політичною ситуацією та складним станом оперативної обстановки не здатні впоратися розрізнені відомства, які часто ставлять відомчі інтереси над загальнодержавними. Тому постала потреба у створенні сильного, професійного міністерства, яке здатне охороняти конституційні права та свободи людини і громадянина у сфері забезпечення громадського порядку, громадської безпеки, захисту від злочинних посягань, зокрема своєчасно виявляти й ефективно впливати на появу нових видів злочинів, забезпечувати організацію та контроль за діяльністю всіх суб'єктів правоохоронних органів [239, с.143].

С. Шило зазначає, і ми повністю з ним погоджуємося, що система МВС надто складна, щоб її можна було швидко реформувати. Це тривалий процес. Про його завершення можна буде говорити лише тоді, коли люди реально відчують поліпшення передусім сервісного обслуговування з боку міліції та твердо знатимуть, що правоохоронці своєчасно нададуть їм фахову допомогу в захисті прав і свобод [239, с. 149].

На думку С. Пашкова, з якою ми повністю погоджуємося, ефективність діяльності будь-якого державного органу залежить насамперед від чіткого визначення завдань і функцій цього органу [181, с. 90]. Звичайно, це стосується також і МВС, і системи судово-експертних установ, які входять до нього зараз.

Проте перш ніж торкатися адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, через призму окресленої раніше проблематики ми здійснимо невеличкий історичний екскурс.

Першою судово-експертною установою органів внутрішніх справ Російської імперії була Медична рада при Медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ, утворена у грудні 1803 року, яка не лише проводила хімічні, судово-медичні, судово-біологічні та криміналістичні дослідження документів, але й контролювала подібні дослідження, що виконувалися в інших установах. Слід зазначити, що після 1917 року судово-медична служба зазнає структурних змін, змінюється і порядок її підпорядкування. Саме тоді починає формуватися і судово-медична служба радянської України, біля витоків якої стояв К. Сулима. Зазначається, що остаточно служба сформувалася на початку 20-х років ХХ ст. [233, с. 230]. Але все ж це була перша судово-експертна установа, яка функціонувала при Міністерстві внутрішніх справ.

Наказом Головного управління міліції і карного розшуку НКВС СРСР № 13 від 23 березня 1931 року функції науково-технічного відділення були конкретизовані, і на нього додатково поклалися: розробка науково-технічних методів розслідування злочинів; керівництво і спостереження за застосуванням цих методів місцевими органами міліції; проведення експертиз для органів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю; керівництво і спостереження за роботою кримінально-розшукових музеїв [100, с. 104; 124, с. 15].

У травні того ж року було прийнято рішення про розділення науково-технічного відділення на дві групи – групу реєстрації та групу експертизи, до складу якої входила лабораторія для

проведення експертиз почерку, документів, слідів зламу, судово-хімічних та інших експертиз [100, с. 104; 124, с.15].

Аналогічні науково-технічні відділення, що склалися з групи реєстрації та групи експертизи, були створені і в оперативно-розшуковому відділі Управління міліції України [100, с. 104].

Однією з перших науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ СРСР був Науково-дослідний інститут криміналістики, створений 1945 року при науково-технічному відділі Головного управління міліції і карного розшуку, яким керував видатний вчений-криміналіст Б. Комаринець [100, с.105].

Перед інститутом було поставлено такі завдання, як застосування науково-технічних засобів у діяльності органів міліції; розроблення нових і вдосконалення існуючих методів виявлення, дослідження речових доказів; проведення експертиз; підготовка кваліфікованих науково-технічних кадрів, створення посібників з криміналістики і проведення криміналістичних експертиз [100, с. 105-106].

1948 року в Ленінграді, Свердловську, Алма-Аті, Іркутську, Казані, Ташкенті та інших містах СРСР було створено науково-дослідні криміналістичні лабораторії, а 1949 року в Києві при НТВ Головного управління міліції і карного розшуку УРСР також створено інститут криміналістики. Роботу цих наукових установ координував Науково-дослідний інститут криміналістики МВС СРСР [100, с. 106].

Сучасний етап історії експертної служби України бере свій початок з 1945 року, коли при оперативному відділі Управління міліції МВС УРСР було створено науково-технічне відділення, яке очолив С. Коротич [63].

З роками організаційна побудова експертно-криміналістичних підрозділів змінювалася. 1948 року було створено самостійний Науково-технічний відділ Управління міліції МВС УРСР, до складу якого увійшли перші випускники факультету експертів-криміналістів Вищої офіцерської школи СРСР у м. Черкизовому Московської

області РФ (Мурзін З., Сукало О., Пичко К., Гужев С. – у НТВ УМ МВС України; Білокур П. – у НТВ УМ у Львівській області; Чабанов В. – у НТВ УМ у Вінницькій області; Шульга М. – у НТВ УМ у Миколаївській області). Керівником зазначеного відділу був полковник міліції І. Скрипченко. До 1970 року Науково-технічний відділ Управління міліції МВС УРСР очолювали полковник міліції А. Горидько (1956-1961 рр.) та полковник міліції З. Мурзін (1961-1969 рр.) [63].

З 1970 року Науково-технічний відділ, який на той час очолював полковник внутрішньої служби В. Малишев, перебував у складі створеного Оперативно-технічного управління МВС УРСР [63].

У листопаді 1981 року зі складу ОТУ вийшли і стали самостійними окремі підрозділи, зокрема й експертний. На його основі було створено Експертно-криміналістичне управління з відповідними підрозділами в територіальних органах. На той час керівниками ЕКУ були полковник міліції В. Антонов (1983-1993 рр.) і полковник міліції В. Безребрий (1993-1997 рр.) [63].

Крім того, 1992 року було створено Центр криміналістичних досліджень МВС України. Це був суто практичний підрозділ, у складі якого функціонували відділи дослідження грошей та документів; балістичних, дактилоскопічних, фоноскопичних, фізико-хімічних, наркотичних, біологічних досліджень. З 1997 року Центр перебував у підпорядкуванні Експертно-криміналістичного управління, яке очолив генерал-лейтенант міліції І. Красюк [63].

Починаючи з 1995 року до структури ЕКУ МВС України увійшла створена вибухотехнічна служба, що складалася з двох відділів – оперативного пошуку та знешкодження; дослідження вибухових пристроїв та речовин [63].

У процесі реалізації концепції реформування системи ОВС постановами Кабінету Міністрів України від 06.05.1998 р. № 617 було створено Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, який об'єднав Експертно-

криміналістичне управління, Центр криміналістичних досліджень та Вибухотехнічну службу, і від 20.06.2000 р. № 988 – експертну службу МВС України [63].

Як бачимо, процес становлення сучасної розгалуженої системи судово-експертних установ Міністерства внутрішніх справ був досить складним і тривалим.

У сучасній Україні існує певний спектр проблем під час адміністративно-правового регулювання судово-біологічної експертизи, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, які, на наш погляд, доречно детально розглянути.

Узагалі судово-біологічна експертиза – це вид судової експертизи, предметом дослідження якої є об'єкти рослинного і тваринного походження, що потрапили у сферу розслідування різних категорії справ. Мета судово-біологічної експертизи – одержання доказової інформації за допомогою сучасних досягнень біології та криміналістики. На основі спільності предмета, об'єкта та методики дослідження в судово-біологічній експертизі виділено два самостійні підвиди експертиз – судово-ботанічну та судово-зоологічну. Об'єктами дослідження першої є деревина, деревне вугілля, частини дерев'яних предметів, кора дерев, листя, стебла, пилок, квіти; лікарські засоби рослинного походження; зерно та продукти його переробки; продукти переробки рослин тощо. Об'єктами дослідження другої, судово-зоологічної експертизи, є волосся та шкури тварин, пір'я і пух птахів, дрібні тварини та їхні частини, комахи та їхні частини, луска риби, лікарські засоби тваринного походження тощо [33, с. 233].

Узагалі ми маємо підсумувати, що об'єктами судово-біологічної експертизи можуть бути окремі організми ботанічного і зоологічного походження чи їх співтовариства (комплекси), частини цих організмів (органи чи комплекси органів, тканини, групи клітин чи окремі клітини), а також відомості про них, що містяться в матеріалах кримінальної чи цивільної справи [211].

Судово-біологічна експертиза здійснюється з метою вирішення

класифікаційних (природа, таксономічна належність), ідентифікаційних (тотожність об'єктів) і діагностичних (стан об'єктів, причини, які викликали зміни об'єктів, та ін.) завдань. Останні визначаються змістом питань, на які експерт-біолог може дати відповідь при вирішенні кожного із завдань [33, с. 233].

Під час проведення судово-біологічної експертизи використовуються дані та методи з багатьох розділів біології (ботаніки, зоології, мікробіології, вірусології, біохімії, іхтіології, ентомології, орнітології, теріології тощо), а також хімічні, фізичні, криміналістичні та інші показними. Упроваджуються і розробляються деякі спеціальні методи – споровопилковий, діатомовий, епідермальний аналізи рослинних об'єктів, термохімічний аналіз волосся та інші, а також вивчаються і встановлюються комплекси ознак для визначення таксономічної належності дрібних часток об'єктів рослинного та тваринного походження [33, с. 233].

Сучасний стан судово-біологічної експертизи визначається її предметом і рівнем наукових розробок у галузі судової біології. Предметом такої експертизи є фактичні дані (обставини) юридичної справи, що встановлюються на основі різних наук біологічного профілю. Він визначається змістом тих питань, на які експертом-біологом можуть бути надані відповіді [211].

Класифікаційні завдання охоплюють питання, пов'язані зі встановленням природи і таксономічної (групової) належності біологічних об'єктів; ідентифікаційні – питання про тотожність об'єктів; неідентифікаційні – питання, пов'язані з визначенням тимчасових зв'язків і стану досліджуваних об'єктів, механізму утворення на них ушкоджень, причин, що викликали зміну цих об'єктів, тощо [211].

Наприклад, при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів може призначатися судово-біологічна експертиза у двох її підвидах: судово-ботанічна та судово-біологічна експертиза запахових слідів людини (судово-біологічна ольфакторна експертиза) [204, с. 32].

У системі МВС України проводяться судово-біологічні експертизи, які належать до судово-медичних, проте:

а) методики щодо проведення цього виду експертиз у Міністерстві юстиції України не затверджені;

б) обладнання (виробник – США), за допомогою якого здійснюються біологічні дослідження, на території України не ліцензовані.

Експерти, які проводять судово-медичні дослідження, акредитовані в Міністерстві охорони здоров'я, але в єдиному реєстрі судових експертів Міністерства юстиції України відсутні.

Судові експерти-біологи науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України не мають ліцензій, які б надавали можливість проведення судово-біологічних експертиз за ухвалами судів.

Розглядаючи адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, доречно розглянути особливості сучасної системи СЕУ, що функціонує на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Насамперед слід наголосити, що співробітники експертних служб «силових відомств» (Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України) поєднують судово-експертні функції з функціями науково-технічного забезпечення оперативно-розшукової, розвідувальної та слідчої діяльності, що не узгоджується з головною метою СЕД як незалежного інституту правосуддя [62, с.20-21].

На думку М. Козіка колегія МВС України сьогодні ставить перед особовим складом ОВС низку важливих завдань, першочерговими з яких є максимальне наближення діяльності до потреб громадян, перехід від декларацій щодо налагодження партнерських стосунків з населенням до реальних кроків у цьому напрямку [91, с. 59]. Його думки досить доречно підтверджує С. Гусаров, який зазначає, що підвищення рівня взаємодії та співпраці ОВС і громадськості слід визначити як основне завдання захисту прав і свобод людини. Ця взаємодія має насамперед

соціальний характер, а її основою є партнерські взаємовідносини між людьми. Основною причиною виникнення проблем забезпечення прав і свобод людини є неефективне налагодження комунікацій або неналежне розуміння поставлених завдань [57, с.8].

На думку В. Бесчасного та О. Тимченко, на сучасному етапі державного будівництва необхідні принципово нові підходи в усвідомленні моральних засад службової діяльності персоналу ОВС України. Це зумовлено процесами переосмислення всередині структури МВС і поза нею ролі правоохоронних органів і кожного окремого працівника в суспільних процесах і змінах. Вони виділяють такі складові позитивного іміджу працівника ОВС, як професійно значущі якості; авторитет міліції серед населення; індивідуальні психологічні ознаки особистості правоохоронця; активізацію діалогу з мас-медіа як посередником між ОВС і громадськістю [113, с. 6-7].

Формування іміджу – процес тривалий і складний. Це має стати одним із стратегічних напрямків реформування всієї системи правоохоронних органів узагалі і міліції насамперед. Для нас це означає, що кожен правоохоронець, який персоніфікує цю стратегію, кожного дня маніфестує загальну ідею під час виконання службових обов'язків. Результатом власної діяльності, самовдосконаленням і прагненням повноцінної самореалізації кожний працівник органів правопорядку повинен підтримувати авторитет міліції у масовій свідомості і соціальній реальності сьогодення [113, с.8].

Ми повністю погоджуємося з думкою В. Бесчасного, що критеріями оцінки результативності роботи необхідно зробити не статистичні показники, а ступінь захищеності законних прав і свобод громадян, їхніх майнових і гуманітарних інтересів [22, с. 16]. Головною метою реформування МВС України має стати вдосконалення системи та структури ОВС, критичний перегляд їх функцій і повноважень, а також упровадження нової ідеології відносин із населенням на засадах пріоритетності прав та інтересів людини [22, с. 16].

Хотілося б зазначити, що в сучасній Україні гостро постають

питання реформування МВС взагалі та експертної служби в її складі зокрема; на наш погляд, пріоритетними завданнями в цьому напрямку мають бути максимальне наближення діяльності СЕУ до потреб громадян; формування позитивного іміджу (один зі стратегічних напрямків реформування всієї системи правоохоронних органів узагалі і міліції насамперед).

Сьогодні в сучасній Україні склалася така організація судово-експертної діяльності правоохоронних органів, коли МВС України є основним органом у цій системі, головним важелем, що призводить її до руху.

Саме МВС організовує проведення судової експертизи в кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах, а також досліджень у позасудовому провадженні за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших процесуальних дій; здійснює відповідно до законодавства оцінювання майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність; забезпечує в установленому порядку участь спеціалістів Експертної служби МВС України в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях; веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС України, у встановленому порядку передає інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів; організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС України із присвоєння, позбавлення та підтвердження особам кваліфікації судового експерта з правом проведення певного виду судової експертизи, присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта, а також роботу з надання та позбавлення права участі як спеціаліста у проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, надання, позбавлення та підтвердження права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт і видає відповідні свідоцтва; забезпечує підготовку, перепідготовку, спеціалізацію та підвищення кваліфікації судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків за напрямками діяльності [218].

Хотілося б зазначити, що на сучасному етапі розвитку нашої держави у МВС досить великий перелік законодавчих і нормативно-правових актів, які регулюють судово-експертну діяльність. Досить умовно, на наш погляд, їх можна класифікувати таким чином: 1) загальні чинні акти законодавства України (у нашому випадку це Конституція України [95]; Кодекс адміністративного судочинства України [87]; Кодекс України про адміністративні правопорушення [69]; Закон України «Про міліцію» [214]; Закон України «Про судову експертизу» [74]; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [63] та ін.); 2) накази МВС України, зареєстровані в Міністерстві юстиції України (наприклад, наказ МВС України від 11.09.2001 № 785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 25.12.2001 за № 1066/6257; наказ МВС України від 10.11.2005 № 987 «Про затвердження Інструкції про проведення огляду транспортних засобів та їх реєстраційних документів під час реєстрації, перереєстрації і зняття з обліку», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 24.11.2005 за № 1424/11704; наказ МВС України від 10.09.2009 № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 15.10.2009 за № 963/16979; наказ МВС України від 15.06.2011 № 333 «Про вдосконалення порядку обліку атестованих судових експертів Експертної служби МВС України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07.09.2011 за № 1060/19798 та багато інших) та відомчі нормативно-правові акти (наприклад, наказ МВС України від 12.06.1996 № 419 «Про затвердження Інструкції про заходи безпеки при пошуку, розрядженні, транспортуванні, знешкодженні вибухових речовин або при загрозі вибуху»; наказ МВС України від 18.07.1996 № 493 «Про затвердження Інструкції про організацію робіт щодо пошуку та знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин»; наказ МВС України від 08.05.1999 № 381 «Про затвердження Інструкції з

організації приймання, обліку, використання, категорювання та зберігання боєприпасів, вибухових пристроїв, вибухових речовин і засобів підриу (вилучених, знайдених та добровільно зданих), а також штатних боєприпасів, вибухових речовин і засобів підриу в ОВС України»; наказ МВС України від 06.11.2000 № 764 «Про затвердження Інструкції щодо організації роботи з огляду, вилучення, вибухотехнічного дослідження вибухових речовин і вибухових пристроїв та їх централізованого обліку в органах внутрішніх справ України»; наказ МВС України від 04.07.2001 № 514 «Про затвердження Положення про координаційно-методичну раду Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України» та багато інших).

Звичайно, діяльність експертних служб Міністерства внутрішніх справ України регулюють як загальні чинні акти законодавства України, так і накази МВС України, зареєстровані в Міністерстві юстиції України, та все ж основним відомчим нормативно-правовим актом, який регулює діяльність експертних служб Міністерства внутрішніх справ України, є наказ МВС України від 9 серпня 2012 р. № 691 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» [215].

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України є провідним органом у МВС щодо здійснення судово-експертної діяльності, тож нам слід її детальніше розглянути в цьому підрозділі дослідження.

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України (далі – Експертна служба) є системою державних спеціалізованих установ, яка відповідно до законів України «Про судову експертизу» [74] та «Про міліцію» [214] здійснює судово-експертну діяльність, забезпечує участь спеціалістів в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях і належить до сфери управління МВС України.

Експертна служба складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,

експертно-криміналістичних підрозділів при головних управліннях, управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті (далі – експертні підрозділи) [103].

Експертні підрозділи є юридичними особами, мають самостійний баланс, реєстраційні та інші рахунки відповідно до законодавства, печатки із зображенням малого Державного Герба України та своїм найменуванням, інші необхідні для здійснення службової діяльності печатки, штампи, бланки, реквізити [103].

Названі підрозділи є багатопрофільними експертними установами, які проводять експертне дослідження у кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах за такими основними видами судових експертиз, як криміналістичні, матеріалів, речовин та виробів з них; судово-біологічні (зокрема молекулярно-генетичні); інженерно-технічні (пожежно-технічні, вибухово-технічні, автотехнічні); судово-бухгалтерські; товарознавчі тощо [62, с.19].

Функції науково-методичного центру здійснює Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр, безпосередньо підпорядкований Міністерству внутрішніх справ України [62, с. 19].

Основні завдання Експертної служби є такими: здійснення судово-експертної діяльності та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних та інших правопорушень; провадження науково-дослідної діяльності у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення; проведення судової експертизи в кримінальних, адміністративних, цивільних та господарських справах, а також досліджень у позасудовому провадженні за матеріалами оперативно-розшукової діяльності та інших процесуальних дій, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; відповідно до законодавства забезпечення

функціонування криміналістичних обліків Експертної служби; у межах компетенції, визначеної законодавством, метрологічне забезпечення техніко-криміналістичних засобів, організація їх обслуговування та ремонту; участь у розробленні техніко-криміналістичних засобів та забезпечення їх використання в практичній діяльності [130].

Відповідно до чинного законодавства працівники експертної служби МВС України можуть залучатися для вирішення питань, що потребують застосування спеціальних знань, шляхом проведення експертних досліджень матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини події: після порушення кримінальної справи на стадіях досудового або судового слідства; на стадії судового розгляду справ у цивільному, адміністративному та господарському провадженні за наявності постанови (ухвали) суду, у такому випадку працівники експертної служби МВС України також виступають як судові експерти, а результати експертного дослідження оформлюються висновком експерта; на стадії перевірок заяв або повідомлень про злочини, які проводяться органами дізнання, досудового або судового слідства; у такому разі працівники експертної служби виступають як спеціалісти, підставою для проведення експертного дослідження є відповідне відношення. Результати дослідження оформлюються висновком спеціаліста [174].

При проведенні експертних досліджень працівники експертної служби МВС України застосовують такі методи: загальні (категорії та закони діалектичної логіки; формально-логічні методи пізнання – аналізу, синтезу, узагальнення; індукції та дедукції, гіпотези; аналогії тощо); загальнонаукові (спостереження, вимірювання, опису, експерименту; порівнювання, моделювання; реконструкції); спеціальні (візуальні, морфологічні, мікроскопічні, фотографічні, фізичні, хімічні, біологічні, математичні тощо).

При проведенні експертних досліджень використовуються загальнотехнічні та криміналістичні технічні засоби [174].

Наступний орган, що потребує розгляду в ракурсі окреслених у

цьому підрозділі дослідження питань, – це Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (далі – ДНДЕКЦ або Державний центр).

Він є державною спеціалізованою науково-дослідною установою судової експертизи – головним підрозділом Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, що належить до сфери управління цього Міністерства [80].

Основні завдання Державного центру: судово-експертне та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних та інших правопорушень; провадження науково-дослідної діяльності у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення; проведення судової експертизи в кримінальних, адміністративних, цивільних та господарських справах, а також досліджень у позасудовому провадженні та виконання інших робіт у межах своєї компетенції; відповідно до законодавства забезпечення функціонування криміналістичних обліків Експертної служби; у межах компетенції, визначеної законодавством, метрологічне забезпечення техніко-криміналістичних засобів, організація їх обслуговування та ремонту; участь у розробленні техніко-криміналістичних засобів і забезпечення їх використання в практичній діяльності; організаційно-правове та методичне керівництво діяльністю Експертної служби [80].

ДНДЕКЦ відповідно до покладених на нього завдань проводить судову експертизу в кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справах, дослідження в позасудовому провадженні, виконує інші роботи в межах своєї компетенції, зокрема здійснює відповідно до законодавства оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність; забезпечує участь спеціалістів Державного центру в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях; забезпечує функціонування

криміналістичних обліків Експертної служби; у межах компетенції та згідно з міжнародними угодами про взаємну правову допомогу і співробітництво забезпечує проведення взаємних перевірок за криміналістичними обліками правоохоронних органів інших країн; здійснює пошук, експертний огляд, розрядження, транспортування та знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин; аналіз форм і методів участі працівників Експертної служби в оперативно-розшукових заходах, слідчих та інших процесуальних діях, ефективності функціонування криміналістичних обліків Експертної служби та інших криміналістичних засобів; забезпечує дотримання нормативно-правових актів з питань проведення судової експертизи і функціонування криміналістичних обліків, методик проведення судових експертиз; відповідно до законодавства та в межах компетенції проводить науково-дослідну роботу та впроваджує її результати в судово-експертну діяльність; розробляє методики проведення судових експертиз, стандарти, технічні умови, державні класифікатори, методичні рекомендації, довідкові посібники, програмні продукти; у межах своєї компетенції розробляє, а також опрацьовує розроблені іншими державними органами та структурними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України проекти нормативно-правових актів, вносить пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення органів внутрішніх справ; проводить сертифікацію зброї та конструктивно схожих з нею виробів, набоїв, виробів піротехнічних побутового призначення та феєрверків з видачею сертифікатів; у встановленому порядку веде облік і аналізує судово-експертну практику, складає в межах своїх повноважень статистичну звітність, провадить інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади та оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ з цих питань [80].

Розглядаючи адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх

справ України, слід проаналізувати наступний орган через призму окреслених у підрозділі проблем – Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України (далі – ЕКК).

ЕКК є колегіальним органом МВС України з атестації судових експертів Експертної служби. Організаційне, матеріально-технічне, фінансове, науково-методичне та інформаційне забезпечення діяльності ЕКК здійснюється ДНДЕКЦ [129].

ЕКК має печатку зі своїм найменуванням, інші необхідні для здійснення покладених на неї функцій штамп, бланки, реквізити [129].

ЕКК відповідно до покладених на неї завдань розглядає питання про присвоєння, підтвердження та позбавлення кваліфікації судового експерта працівникам Експертної служби, а також припинення їх діяльності як судових експертів з правом проведення певного виду судової експертизи [129], організує розгляд: матеріалів судових експертиз, проведених повторно після працівників Експертної служби, висновки яких відрізняються від висновків первинних судових експертиз; ухвал суду, слідчого судді, рішень судді, подань прокурора, слідчого, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, начальників головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті, керівників підрозділів Експертної служби, звернень громадян, а також результатів рецензування висновків експерта та інших документів, що свідчать про допущення судовим експертом Експертної служби порушення нормативно-правових актів з питань проведення судової експертизи та методик проведення судових експертиз. Формою роботи ЕКК є засідання [129].

І. Пиріг досліджував дещо суміжну з нами проблематику, а саме поняття та зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ. Аналізуючи законодавчі акти, що регламентують діяльність органів внутрішніх справ, а також практику розкриття та розслідування злочинів, він зробив висновок, що експертна діяльність органів

внутрішніх справ значно ширша, ніж проведення судових експертиз і включає проведення експертиз і досліджень за кримінальними справами та справами за адміністративні правопорушення, що розслідуються органами внутрішніх справ; проведення експертиз та досліджень за кримінальними справами, що розслідуються іншими відомствами (прокуратури, служби безпеки України, податкової міліції), цивільними та господарськими справами на госпрозрахунковій основі; проведення досліджень за матеріалами органів дізнання для встановлення підстав щодо порушення кримінальної справи; проведення досліджень для потреб структурних підрозділів органів внутрішніх справ, зокрема при проведенні внутрішніх розслідувань; участь у підготовці та проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; участь як спеціалістів у судовому розгляді справ; надання консультацій з питань, що потребують використання спеціальних знань; техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень; технічне забезпечення експлуатації техніко-криміналістичних засобів органів внутрішніх справ; проведення науково-дослідних робіт у сфері протидії злочинності, зокрема розробку нових та вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів і методів для використання в практичній діяльності органів внутрішніх справ; розробку нових методик експертного дослідження; розробку методичних рекомендацій щодо розслідування окремих видів злочинів, тактики проведення окремих слідчих дій, прийомів застосування техніко-криміналістичних засобів у розкритті та розслідуванні злочинів; забезпечення ведення криміналістичних обліків [159, с. 261].

Потрібно зазначити, що експертна діяльність органів внутрішніх справ слугує як вирішенню завдань судочинства, так і деяких інших, не пов'язаних із судовим розглядом [159, с. 261].

Важливе значення для розгляду теоретичних питань цього

підрозділу є національний стандарт ДСТУ ISO/IEC 17025 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій». Цей документ є основоположним у формуванні критеріїв роботи будь-якої лабораторії (зокрема судово-експертної). Цим стандартом встановлено загальні вимоги до компетентності лабораторій у проведенні випробувань і (або) калібрувань з можливістю використання стандартизованих методів, нестандартизованих методів, розроблених у лабораторії, а також відбору зразків. Стандарт застосовується для установ (організацій) будь-яких форм власності (незалежно від чисельності працівників) [231, с. 168; 61].

Вимоги стандарту розподілено на дві частини. Перша частина стосується управління (організація діяльності; система управління; документообіг; аналіз запитів, пропозицій на підряд і контрактів; укладення субпідрядних угод на проведення випробувань і калібрувань; отримання послуг та придбання ресурсів; обслуговування замовників; розгляд скарг; керування невідповідною роботою з випробування та (або) калібрування; удосконалення результативності системи управління; коригувальна діяльність; запобіжна діяльність; управління реєстрацією даних; внутрішні аудити; аналіз з боку керівництва системи управління лабораторії і діяльності щодо випробування та (або) калібрування). У другій частині стандарту розглядаються технічні вимоги (загальні положення, персонал; приміщення та умови довкілля; методи випробування, калібрування й оцінювання придатності методів; устаткування; прозорість вимірювання тощо) [231, с. 168-169].

У разі, якщо лабораторія не здійснює одного чи більше видів діяльності, установлених цим стандартом, то вимоги відповідних розділів на неї не поширюються. Положення стандарту можуть застосовуватися замовниками, органами влади й акредитації при підтвердженні та (або) визнанні компетентності лабораторій [231, с. 169].

Необхідно спрямувати фінансові та технічні можливості на

створення обласних експертних лабораторних комплексів з перспективою їх акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025.

В. Вац доречно зазначає, що дослідження процесів розвитку нормативно-правового регулювання кадрового забезпечення ОВС свідчить про поступове переосмислення змісту як самої роботи, так і об'єктів, на які вона спрямована, за напрямком: робота з кадрами – робота з особовим складом – робота з персоналом – кадрове забезпечення [32, с. 34].

Специфікою діяльності судово-експертних установ є поєднання науково-дослідницької, науково-методичної та науково-виробничої діяльності, що здійснюється головним чином одними і тими ж особами. Питання професійної підготовки в галузі наукової діяльності за таких обставин є невід'ємним від питань загальної професійної підготовки експертів, які є, по суті, науково-практичними кадрами. Станом на сьогодні проблема кадрового забезпечення судово-експертних установ вирішується в різних міністерствах і відомствах по-своєму. У системі МВС підготовка експертів здійснюється на відповідних факультетах підготовки експертів-криміналістів Київського національного університету внутрішніх справ та Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка шляхом спеціального забезпечення на рівні відповідної освіти [185, с. 138].

Таким чином, підсумовуючи викладений вище матеріал цього підрозділу дослідження, слід акцентувати увагу на деяких теоретичних аспектах, які характеризують адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, та пропозиціях щодо їх удосконалення:

1) СЕУ МВС іноді ставлять відомчі інтереси над загальнодержавними – цього слід уникати, адже права людини та громадянина є пріоритетними в нашій державі, а їх ефективний

захист займає перше місце;

2) специфікою діяльності судово-експертних установ МВС є поєднання науково-дослідницької, науково-методичної та науково-виробничої діяльності, що здійснюється головним чином одними і тими ж особами, слід оптимізувати виконання всіх видів діяльності;

3) слід мінімізувати поєднання судово-експертних функцій з функціями науково-технічного забезпечення оперативно-розшукової, розвідувальної та слідчої діяльності, що не узгоджується з головною метою СЕД як незалежного інституту правосуддя;

4) слід спрямувати фінансові та технічні можливості на створення обласних експертних лабораторних комплексів з перспективою їх акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 (завдання і функції системи з управління якістю, стандартизації та метрологічного забезпечення, види і обсяги робіт з управління якістю);

5) слід поновити роботу з розширення сфери надання платних експертних послуг, зокрема шляхом здійснення експертного огляду та оцінювання транспортних засобів, що перетинають митний кордон України;

6) слід створити єдину координаційно-методичну раду з представників обох міністерств (МЮ і МВС), на якій розглядати результати проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, розробки довідково-методичних матеріалів за актуальними напрямками діяльності, визначитися щодо доцільності їх упровадження в практичну діяльність експертних підрозділів.

Висновки до розділу 2

1. Чітко простежується велика кількість сфер, які потребують проведення експертизи, а отже збільшуються та урізноманітнюються критерії їх класифікації як за видом, так і за характером вирішуваних завдань, згідно з процесуальним законодавством України, а також відбувається розроблення нових класифікаційних систем у судовій

експертизі, заснованих на інтеграційних зв'язках і взаємопроникненні знань відповідно до положень науки, потреб практики тощо.

2. Досліджуючи класифікацію та зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз, слід зазначити, що вони поділяються на класи (типи), які у свою чергу – на роди, а останні – на види, що диференціюються на різновиди (або групи), але це не єдині критерії класифікації судових експертиз, існують ще різноманітні інші класифікаційні особливості: за строками проведення експертизи; за процесуальним законодавством України; за характером вирішуваних завдань дослідження.

3. У спеціалізованому Законі «Про судову експертизу» відсутній розділ, що називає види судових експертиз, проте вони досить чітко прописані в підзаконному нормативно-правовому акті – Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень № 53/5, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 8 січня 1998 року, згідно з чим існують такі види (підвиди) експертиз: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна.

4. Криміналістична експертиза з погляду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності характеризується такими ознаками: має досить складну та різноманітну систему підвидів (родів, класів, різновидів); здійснюється виключно державними спеціалізованими установами; її проведення чітко регламентоване нормами чинного законодавства України.

5. Інженерно-технічну експертизу з погляду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності слід характеризувати такими рисами: має досить складну та різноманітну систему підвидів (родів, класів, різновидів); експертними установами, крім окреслених вище, можуть проводитись комплексні

технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, зокрема авіаційного та водного транспорту; її проведення чітко регламентоване нормами чинного законодавства України; здійснюється виключно державними спеціалізованими установами.

6. В юридичній літературі з адміністративного права присутня стала, хоча не тотожна точка зору на зазначений правовий феномен: за класифікацією та змістом адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності відповідно в правовому просторі нашої держави існують різні її варіанти.

7. Ми розглянули певну частину критеріїв класифікації судових експертиз (згідно зі строками проведення експертизи; з процесуальним законодавством України; залежно від характеру вирішуваних завдань дослідження тощо), однак хотілося б акцентувати увагу, що єдина загальнопоширена класифікація судових експертиз ще перебуває в процесі розроблення науковцями та практиками.

8. Створюючи єдину класифікацію адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, на наш погляд, слід ураховувати історичні особливості експертиз та історично сформований розподіл функцій. Для класифікації судових експертиз необхідний комплексний критерій, до якого повинні увійти об'єкти й завдання експертного дослідження.

9. Проведення експертизи в державних експертних установах (службах) Мін'юсту містить низку досить позитивних моментів, серед яких слід відзначити такі: штат підготовлених кваліфікованих фахівців різних профілів; ефективна практика підготовки експертів різних спеціальностей; проведення наукових досліджень, які покликані забезпечити теоретичну обґрунтованість експертної діяльності, тощо.

10. Система СЕУ, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України та сформувалася в сучасній Україні, є досить ефективною та складається з науково-дослідних інститутів

судових експертиз та їх відділень, також при Міністерстві юстиції України створено міжвідомчу Координаційну раду з проблем судової експертизи, Центральну експертно-кваліфікаційну комісію, Науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи.

11. Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції виконує велику кількість різноманітних функцій (це зокрема методична, правотворча спеціальна, новаторська, координаційна, видавнича, правотворча та організаційно-управлінська).

12. Науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України виконує такі функції: контрольну, навчальну, методичну, консультаційну, координаційну, інформаційну, інноваційну, а також сприяє міжнародному співробітництву.

13. Теоретичні положення, які характеризують адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України, є такими: 1) експертне забезпечення правосуддя – одне з головних завдань Мін'юсту; 2) у державних експертних установах (службах) Мін'юсту є штат підготовлених кваліфікованих фахівців різних профілів, здатних оперативно вирішувати різноманітні питання, пов'язані з ефективним здійсненням судово-експертної діяльності; 3) систему СЕУ, які належать до сфери управління Міністерства юстиції України, складають науково-дослідні інститути судових експертиз та їх відділення, також при Мін'юсті діють міжвідомча Координаційна рада з проблем судової експертизи, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, Науково-консультативна та методична ради з проблем судової експертизи; 4) налагоджена оптимальна організація експертної і науково-дослідної роботи, а також здійснюється поточний контроль з боку керівників за строком і якістю проведених експертиз; 5) в основу діяльності зазначених органів покладено територіальний принцип обслуговування, а це в свою чергу забезпечує своєчасне й оптимальне проведення експертних

досліджень; б) у системі МЮ зазвичай залучають фахівців базових дисциплін з наступною підготовкою, у якій превалює стажування та виконання робіт під керівництвом досвідченого експерта, такий підхід дає досить позитивний результат для здійснення та ефективного проведення судових експертиз.

14. Удосконалено адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України шляхом перерозподілу функцій між суб'єктами публічної адміністрації, а саме усунення дублювання функцій у цих органах. Слід позбавити Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції правотворчої та методичної функцій (методична функція вже є основною в функціонуванні Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України), а контрольну функцію, що притаманна Науково-консультативній та методичній раді з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, залишити лише в основного міністерства – Міністерства юстиції України, що значно покращить суспільну ситуацію щодо адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, яка здійснюється Міністерством юстиції України.

15. Процес створення сучасної системи СЕУ Міністерства охорони здоров'я був досить тривалим і складним, а також мав певні особливості: судова медицина та психіатрія – відносно молоді наукові напрямки; важливе значення, яке мала для поліцейських установ наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. судово-медична експертиза, підтверджується указом від 4 липня 1913 р. про створення в Москві, Києві та Одесі кабінетів науково-судової медичної експертизи; в Україні саме в період правління П. Скоропадського було зроблено спроби закласти основи власної судової медицини та медичної експертизи МНЗтаО, на основі яких відбувалося її становлення в майбутньому.

16. На сьогодні система установ судово-медичної експертизи, яку складають Головне бюро судово-медичної експертизи

Міністерства охорони здоров'я, Республіканське бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я АР Крим, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, у цілому є досить вдалою та задовольняє потреби сучасного українського суспільства.

17. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України, у цілому задовольняє потреби сучасного українського суспільства, проте є низка проблем, які слід було б вирішити в цій сфері: масштабне розширення науково-дослідних розробок, які б стосувалися тих видів експертиз, які проводяться Міністерством охорони здоров'я України; а також підготовка кваліфікованих кадрів – спеціалістів, які могли б на високому рівні проводити зазначені види експертиз.

18. У цілому Міністерство охорони здоров'я України є монополістом у сфері проведення судово-медичної та судово-психіатричної експертизи, цей стан речей слід залишити і в подальшому, під час розвитку нашої держави, адже сфера знань для отримання достовірної інформації за цими видами експертиз є надзвичайно специфічною.

19. Процес становлення сучасної розгалуженої системи судово-експертних установ Міністерства внутрішніх справ був досить складним і тривалим. Доречно зазначити, що першою судово-експертною установою органів внутрішніх справ Російської імперії була Медична рада при Медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ, утворена у грудні 1803 року. Продовжуючи розвиток системи СЕУ, у МВС створювалися науково-дослідні інститути, однією з перших науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ СРСР був Науково-дослідний інститут криміналістики, створений 1945 року при науково-технічному відділі Головного управління міліції і карного розшуку.

20. У системі МВС України проводяться судово-біологічні експертизи, які відносяться до судово-медичних, проте: а) методики

щодо проведення цього виду експертиз у Міністерстві юстиції України не затверджені; б) обладнання (виробник США), за допомогою якого здійснюються біологічні дослідження, на території України не ліцензовані.

21. Експерти, які проводять судово-медичні дослідження, акредитовані в Міністерстві охорони здоров'я, але в єдиному реєстрі судових експертів Міністерства юстиції України відсутні.

22. Судові експерти-біологи науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України не мають ліцензій, які б надавали можливість проведення судово-біологічних експертиз за ухвалами судів.

23. У сучасній Україні гостро постають питання реформування МВС взагалі та експертної служби в її складі зокрема; на наш погляд, пріоритетними завданнями в цьому напрямку мають бути такі: максимальне наближення діяльності СЕУ до потреб громадян; формування позитивного іміджу (один зі стратегічних напрямків реформування всієї системи правоохоронних органів узагалі і міліції насамперед); основою результативності роботи необхідно зробити не статистичні показники, а ступінь захищеності законних прав і свобод громадян, їхніх майнових і гуманітарних інтересів.

24. СЕУ МВС іноді ставлять відомчі інтереси над загальнодержавними – цього слід уникати, оскільки права людини та громадянина є пріоритетними в нашій державі, а їх ефективний захист займає перше місце.

25. Специфікою діяльності судово-експертних установ МВС є поєднання науково-дослідницької, науково-методичної та науково-виробничої діяльності, що здійснюється головним чином одними і тими ж особами; необхідно оптимізувати виконання всіх видів діяльності.

26. Слід мінімізувати поєднання судово-експертних функцій з функціями науково-технічного забезпечення оперативно-розшукової, розвідувальної та слідчої діяльності, що не узгоджується з головною метою СЕД як незалежного інституту правосуддя.

27. Слід спрямувати фінансові та технічні можливості на створення обласних експертних лабораторних комплексів з перспективою їх акредитації за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 (завдання і функції системи з управління якістю, стандартизації та метрологічного забезпечення, види і обсяги робіт з управління якістю).

28. Варто поновити роботу з розширення сфери надання платних експертних послуг, зокрема шляхом здійснення експертного огляду та оцінювання транспортних засобів, що перетинають митний кордон України.

29. Слід створити єдину координаційно-методичну раду з представників обох міністерств (МЮ і МВС), на якій розглядати результати проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, розробки довідково-методичних матеріалів за актуальними напрямками діяльності, визначитися щодо доцільності їх упровадження в практичну діяльність експертних підрозділів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності

У світі активно відбувається процес сучасної глобалізації, що ставить перед міжнародним і національним правом все нові і нові завдання, які потребують вирішення, і зокрема вивчення зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності. Нам слід визначити, які положення такого досвіду можна застосовувати в нашому законодавстві.

На наш погляд, у сучасній ситуації, що склалася в нашій країні, під час прямування до Європейського Союзу нам слід брати найкраще із зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності та використовувати ці напрацювання, але, безперечно, з урахуванням національної специфіки [146, с. 270].

Віднині успішне приєднання до європейської спільноти залежить від внутрішнього демократичного розвитку, досягнення нової якості суспільства та незворотності демократичних перетворень у всіх царинах суспільного буття [228, с. 12].

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [95]. Судово-експертна діяльність повинна ефективно проводитися

без порушень прав і свобод людини [146, с. 270].

Хотілося б підсумувати, що така ситуація призвела до численних наукових диспутів, а також зацікавленості наукової спільноти в питаннях щодо ролі держави в забезпеченні дотримання прав і свобод людини і громадянина під час проведення судово-експертної діяльності, а також функціонування громадянського суспільства.

Ключові чинники, які стосуються зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, розглядалися у працях таких учених, як І. Алієв, В. Бахін, Р. Белкін, А. Вінберг, А. Габриянич, Г. Грановський, В. Гіжевський, В. Гончаренко, Ф. Джавадов, Т. Коломоєць, Н. Клименко, В. Лисиченко, Н. Майліс, Н. Малаховська, Л. Романенко, О. Росінська, М. Салтевський, О. Фількова, В. Шепітько, В. Шерстюк, М. Шульга, М. Щербаковський та багатьох інших.

Усі перераховані вище науковці присвятили свої праці деяким питанням зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності. Але, на наш погляд, слід констатувати, що в сучасній науковій літературі системне та комплексне дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності ще здійснено не було.

У цьому підрозділі дослідження ми на основі чинного законодавства та думок учених з цієї проблематики виявимо прогресивні положення зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності та ще раз підкреслимо необхідність імплементації цих норм у сучасне правове поле нашої держави.

Хотілося б акцентувати, що також метою цього підрозділу є визначення основних недоліків в організації здійснення судово-експертної діяльності та правового регулювання призначення та проведення судових експертиз, через призму сучасної ситуації, що сьогодні склалася в нашій державі.

На думку І. Зеленкової та А. Кравченка, слово *експерт* походить від лат. *expertus* – «досвідчений, обізнаний». Різні правові системи світу по-різному регламентують правове становище експерта. Зокрема європейська континентальна доктрина визначає правове становище експерта як помічника судді, а англо-американська розглядає експерта як свідка [102, с. 43].

У своїх творах О. Матвєєвський виділяє такі напрямки міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи: удосконалення внутрішнього законодавства держави з його максимальною відповідністю нормам міжнародного права; співробітництво судово-експертних установ певної держави з міжнародними судово-експертними установами; укладення міждержавних угод про співробітництво в галузі судової експертизи [121, с. 56].

Міжнародні відносини в зазначеній галузі регламентовано відповідними статтями чинного Закону України «Про судову експертизу», у яких закріплено відповідні норми [231, с. 166].

У Законі України, що регулює суспільні відносини в галузі судової експертизи, визначено право спеціалізованих державних СЕУ на встановлення міжнародних наукових зв'язків з відповідними установами судових експертиз і криміналістики інших держав [62, с. 49].

Норми чинного законодавства передбачають різноманітні форми обміну інформацією в галузі теорії та практики судової експертизи і криміналістики, включаючи обмін стажистами, проведення спільних наукових конференцій, обмін друкованими виданнями, здійснення спільних видань тощо [62, с. 49].

Слідом за Україною спеціальні «базові» закони про регулювання СЕД були прийняті Республікою Казахстан (1997 р.), Азербайджанською республікою (2000 р.) та РФ (2001 р.). Ці закони вже містять визначення терміна *судово-експертна діяльність*, які, на думку М. Сегая, не повною мірою розкривають його сутність структурні складові. Так, закони Республіки Казахстан і

Азербайджанської республіки визначають це поняття як «діяльність з організації і проведення судової експертизи з метою забезпечення прав і законних інтересів осіб, що є учасниками кримінального, цивільного та адміністративного процесу, засобами спеціальних знань» (ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про судову експертизу» та ст. 1 Закону Азербайджанської республіки «Про державну судово-експертну діяльність»). Неповнота цих визначень СЕД вбачається, на погляд М. Сегая, у звуженні як кола діяльності (організація і проведення судових експертиз у державних судово-експертних установах), так і її мети (забезпечення прав і законних інтересів учасників судочинства за допомогою спеціальних знань). Закон не визначив поняття «судова-експертна установа» та її головних функцій, як це зробив Закон Російської Федерації «Про державну судово-експертну діяльність в Російській Федерації» (2001 р.) у статті 11 [62, с. 20].

Протягом останніх років Україна уклала з низкою країн близького і далекого зарубіжжя (Естонією, Грузією, Казахстаном, Латвією, Литвою, Молдовою, Узбекистаном, В'єтнамом, Китаєм, Македонією, Монголією, Польщею, Чехією та ін.) договори та угоди про співробітництво в галузі правової допомоги, якими регулюються зокрема і правовідносини у сфері судово-експертної діяльності. Цими документами встановлюються порядок виклику експертів за кордон, гарантії захисту експертів, право на відшкодування експерту витрат на проїзд і перебування, право на оплату виконаної роботи тощо [30, с. 4].

Не можна обминути увагою і те, що між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Азербайджану та Грузії укладено відповідну угоду (від 24 березня 1997 року) та договір (від 4 листопада 1996 року) про співробітництво в галузі судової експертизи. Цими документами передбачається проведення спільної наукової роботи з основних проблем судової експертизи, удосконалення наявних і створення нових методів і методик судової експертизи, обмін досвідом експертної практики. Формами

співробітництва визначено такі напрямки діяльності, як обмін інформацією з науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, нових навчальних, методичних і довідкових видань, проведення наукових конференцій, виставок у галузі криміналістики і судової експертизи; координація наукової роботи з проблем судової експертизи у формі спільної розробки методів і методик судової експертизи, виконання наукових розробок за заявками однієї зі сторін; підготовка і підвищення кваліфікації кадрів; взаєморецензування наукових розробок, експертних висновків; надання науково-методичної, консультативної, технічної роботи з питань наукової та експертної діяльності [30, с. 4].

Також у цих договорах зазначені: а) мета і предмет договорів (співробітництво в галузі наукової роботи з основними проблемами судової експертизи, удосконалення наявних і створення нових методів та методик судової експертизи, обмін досвідом експертної практики); б) форми співробітництва (обмін науковою інформацією, координація наукових досліджень, спільне навчання фахівців та обмін стажистами, взаєморецензування наукових робіт та експертних висновків); в) конкретні суб'єкти, уповноважені міністерствами юстиції обох країн здійснювати наукова-практичні зв'язки; г) питання фінансування витрат (у порядку взаємодопомоги) і використання мови (прийнятої для обох сторін) [62, с. 50].

Слід зазначити, що укладені угоди про співробітництво в галузі судових експертиз з відповідними міністерствами інших держав досить позитивно впливають на адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності. Це безумовно сприяє обміну інформацією у сфері науково-дослідних робіт, здійсненню заходів стосовно взаємного рецензування наукових розробок і експертних висновків, а також апробації методик судово-експертних досліджень, апаратно-технічних засобів, розроблених у судово-експертних установах, тощо [231, с. 166].

Також слід зазначити, що не тільки Міністерство юстиції України, а й інші органи, зокрема ОВС, тісно взаємодіють із

правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями. Співробітництво органів внутрішніх справ України з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями залежно від характеру необхідних заходів здійснюється з метою: проведення заходів міжнародного співробітництва (зустрічей, переговорів, конференцій, семінарів тощо); удосконалення договірної бази співробітництва шляхом укладення міжнародних договорів міжвідомчого характеру з питань, які стосуються компетенції ОВС України; отримання відомостей, одержаних унаслідок оперативно-розшукової діяльності чи обміну ними; здійснення на території іноземної держави процесуальних дій, можливих лише в межах надання правової допомоги [80].

За роки незалежності Україна напрацювала досить вагомий спектр різноманітних договорів і угод про співробітництво в галузі правової допомоги, які сприяють також і адміністративно-правовому регулюванню судово-експертної діяльності. Це вдало сприяє й обміну інформацією у сфері науково-дослідних робіт, апробації методик судово-експертних досліджень, апаратно-технічних засобів, розроблених у судово-експертних установах, тощо.

Дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності має важливе значення, адже навіть прийняттю Закону «Про заснування кабінету науково-судової експертизи» ще 1912 року (з якого власне і розпочалася вся судово-експертна діяльність) передувала поїздка влітку 1911 року до м. Лозани (Швейцарія) чинів російського судового відомства на чолі зі старшим юрисконсультом міністерства юстиції С. Трегубовим [55, с. 4; 233, с. 237].

Ця спеціальна делегація, до складу якої також входили криміналісти А. Попов, С. Потапов та інші, поїхала вивчати та застосовувати в подальшому зарубіжний досвід до Швейцарії, Франції та Германії. Також слід зазначити, що делегати познайомилися з роботою Бюро ідентифікації в Парижі, Інституту наукової поліції в Лозані, а також Криміналістичного бюро та музею

в Мюнхені [77, с. 2].

Майже два місяці (з 27 червня до 19 серпня) російські юристи вивчали повний курс наукової техніки (поліції). Вони прослухали (французькою мовою) 40 лекцій, які прочитав професор Лозаннського університету доктор Р. Рейсс. Програма курсу включала такі теми: огляд місця злочину; топографічне дослідження місцевості, дослідження трупа, кров'яні плями, відбитки пальців (дактилоскопія), сліди ніг, сліди знарядь злочину, інші сліди та плями; прийоми дослідження посягань на майно, зокрема підпалів тощо [233, с. 238].

Як бачимо, ще з початку створення кабінетів науково-судової експертизи важливе значення відігравав зарубіжний досвід.

У ракурсі нашого дослідження хотілося б наголосити, що про зарубіжне співробітництво також свідчить той факт, що наукові праці українських криміналістів та експертів публікувалися в журналах і збірниках «Право України», «Вісник прокуратури», а також у зарубіжних виданнях [84, с.12].

Тепер перейдемо безпосередньо до дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що, на наш погляд, доречно почати з досвіду сусідньої з нами країни – Російської Федерації.

Починаючи з 1996 року в РФ створено переліки й паспорти близько 300 судово-експертних методик, їх реквізити, сукупність даних, які її засвідчують, і структура (сукупність основних етапів і реалізацій) [156, с.70].

Нормативне регулювання в сфері судово-експертних установ у РФ здійснюється на підставі Закону «Про державну експертну діяльність в Російській Федерації» (від 31 травня 2001 року № 73-ФЗ). Згідно з цим законом державна судово-експертна діяльність здійснюється в процесі судочинства державними судово-експертними установами та державними судовими експертами, полягає в організації та виробництві судової експертизи (ст. 1 Закону РФ «Про державну судово-експертну діяльність в РФ»). У цьому

Законі визначається низка важливих аспектів, які, до речі, збігаються в питанні визначення прав та обов'язків з нормами, що містяться в українському законодавстві. Загалом в абсолютній більшості країн СНД правове розуміння змісту експертної діяльності подібне до положень, закріплених у законодавстві України та РФ. Саме тому акцентуємо увагу лише на окремих аспектах адміністративно-правового регулювання в цій сфері.

Завданням державної судово-експертної діяльності є сприяння судам, суддям, органам дізнання, особам, які провадять дізнання, слідчим у встановленні обставин, що підлягають доказуванню в конкретній справі, за допомогою вирішення питань, які потребують спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла [142].

Експерт зобов'язаний прийняти до провадження доручену йому керівником відповідної державної судово-експертної установи судову експертизу; провести повне дослідження представлених йому об'єктів і матеріалів справи, дати обґрунтований і об'єктивний висновок з поставлених перед ним питань; скласти мотивоване письмове повідомлення про неможливість дати висновок і направити таке повідомлення до органу або особі, які призначили судову експертизу; якщо поставлені питання виходять за межі спеціальних знань експерта, об'єкти досліджень і матеріали справи не придатні або не достатні для проведення досліджень і надання висновку, і експертові відмовлено в їх доповненні, сучасний рівень розвитку науки не дозволяє відповісти на поставлені запитання; не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з виробництвом судової експертизи, зокрема такі, що можуть обмежити конституційні права громадян, а також відомості, що становлять державну, комерційну або іншу охоронювану законом таємницю, забезпечити збереження представлених об'єктів досліджень і матеріалів справи. Експерт також виконує обов'язки, передбачені відповідним процесуальним законодавством. Експерт або державна судово-експертна установа не мають права відмовитися

від проведення дорученої їм судової експертизи у встановлений судом строк, мотивуючи це відмовою сторони, на яку судом покладено обов'язок з оплати витрат, пов'язаних із проведенням судової експертизи, здійснити оплату призначеної експертизи до її проведення [142].

Згідно з чинним російським законодавством експерт має право клопотати перед керівником відповідної державної судово-експертної установи про залучення до проведення судової експертизи інших експертів, якщо це необхідно для проведення досліджень і надання висновку; роботи підлягають занесенню до протоколу слідчої дії чи судового засідання заяви з приводу неправильного тлумачення учасниками процесу його укладення або показань; оскаржувати в установленому законом порядку дії органу чи особи, що призначили судову експертизу, якщо вони порушують права експерта. Експерт у Російській Федерації також має права, передбачені відповідним процесуальним законодавством [142].

Таким чином, у РФ адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності здійснюється на основі спеціалізованого Закону та допоміжних нормативно-правових актів, які конкретизують його положення.

Тепер проаналізуємо досвід адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності Республіки Білорусь.

У Процесуально-виконавчому кодексі Білорусі про адміністративні правопорушення також знайшли своє закріплення засади участі експерта. Так, у ст. 4.7 Кодексу подається більш уточнене визначення експерта як не зацікавленої в результаті розгляду справи про адміністративні правопорушення особи, яка має спеціальні знання в науці, техніці, мистецтві, інших сферах діяльності, якій суддя або посадова особа, що веде адміністративний процес, доручили проведення експертизи. Поняття експерта є більш уточненим з указівкою на наявність спеціальних знань відповідної особи в певних (зазначених) галузях. Модель ст. 4.7 Кодексу є традиційною – з переліченням прав та обов'язків експерта, а саме:

«...експерт має право: знайомитися з матеріалами, що відносяться до предмета експертизи; заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, про залучення до проведення експертизи інших експертів; з дозволу судді, посадовця органу, що веде адміністративний процес, брати участь у провадженні окремих процесуальних дій; давати висновки як з поставлених питань, так і за тими, що входять в його компетенцію, обставинами, які виявилися при проведенні експертизи; оскаржувати дії судді, посадовця органу, що веде адміністративний процес, які обмежують його права при проведенні експертизи; отримувати відшкодування витрат, понесених ним при проведенні експертизи, і винагороду за виконану ним роботу, не входить в коло його прямих службових обов'язків, тощо. Експерт зобов'язаний: з'являтися за викликами судді, посадовця органу, який веде адміністративний процес; давати обґрунтований і об'єктивний висновок з поставлених питань; відмовитися від надання висновку, якщо представлені матеріали недостатні або поставлене питання виходить за межі спеціальних знань експерта; без дозволу суду, органу, який веде адміністративний процес, не розголошувати відомості про обставини справи й інші відомості, що стали йому відомими у зв'язку з проведенням експертизи, у випадку, якщо він був попереджений про це суддею, посадовцем органу, який веде адміністративний процес, тощо». Однак надані переліки прав та обов'язків експерта є змістовнішими, ніж у законодавстві України, з указівкою на засади відводу, самовідводу учасника провадження [92, с. 110].

У законодавстві Республіки Білорусь також визначено засади адміністративної відповідальності експерта за надання завідомо неправдивого висновку, відмову або ухилення без поважної причини від виконання покладених обов'язків – «за надання завідомо помилкового висновку, відмову або ухилення без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків експерт несе відповідальність» (ч. 5 ст. 4.7) [92, с. 110].

У Республіці Білорусь нині немає єдиного нормативно-

правового акта «Про судово-експертну діяльність», який би регулював ці питання, на зразок сусідніх держав (Росія, Україна) [242, с. 78]. У цій державі діють лише окремі нормативно-правові акти, в яких СЕД визначена як оплатна юридична послуга і приватному підприємцю, який має відповідну ліцензію, дозволено бути судовим експертом [110].

На думку А. Габриянчика, безумовно, враховуючи особливості судочинства за різними категоріями справ, призначення та виробництво судових експертиз регулюється і Цивільним-процесуальним кодексом, і Кримінально-процесуальним кодексом, і Господарським процесуальним кодексом, і Кодексом Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення, а також різними підзаконними нормативними актами. Однак, на його думку, і ми з ним повністю погоджуємося, існування спеціального Закону, що регулював би судово-експертну діяльність, мало б «міжгалузевий» характер [40].

У Республіці Білорусь на сьогодні відсутній єдиний спеціалізований комплексний нормативно-правовий акт на зразок Закону України «Про судову експертизу», що викликає складнощі на практиці, проте вже зроблено спроби врегулювати це питання на підзаконному рівні.

В Указі Президента Республіки Білорусь від 1 липня 2013 № 292 з метою створення необхідної правової бази для діяльності Державного комітету судових експертиз Білорусі містяться положення про те, що цим указом постановлено затвердити Положення про Державний комітет судових експертиз; Положення про порядок проходження служби в Державному комітеті судових експертиз; Дисциплінарний статут Державного комітету судових експертиз; текст Присяги співробітника Державного комітету судових експертиз; перелік відповідності спеціальних звань співробітників Державного комітету судових експертиз військовим званням, спеціальним званням співробітників органів внутрішніх справ, Слідчого комітету, працівників органів фінансових

розслідувань Комітету державного контролю, органів і підрозділів з надзвичайних ситуацій, класним чином прокурорських працівників; перелік посад у Державному комітеті судових експертиз Республіки Білорусія, які можуть заміщатися державними службовцями [217].

Державний комітет судових експертиз Республіки Білорусь почав свою діяльність 1 липня 2013 року. Він був заснований Указом Президента Республіки Білорусь № 202 від 22 квітня 2013 з метою створення умов забезпечення незалежності експертної діяльності та підвищення її ефективності. Структуру було створено на базі Державної служби медичних судових експертиз, експертних підрозділів органів внутрішніх справ, органів і підрозділів з надзвичайних ситуацій, Збройних Сил та експертних підрозділів Міністерства юстиції Республіки Білорусь. Державний комітет судових експертиз Республіки Білорусь підпорядковується безпосередньо Президенту [123].

У підпорядкуванні Державного комітету судових експертиз перебувають: Державна установа «Науково-практичний центр Державного комітету судових експертиз Республіки Білорусь»; Республіканське унітарне підприємство «Білсудекспертзабезпечення»; Державна установа з надання освітніх послуг «Інститут підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів Державного комітету судових експертиз Республіки Білорусь» [224].

Основними завданнями Державного комітету судових експертиз є такі: реалізація єдиної державної політики у сфері судово-експертної діяльності, включаючи її науково-методичне забезпечення; підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації судових експертів, науковців, а також інших співробітників у межах компетенції; здійснення судово-експертної діяльності; визначення основних напрямків удосконалення судово-експертної діяльності та їх реалізація, упровадження в практику досягнень науки і техніки, позитивного досвіду, прогресивних форм і методів організації судово-експертних досліджень; організація та розвиток у межах своєї компетенції міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності [123].

Слід зазначити, що в Білорусі відсутній спеціалізований Закон, який би регулював питання судово-експертної діяльності, він зараз перебуває в процесі підготовки та доопрацювання, а замінює його поки що указ Президента Республіки Білорусія від 1 липня 2013 № 292.

Досить суміжну з нами проблематику досліджувала Л. Романенко, зазначаючи, що в більшості європейських країн відомчі експертні установи активно діють спільно з поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ [189]. Так, у Великій Британії у структурі МВС діє експертно-криміналістична служба, яка є важливим органом у роботі британської поліції з розкриття, розслідування та запобігання злочинам. Основними задачами Служби є здійснення професійної допомоги у процесі розкриття та розслідування злочинів, а також провадження судових експертиз і досліджень для поліції Англії та Уельсу. Співробітники експертно-криміналістичної служби беруть участь в оперативно-розшукових заходах і слідчих діях, виконують експертизи та дослідження для 43 регіональних поліцейських підрозділів Англії та Уельсу, а також Королівської прокуратури та митної і акцизної служб, інших правоохоронних органів. Ця служба надає послуги приватним компаніям як у країні так і за кордоном [189].

У деяких країнах експертна криміналістична служба є частиною Міністерства юстиції (у Португалії та Нідерландах) [189]. У Франції експертно-криміналістична служба належить до складу збройних поліцейських формувань (Національної жандармерії та Національної поліції) та підпорядковується Міністерству оборони. До складу Національної жандармерії входить унікальний експертно-криміналістичний інститут, що тісно співпрацює з поліцейськими, слідчими, прокурорами та суддями. В Іспанії та Польщі судово-експертні лабораторії підпорядковані Міністерству юстиції в доповнення до судово-експертних лабораторій, що підпорядковуються Міністерству внутрішніх справ. В Іспанії два

окремих відомства мають судово-експертні лабораторії – Міністерство внутрішніх справ і Міністерство юстиції. Цікавим є досвід Словаччини та Туреччини, де судові лабораторії, що займаються біомедичними дослідженнями, входять до складу університетів.

На наш погляд, зараз доречно підкреслити, що фактично в більшості країн Європейського Союзу застосовується аналогічне з Україною підпорядкування судово-експертних установ, коли залежно від видів експертиз вони належать до Міністерства внутрішніх справ і Міністерства юстиції (Іспанія, Польща та інші), винятком є Франція, де жандармерія де-юре є підрозділом збройних сил, хоча де-факто виконує внутрішні функції та працює для потреб поліції.

На думку В. Хоші, найважливішим етапом на шляху розвитку судово-експертних установ Міністерства юстиції України є розширення їх науково-методичної бази та поглиблення міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи [231, с. 166].

На сьогодні одним з актуальних питань міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи є вступ СЕУ Мін'юсту України до Європейської мережі судово-експертних установ – European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI) [231, с. 166].

ENFSI є однією з найбільших міжнародних судово-експертних організацій. Її офіційна історія розпочалася 1995 року, коли в Нідерландах реалізувалися відповідні організаційні заходи. 1999 року на конференції було прийнято Статут ENFSI – найважливіший документ, що регулює її діяльність. У статуті визначено мету діяльності ENFSI щодо її створення, функціонування, структури та принципів розвитку [231, с. 166].

Її статус передбачає утримання від втручання в національне законодавство з питань судової експертизи членів організації з різних держав, адже метою цієї організації є досягнення високої якості судових експертиз у країнах Європи. У складі ENFSI функціонує три постійно діючі структури: Комітет робочих груп експертів (Expert

Working Group Committee, EWGC), Комітет з якості та кваліфікації (Quality & Competence Committee, QCC) і Європейська академія судово-експертної науки (European Academy of Forensic Science, EAFS) [121, с. 54]

Як можна побачити зі статутних документів цієї організації, стратегічний план ENFSI включає в себе бачення майбутнього ENFSI, його загальні та ключові цілі, конкретні дії, спрямовані на реалізацію зворотних цілей. Як бачення основного напрямку своєї діяльності ENFSI визначила підвищення якості судово-експертної науки Європи. Як цілі ENFSI визначила подальше зміцнення зв'язків своїх членів між собою та з ENFSI, посилення активності членів організації, установа зв'язків з іншими організаціями та лабораторіями, розширення ENFSI за рахунок залучення нових членів, створення і дотримання міжнародних стандартів якості судової експертизи [121, с. 54].

Динаміка розвитку ENFSI і процесів інтеграції, що відбуваються в галузі судової експертизи, дозволяють зробити висновок про те, що в найближче десятиліття вплив ENFSI на діяльність національних установ судової експертизи буде зростати. При цьому основна увага буде приділятися уніфікації, сертифікації та стандартизації методик судово-експертного дослідження і підвищенню якості проведених експертиз [121, с. 54; 220].

На думку О. Матвеевського, необхідно визнати, що розвиток судової експертизи в різних країнах має різний рівень. Так, оскільки в Україні тривалий час було проблемою виконувати експертизи ДНК, Генеральна прокуратура була досить тривалий час вимушена звертатися за проведенням судових експертиз до іноземних спеціалістів. О. Матвеевський зазначає, що, як показує практика, потрібно також вживати заходів для узагальнення методик і методів досліджень, які використовує судова експертиза для забезпечення єдиного рівня виконаних досліджень [121, с. 54].

Основний напрямок діяльності ENFSI спрямовано на досягнення світового рівня судової експертизи [231, с. 166].

Як слушно зазначають у своїх працях В. Хоша та Т. Москвіна, цей постулат забезпечується такими принципами: членство в ENFSI об'єднує виробничі, наукові та методичні можливості судово-експертних установ; розширення членства в ENFSI закріплює довіру до цієї організації з боку правоохоронних структур і судів; організаційно встановлюються та всіляко підтримуються ділові відносини з іншими подібними організаціями, діяльність яких пов'язана з криміналістикою й судовою експертизою; всіляко заохочується діяльність усіх установ – членів ENFSI, які активно впроваджують в експертну практику сучасні методики досліджень, міжнародні стандарти та забезпечують високу компетентність експертів в окремих родах і видах експертиз [231, с. 166-167; 154, с. 3-7].

В ENFSI представлено 56 судово-експертних і криміналістичних установ 32 країн, географічно розташованих по всій Європі. Багато з них належить до держав Європейського Союзу або є кандидатами до вступу в співтовариство [231, с. 167].

На думку Т. Москвіної, для одержання міжнародного визнання результатів вимірів будь-яка лабораторія повинна відповідати вимогам міжнародних стандартів. Відповідно до вимог мережі всі судово-експертні лабораторії Європейського співтовариства повинні пройти акредитацію за міжнародним стандартом ISO 17025 (ISO 9001) та в подальшому суворо його дотримуватися, що дозволить ефективно реалізувати елементи кооперації у виконанні складних багатооб'єктних експертиз, підвищити динаміку розвитку методичного забезпечення за рахунок диференціації наукових досліджень, організувати широкий інформаційний обмін (зокрема інформаційно-довідковими масивами зразків) на єдиній методичній основі тощо [231, с. 167].

Аналіз європейської практики в галузі організації судово-експертної діяльності показав, що дотримання подібних вимог є однією з основних вимог діяльності СЕУ, що входять до складу ENFSI [231, с. 167].

А. Купріянова зазначає, що судово-експертну діяльність не можна обмежувати тільки до організації та здійснення судової експертизи. Наприклад, у США вона здійснюється як судово-експертна наука та практика держави [110]. Т. Коломоєць та П. Лютікова додають, що в зарубіжних країнах досить активно здійснюються законопроекти, роботи в адміністративно-деліктній сфері, спрямовані на підготовку нових кодифікованих адміністративно-деліктних актів. У деяких такі акти вже підготовлені і прийняті, у них знайшли своє закріплення засади участі експерта з урахуванням потреб сьогодення [92, с.108].

Закон Республіки Казахстан «Про судово-експертну діяльність у Республіці Казахстан» є основоположним у нормативно-правовому масиві, що визначає засади здійснення експертної діяльності в країні. Підкреслимо, що в статті 3 цього Закону, на відміну від вітчизняного законодавства, чітко визначено зміст судово-експертної діяльності: 1) проведення судової експертизи в кримінальних, цивільних справах і справах про адміністративні правопорушення; 2) наукові дослідження в галузі судової експертизи; 3) науково-методичне та інформаційне забезпечення судової експертизи; 4) підбір, професійна підготовка і підвищення кваліфікації судових експертів.

Кодекс Азербайджанської Республіки про адміністративні проступки, який є дещо поліпшеним варіантом Кодексу про адміністративні правопорушення радянських часів, головну увагу зосереджує на концентрації в одному документі складів адміністративних правопорушень і практично не приділяє уваги вдосконаленню процесуальної форми і принципів реалізації адміністративної відповідальності за винятком, певно, норм, що регламентують заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення юридичних осіб. У ст. 38 цього Кодексу визначається коло осіб, які можуть бути експертами в адміністративно-деліктному провадженні як «особи, що мають достатні спеціальні знання й не зацікавлені у результатах справи». При цьому схвально слід оцінити уточнення сфер наукових знань

експерта: це наука, мистецтво, техніка, а також так звані «професійні питання». Стосовно першої частини сфер наукових знань експерта, то слід позитивно оцінити роботу нормотворця, оскільки зазначено, що це – наука, мистецтво, техніка тощо, що ж до так званих «професійних питань», то ці слова лише ускладнюють ситуацію, потребують додаткового уточнення, мають дещо узагальнювальний характер. Модель ст. 381 КпАП Азербайджанської Республіки побудовано за класичною схемою – права та обов'язки експерта, хоча й із певною їх конкретизацією. Перелік поданих у ст. 381 КпАП Азербайджанської Республіки обов'язків і прав експерта є базовим, аналогічним переліку, зафіксованому в КпАП України. Загалом можна позитивно оцінити кодифіковані положення адміністративно-деліктного законодавства Азербайджанської Республіки щодо врегулювання засад участі експерта в адміністративно-деліктному процесі, однак в той же час варто зазначити, що вони потребують певного уточнення саме щодо процесуальних засад участі експерта та його відповідальності [92, с. 108].

На слушну думку Т. Коломоець і П. Лютікова, що досліджували дещо суміжну з нами проблематику нормативного регулювання засад участі експерта в адміністративно-деліктному процесі, зарубіжний досвід з цього приводу та вектори його запозичення для України, у деліктному законодавстві країн Європи питанням процесуальних засад участі експерта також, на жаль, приділено недостатньо уваги, відповідні нормативні положення відрізняються головним чином узагальнювальним змістом [92, с. 115].

Наприклад, Закон Республіки Сербії «Про проступки» у главі XXVI «Обстеження та експертиза» містить кілька статей, спрямованих на врегулювання питання, що розглядається: ст. 191 «Експертиза» визначає підстави призначення експертизи («... коли потрібна професійна оцінка ...») та коло потенційних експертів, ст. 192 конкретизує осіб, які не можуть бути експертами, ст. 194 – вимоги щодо зміни експерта, ст. 195 – процесуальні засади проведення експертизи, ст. 196 – перелік прав експерта, ст. 197 –

результати аналізу та вимоги стосовно висновку експерта, ст. 198 – засади відповідальності («... покарання...») експерта [92, с. 115].

Закон Республіки Словенії «Про проступки» містить лише ст. 121 «Експертиза» дуже узагальненого змісту, Закон Королівства Данії «Про здійснення правосуддя» 1916 р. – лише посилання на можливість призначення експертизи, однак визнає її як «захід карно-процесуального змісту». У Швейцарській Конфедерації засади призначення експертизи в деліктному провадженні врегульовано Федеральним Законом «Про право адміністративних покарань», зокрема ст.ст. 43-60, в яких чітко зафіксовано, що призначення експертизи вважається примусовим заходом, а призначатися вона може тоді, коли встановлення або оцінка фактів передбачають наявність особливих фактичних знань (ст. 43 Закону) [92, с. 115].

У Законі Республіки Болгарії «Про адміністративні порушення та покарання» (пункт 3 ст. 55) фіксуються підстави призначення експертизи, зокрема для визначення розміру завданої відповідним порушенням шкоди [92, с.115].

Наведенні вище міркування про зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності дозволяють зробити такі узагальнення:

1) за роки незалежності Україна напрацювала досить вагомий спектр різноманітних договорів та угод про співробітництво в галузі правової допомоги, які сприяють також і адміністративно-правовому регулюванню судово-експертної діяльності. Також це вдало сприяє обміну інформацією у сфері науково-дослідних робіт, апробації методик судово-експертних досліджень, апаратно-технічних засобів, розроблених у судово-експертних установах, тощо;

2) адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності в зарубіжних країнах здійснюється на основі спеціалізованого Закону та допоміжних нормативно-правових актів (наприклад, у Російській Федерації);

3) у деяких країнах спеціалізований Закон, який би регулював питання судово-експертної діяльності, лише перебуває в процесі

підготовки та доопрацювання (наприклад, у Білорусі);

4) у країнах Європейського Союзу відомчі експертні установи активно діють спільно з поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ;

5) фактично в більшості країн Європейського Союзу застосовується аналогічне з Україною підпорядкування судово-експертних установ, коли залежно від видів експертиз вони належать до Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції (Іспанія та Польща та інші), винятком є Франція, де жандармерія де-юре є підрозділом збройних сил, хоча де-факто виконує внутрішні функції і працює для потреб поліції.

3.2 Шляхи удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності

Необхідною умовою побудови правової держави в Україні є створення нового кримінально-процесуального законодавства і завершення реалізації Концепції судово-правової реформи в Україні, якою передбачено комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на зміцнення судової системи, кодифікацію всіх галузей права відповідно до соціально-економічних і політичних змін, які відбуваються в суспільстві. Це безпосередньо стосується і реформування системи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що виконують важливу функцію щодо об'єктивності й організації розгляду кримінальних злочинів та адміністративних правопорушень.

Настав час, коли для нашої держави нагальною стала необхідність виокремлення демократичних важелів у сучасній сфері судово-експертної діяльності, а це в свою чергу вимагає більш детального правового врегулювання. Зараз постала необхідність вдосконалити законодавство у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

Н. Ахтирська зазначає, що з метою отримання кваліфікованих,

максимально орієнтованих на використання досягнень науки і техніки результатів дослідження призначається судова експертиза, правове регулювання якої потребує удосконалення [20, с. 3].

На думку О. Кофанова, з якою ми повністю погоджуємося, судові експертизи сьогодні відіграють неабияку роль у судочинстві. Потреба в їхньому призначенні постає кожного разу, коли під час провадження для вирішення чи роз'яснення певних питань, з'ясування обставин, що мають значення у справі, виникає необхідність застосування спеціальних знань. Сучасне життя вимагає майже від кожного хоча б побіжної обізнаності з найрізноманітнішими галузями науки, техніки, мистецтва та ремесел. Зрозуміло, що коли йдеться про судову експертизу, маються на увазі знання експерта, що повинен бути висококваліфікованим спеціалістом у своїй царині. Тому така експертиза цілком обґрунтовано вважається основною формою використання науково-технічних досягнень у судочинстві, сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання обставин злочину, а призначається вона тільки після порушення кримінальної справи [101, с. 38].

Зазначений вище вчений відзначає, що судова експертиза – це регламентована законом діяльність обізнаної особи, чиї знання у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла на підставі процесуальних документів слідчого чи суду застосовуються в процесі дослідження обставин, що мають значення для вирішення справи, з метою встановлення в ній об'єктивної істини [134, с. 39].

Е. Сімакова-Єфремян наголошує, що загальна теорія судової експертизи (судова експертологія) має юридичну природу, нерозривно пов'язану з інтеграцією в неї знань інших наук. Найбільш наглядно процеси інтеграції знань інших наук відображаються у процесі проведення комплексної експертизи [194, с. 235].

На думку К. Доброва, судова форма розгляду справ про адміністративні правопорушення – це найважливіша гарантія реалізації й охорони прав та інтересів громадян, задіяних у сфері адміністративного процесу [59, с.14]. Побутує думка, що призначення покарання – це міждисциплінарний правовий інститут

[53, с. 175]. Для правильного призначення покарання слід застосовувати експертизу, яка б не порушувала прав і свобод громадян.

На погляд Д. Марусіна, головними завданнями, що існують на сучасному етапі розвитку адміністративно-деліктного законодавства, є подолання невизначеностей, неточностей і прогалин, які необхідно врегулювати для ефективного застосування адміністративно-правових норм, забезпечення логічних взаємозв'язків у системі адміністративного законодавства України [120, с. 162].

А. Філіп'єв, що досліджував дещо схожу з нами та дуже прогресивну зараз проблематику судової експертизи іноземного права, наголошує: інститут експертизи іноземного права в Україні залишається недостатньо розробленим, а тому надзвичайно важливим є проведення досліджень як вітчизняної практики, так і зарубіжного досвіду; експертиза іноземного права є особливим видом судової експертизи, який за своїм характером істотно відрізняється від інших відомих вітчизняному судочинству видів експертиз [227, с.163].

Під час дослідження шляхів удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, на наш погляд, доречно зазначити, що приватний сектор практично не допускається або допускається, але в дуже обмеженій кількості експертиз лише до деяких її видів, як підтвердження цьому слід навести положення чинного законодавства, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Усе це призводить до монополії в цій сфері зі всіма побічними чинниками – корупцією, затягуванням строків проведення експертиз, неякісним її здійсненням. Конкуренція в цій сфері виправила б зазначені негативні явища. Позитивним, хоча поки що дещо теоретичним прикладом у цій сфері можна вважати конкуренцію у сфері автотехнічної експертизи.

Проте думки вчених з цього приводу розійшлися. На погляд

О. Янчука, здійснення судово-експертної діяльності на підприємницьких засадах суперечить чинному процесуальному законодавству [245, с. 149]. О. Шляхов також вважає, що законодавець слушно виключив підприємництво як форму здійснення СЕД, оскільки така форма не узгоджується ні з метою Закону («забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною і кваліфікованою експертизою»), ні з метою підприємництва (отримання прибутку на основі комерційного ризику). Тому СЕД не може здійснюватися на підприємницькій основі, як на підприємницькій основі не можуть здійснюватися прокурорський нагляд за законністю і порядком, боротьба зі злочинністю і правосуддя [62, с. 22]. Але ми не погоджуємося з ним і в свою чергу вважаємо, що таке положення речей призведе до відсутності незалежності та альтернативи у виборі.

Це підтверджується також і поглядами О. Матвєєвського, який зазначає, що як показує практика, ще на жаль не припинилися випадки, коли експерти, які працюють у державних установах, на вимогу органів та осіб, залучених до юридичного процесу, дають далеко не об'єктивні і науково обґрунтовані висновки, а часом і такі, що є «замовними», тобто даними за злочинними вимогами органів та осіб, які ведуть процес, зокрема і для притягнення завідомо невинних до юридичної відповідальності. Такі висновки беруться за основу для прийняття неправосудних рішень суду, що вітчизняні автори вважають абсолютно неприпустимим [188; 121, с. 54-55].

Єдине, що, на наш погляд, слід зробити, так це посилити контроль за приватними експертами та внести в законодавство положення, що вони мають переатестовуватися кожні три роки.

Експертизи можуть бути призначені в різних державних органах і громадських організаціях та вирішувати широке коло завдань. Економічний розвиток України істотно розширює сферу застосування експертизи в різних сферах адміністративної, господарської та фінансової діяльності. Це пов'язано, по-перше, з необхідністю зниження ризику при прийнятті рішень на різних

державних рівнях щодо здійснення заходів із забезпечення розвитку суспільства й держави. Йдеться про забезпечення політичної, соціальної, економічної, військової, екологічної, технологічної, інформаційної безпеки та зниження ризику при реалізації соціально й економічно значущих цільових програм, упровадження інвестиційних, інноваційних, науково-технічних, екологічних проектів тощо. По-друге, на слушну думку І. Пирога, у сфері приватного бізнесу будь-який комерційний проект, зрозуміло, потребує значних капіталовкладень. Тому кожний бізнесмен має знати, на що буде витрачено його гроші та який буде передбачуваний прибуток. У цьому випадку залежно від галузей економіки може бути проведено різноманітні експертизи. Наприклад, існує експертиза інноваційних проектів, завданням якої є оцінка наукового та технічного рівня проекту, можливостей його виконання та ефективності. На підставі цієї експертизи приймається рішення щодо доцільності проекту та кількість коштів на його фінансування [159, с. 258]. З поглядом І. Пирога ми в цілому погоджуємося, особливо в аспектах прогнозування витрат на певні проекти.

Ми солідарні і з Л. Головченко, яка зазначає, що практика застосування Закону України «Про судову експертизу» як основоположного правового регулятора відносин у сфері судово-експертної діяльності підтвердила його необхідність і важливість. За час, що минув, переважна більшість положень цього Закону не втратила актуальності, а й виявила чимало проблем, вирішення яких вимагає системного вдосконалення та уточнення нормативно-правової бази, що регулює судово-експертну діяльність передусім шляхом внесення досить істотних змін і доповнень до цього Закону [48].

З прийняттям Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [66] значення державних установ і служб як основної ланки судово-експертної системи значно зросла, скільки тільки вони отримали виключне право на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [48].

На думку Е. Сімакової-Єфремян, потребує встановлення єдиний підхід до вирішення проблеми порядку оплати судової експертизи з адміністративних справ. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» проведення судових експертиз в адміністративних справах державними спеціалізованими установами здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України (абз. 2 ст. 15). У той же час ст. 92 КАС України встановлено, що витрати, пов'язані з проведенням судових експертиз, несе сторона, яка заявила клопотання про проведення судової експертизи, а у разі несплати судової експертизи у строк, установлений судом, суд може скасувати ухвалу про призначення судової експертизи. Як бачимо, існує певна колізійність норм двох законів. З вищезазначеного вбачається, що більш правильною є норма Закону України «Про судову експертизу», якою передбачено проведення судових експертиз з адміністративних справ за рахунок бюджетних коштів. Розподіл цих коштів має проводитися після ухвалення судового рішення відповідно до ст. 94 КАС України. Виходячи з цього, постає потреба у внесенні відповідних змін до ст. 92 КАС України [195, с. 73].

З таким положенням ми не погоджуємося, адже воно не зовсім прийнятне.

Інша проблема, яку зазначає Е. Сімакова-Єфремян, стосується підстав для відводу (самовідводу) експерта. Зокрема у п. 3 ст. 29 КАС України зазначено, що експерт не може брати участі в адміністративному процесі в разі, коли з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань [195, с. 73]. Ми вважаємо досить вдалим її думки про передбачення в законі чітких критеріїв розмежування підстав для самовідводу експерта та для складання ним повідомлення про неможливість надання експертного висновку. На наш погляд, їх слід детальніше аргументувати в чинному законодавстві.

О. Шляхов, відомий організатор СЕД, підкреслював, що всі без винятку функції експертної установи мають бути підпорядковані її

головній функції – виконанню судових експертиз. Тому доцільно, щоб Координаційна рада з проблем судової експертизи в межах своїх повноважень розглянула питання про прийняття узгодженого Типового статуту державної спеціалізованої судово-експертної установи [62, с. 20-21]. З цим положенням ми цілком погоджуємося. Зараз у нас існує багато різноманітних відомчих положень, а от єдине типове положення для всіх установ СЕД відсутнє, воно потребує ґрунтовної розробки та опрацювання.

В. Лук'яненко визнає, що відомчі експертні служби мають право на існування, але тільки за умови суттєвої зміни їх функцій. Ці служби повинні зосередитися на техніко-криміналістичному забезпеченні слідчих дій, оперативно-розшукових заходів, веденні криміналістичних обліків, навчанні особового складу працівників дізнання та досудового слідства застосування техніко-криміналістичних заходів і експертно-криміналістичних методів у боротьбі зі злочинністю. Основою діяльності цих служб має стати виконання процесуальних функцій спеціалістів. Судові експертизи повинні проводитися експертними установами центральних органів виконавчої влади, у структурі яких немає органів дізнання, досудового слідства чи суду, а також приватними експертами, які пройшли відповідну атестацію. Таке реформування відомчих служб, з одного боку, дасть змогу ефективно використовувати ті переваги, які вони на сьогодні мають (розповсюджена мережа установ, належне кадрове й технічне забезпечення), а по-друге – підвищить якість матеріалів, що надаються на судову експертизу, та забезпечить її незалежність [115, с. 222-223]. Ми вважаємо, що в цьому є раціональне зерно.

На слухну думку П. Репешко, в умовах реформування державного регулювання судово-експертною діяльністю, коли має бути здійснене реформування всієї системи судово-експертних установ і різновідомчих експертних служб, зумовленого удосконаленням правоохоронної та судової діяльності, розробка механізмів кадрового забезпечення судово-експертної діяльності в

Україні є важливим чинником [185, с. 138-140].

Учений зазначає, що професіоналізація судово-експертної діяльності, яка стала одним із проявів судової реформи в Україні, повинна будуватися на фундаментальній підготовці майбутнього судового експерта у вищому навчальному закладі саме як судового експерта. Підготовка судового експерта повинна мати такі складові: базову повну вищу освіту; післядипломну освіту (спеціалізацію, стажування, підвищення кваліфікації та перепідготовку); спеціальну освіту за певними експертними спеціальностями; самоосвіту. Звичайно, з цими положеннями ми погоджуємося та пропонуємо застосувати їх у чинному законодавстві [185, с. 138-140].

На думку В. Позія, на перший погляд здається, що в сучасному законодавстві дещо урівнюються процесуальні статуси спеціаліста та експерта. Але вимоги до спеціаліста та експерта (особливо як суб'єктів кримінального процесу) різні. Зокрема цей учений зазначає, що вимоги до осіб, що є експертами, визначенні в статтях 7, 9, 10 Закону України «Про судову експертизу» [162, с. 151]. Вимоги до спеціалістів не вказані в законодавчих і нормативних актах, але кримінально-процесуальною практикою прийнято вважати, що це особи, які мають вищу чи середню освіту та систематичну підготовку з конкретної спеціальності, а також досвід роботи в певному виді виробництва, науки, культури та ремесла [162, с. 151; 107, с. 226]. Ці питання є досить актуальними та також потребують врегулювання в чинному законодавстві.

Головним призначенням експертизи в адміністративному судочинстві є якісна оцінка спеціалістом з урахуванням вимог законодавства обставин справи, розуміння й оцінка яких виходить за межі обов'язкових знань судді адміністративного суду. Відповідно до ч. 2 ст. 81 КАСУ такими знаннями є спеціальні знання в галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла [245, с.146]. В адміністративному законодавстві немає чітко визначених обставин, коли має бути призначена експертиза [245, с. 146].

В адміністративному судочинстві проведення експертиз більш

обмежене порівняно з кримінальним і цивільним процесами. Аналіз практики призначення і проведення експертиз відсутній. Проте є постанови Пленуму Верховного Суду України про призначення експертиз у кримінальних і цивільних справах, в окремих категоріях спорів, при розгляді справ про адміністративні правопорушення, де передбачено призначення і проведення експертиз, що є основою і для адміністративного судочинства. У чинному КАСУ не передбачено окремої статті, яка б регламентувала допит експерта в суді, не передбачено проведення експертизи в суді, що, на погляд О. Янчука, є упущенням. Також відсутня стаття, яка б регламентувала отримання зразків для експертного дослідження [245, с. 148-149]. Адміністративне судочинство було введено для захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень з боку органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Здавалося б, за таких умов при призначенні експертизи у справі позивачі повинні мати право не лише ознайомитися з ухвалою суду, а й оскаржувати її. Проте КАСУ не передбачено можливість оскарження ухвали про призначення судової експертизи [245, с. 149].

Переважає більшість положень Закону не втратили своєї актуальності, але статті, які закріплюють основні положення здійснення судово-експертної діяльності і визначають статус судових експертів, потребують внесення змін і доповнень. Так, зловбоденним залишається питання порядку здійснення судової експертизи експертами, які не працюють у державних установах [245, с.149]. З цими положеннями ми погоджуємося цілком.

Уведення атестації та державної реєстрації методик, які застосовуються під час проведення експертиз, має важливе значення для об'єктивізації висновків експерта судом. Крім того добре було б закріпити на законодавчому рівні проведення судових експертиз фахівцями, внесеними до Реєстру атестованих судових експертів, не лише в кримінальних справах, а й в інших категоріях справ [245, с. 149]. О. Янчук доречно зазначає, що аналіз теоретичних положень КАСУ про призначення і проведення експертизи при розгляді

адміністративних справ свідчить про необхідність внесення до них змін [245, с. 149]. Ми повністю солідарні з такими положеннями.

Досліджуючи схожу з нашою тематику, В. Шерстюк зазначає, що перед дорученням проведення експертизи недержавній організації суд повинен пересвідчитися в такому: чи вказано в її статуті проведення судових експертиз як вид діяльності; чи є у штатному складі цієї організації працівники, які мають необхідну кваліфікацію судового експерта та чи внесені вони до Державного реєстру атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян [238, с. 87-88].

На думку В. Семчика та О. Поліводського, проблема тлумачення законодавства була і залишається однією з найважливіших як для науковців, які досліджують теорію і права, так і для юристів-практиків, які у своїй щоденній професійній діяльності повинні застосовувати норми права та приймати рішення на виконання законодавчих приписів [192, с.400].

О. Моїсєєв у своїх творах досить влучно акцентує увагу на комунікативному характері взаємодії судового експерта з іншими процесуальними суб'єктами та визначає її як відносно автономну діяльність учасників процесу, які справляють взаємний вплив шляхом обміну повідомленнями з метою отримання інформаційних та інших ресурсів, а також створення необхідних умов під час застосування спеціальних знань. Структуру такої взаємодії утворюють поняття «комунікація», «повідомлення», «мовленнєвий акт». Безумовно, важливими є межі компетенції експерта, його професійні й інші комунікативні якості [125, с. 122].

На думку Д. Гуріної, експертна профілактика – це вид експертної діяльності, коли експерти на базі своїх спеціальних знань виявляють причини і обставини, що сприяли або можуть сприяти скоєнню злочинів. Питання експертної профілактики потребують більш чіткої правової регламентації. Вона не передбачена навіть у Законі «Про судову експертизу», тому потрібно прийняти Закон про профілактику злочинності, де знайшла б своє місце й експертна

профілактика [56, с. 3]. У працях Д. Гуріна зазначається також, що предмет експертної профілактики складають іманентно належні експертіві можливості встановлення на основі спеціальних знань обставин, які постають як умови (а іноді й причини) скоєння злочинів (у нашому випадку – адміністративних правопорушень); взаємодія суб'єктів експертної профілактики між собою та з суб'єктами більш загальних систем щодо запобігання злочинності; організаційні, координаційні та методичні умови, що забезпечують їх діяльність стосовно запобігання злочинам (адміністративних правопорушень); оцінка результативності експертної профілактичної діяльності; способи пізнання, методи та методики дослідження; термінологія, операційні поняття, прогнозування подальшого розвитку експертної профілактики [56, с. 3; 16, с. 79].

На наш погляд, досить доречно розмежувати судово-експертне забезпечення на дві складові: перша – техніко-криміналістичне забезпечення щодо функцій відносно оперативно-розшукових заходів і слідчих дій тощо; друга – безпосередньо судова експертиза (функціональне забезпечення досудового слідства в аспекті проведення судових експертиз різного напрямку).

Н. Філик вважає за необхідність прийняти Закону України «Про судову експертизу інтелектуальної власності» та створення системи спеціалізованих судів, які займалися б виключно спорами щодо об'єктів інтелектуальної власності [226, с.43]. З цим положенням ми також погоджуємося, проте його врегулювання дещо виходить за межі нашого дослідження.

На думку П. Репешко, наявність відомчого керівництва, контролю та інших засобів впливу з боку міністерств і відомств, на які чинним законодавством покладено функції охорони правопорядку, боротьби зі злочинністю, дізнання та досудового слідства, ставлять під сумнів забезпечення на належному гарантій незалежності та об'єктивності при виконанні судових експертиз експертними службами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та

Державної прикордонної служби України. Необхідність здійснення реформування наявної системи спеціалізованих державних судово-експертних установ та експертних служб, що прямо або побічно залежать від міністерств чи відомств, які здійснюють правоохоронну діяльність, у складі яких є органи дізнання чи досудового слідства, а також органи, які проваджують оперативно-розшукову, контррозвідувальну чи розвідувальну діяльність, видається обґрунтованою. За таких умов, – вважає П. Репешко, – видається доцільним на законодавчому рівні позбавити МВС України, МО України, СБ України та ДПС України права на здійснення судово-експертної діяльності, зі створенням незалежної від органів, наділених правоохоронними функціями, та непідконтрольної їм єдиної системи державних судово-експертних установ [185, с. 85]. На наш погляд, таке положення є досить необхідним і прогресивним, але на сучасному етапі розвитку нашої держави воно поки що є недосяжним (можливо, більш доречним воно буде в майбутньому).

Е. Сімакова-Єфремян зазначає, що єдиний термінологічний апарат судової експертизи має бути притаманний представникам найрізноманітніших галузей спеціальних знань, оскільки це значно полегшує й співробітництво вчених у процесі наукової судово-експертної діяльності, оцінювання її результатів. Теорія судової експертизи (як загальна, так і окремі вчення), володіючи комунікаційною цінністю, надає можливість дослідникам виробити загальний міждисциплінарний понятійний апарат, прийнятний для використання в будь-якій галузі судової експертизи [193, с. 80]. Звичайно, ми підтримуємо в цих починаннях Е. Сімакову-Єфремян, адже єдиний термінологічний апарат судової експертизи був би дуже вдалим, але це все ж таки досить складний спектр, що повинен увібрати в себе всю специфіку такої діяльності.

Отже, щодо шляхів удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності хотілося б відзначити, що цієї проблематики торкалися у своїх творах чимало вчених, хоча вони дещо розходяться в поглядах

на подальший розвиток судової експертизи взагалі та судово-експертної діяльності зокрема.

Серед шляхів вдосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності хотілося б виділити, по-перше, створення єдиного термінологічного апарату судової експертизи, що має бути притаманним представникам найрізноманітніших галузей спеціальних знань, оскільки це значно полегшує й співробітництво вчених у процесі наукової судово-експертної діяльності, оцінювання її результатів; по-друге – прийняття узгодженого Типового статуту державної спеціалізованої судово-експертної установи, а також у цьому ж розрізі потребує ґрунтовної розробки та прийняття єдине типового положення для всіх установ СЕД, адже сьогодні в нас існує велика кількість різноманітних відомчих положень, а от єдиного немає; по-третє – у чинному законодавстві слід передбачити чіткі критерії розмежування підстав для самовідводу експерта та для складання ним повідомлення про неможливість надання експертного висновку.

Висновки до розділу 3

1. За роки незалежності Україна напрацювала досить вагомий спектр різноманітних договорів та угод про співробітництво в галузі правової допомоги, які сприяють також і адміністративно-правовому регулюванню судово-експертної діяльності. Також це вдало сприяє обміну інформацією у сфері науково-дослідних робіт, апробації методик судово-експертних досліджень, апаратно-технічних засобів, розроблених у судово-експертних установах, тощо.

2. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності в зарубіжних країнах здійснюється на основі спеціалізованого Закону та допоміжних нормативно-правових актів (наприклад, у Російській Федерації).

3. У деяких країнах спеціалізований Закон, який би регулював питання судово-експертної діяльності, ще перебуває в процесі

підготовки та доопрацювання (наприклад, у Білорусії).

4. У країнах Європейського Союзу відомчі експертні установи активно діють спільно з поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ.

5. Фактично в більшості країн Європейського Союзу застосовується аналогічне з Україною підпорядкування судово-експертних установ, коли залежно від видів експертиз вони належать до Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції (Іспанія, Польща та інші), винятком є Франція, де жандармерія де-юре є підрозділом збройних сил, хоча де-факто виконує внутрішні функції і працює для потреб поліції.

6. Щодо шляхів удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності хотілося б відзначити, що цієї проблематики торкалися в своїх творах досить багато вчених, вони дещо розходяться в поглядах на подальший розвиток судової експертизи взагалі та судово-експертної діяльності зокрема.

7. Серед шляхів удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності хотілося б виділити, по-перше, створення єдиного термінологічного апарату судової експертизи, що має бути притаманним представникам найрізноманітніших галузей спеціальних знань, оскільки це значно полегшує й співробітництво вчених у процесі наукової судово-експертної діяльності, оцінювання її результатів; по-друге, прийняття узгодженого Типового статуту державної спеціалізованої судово-експертної установи – також у цьому ж розрізі – потребує ґрунтовної розробки та прийняття єдиного типового положення для всіх установ СЕД, адже сьогодні в нас існує багато різноманітних відомчих положень, а от єдиного немає; по-третє, у чинному законодавстві слід передбачити чіткі критерії розмежування підстав для самовідводу експерта та для складання ним повідомлення про неможливість надання експертного висновку.

ВИСНОВКИ

Виявлено, що адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності становить собою систему та окреслює коло суспільних відносин, які визначаються комплексом різноманітних юридичних засобів; відіграє провідну роль в упорядкуванні суспільних відносин за допомогою норм адміністративного права; характеризується наявністю стадій у функціональному аспекті та змістовому плані; має специфічні, не характерні для інших видів соціального регулювання риси; упорядковує лише найбільш важливі соціальні відносини в цій сфері, які не зможуть без правового регулювання ефективно існувати та розвиватися.

Доведено, що принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності доцільно класифікувати на загальні та спеціальні. Загальні принципи – ті, які є єдиними для всіх адміністративно-правових відносин, спеціальні – притаманні лише для проблем адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності.

Доведено, що адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері судово-експертної діяльності потребує вдосконалення шляхом визначення більш чітких прав та обов'язків науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідних установ судових експертиз, судово-медичних і судово-психіатричних установ Міністерства охорони здоров'я України; Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виявлено, що зміст адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз складається із класів, які поділяються на роди, останні – на види, які диференціюються на групи, але це не єдині критерії класифікації судових експертиз, існують ще різноманітні інші класифікаційні особливості: за строками проведення експертизи; за процесуальним законодавством України; за характером вирішуваних завдань дослідження.

Здійснено класифікацію адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за такими критеріями:

– за галузями знань: криміналістичні, судово-медичні та психіатричні, біологічні, інженерно-технічні, товарознавчі, екологічні, ґрунтознавчі, психологічні, експертизи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, мистецтвознавчі, інші види залежно від необхідності використання спеціальних знань;

– за характером вирішуваних завдань: ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, ситуаційні;

– за ступенем індивідуалізації висновків щодо досліджуваних об'єктів: ідентифікаційні та класифікаційні;

– за процесуальними ознаками – первинні, повторні, додаткові, комісійні, комплексні;

– за місцем проведення: які проводяться в експертних установах; які проводяться поза межами експертної установи (на місці події, у приміщенні судово-слідчих органів); які проводяться окремим експертом, що отримав відповідну кваліфікацію за рішенням Центральної кваліфікаційної комісії МЮ України;

– за строками проведення: у межах десяти днів, одного місяця, двох місяців, більше двох місяців, але не більше трьох місяців.

Доведено, що державні експертні установи (служби) Мін'юсту здійснюють провідний внесок у проведення судових експертиз, мають розгалужену систему органів і висококваліфікованих фахівців різних профілів, здатних оперативно вирішувати різноманітні питання, що пов'язані з ефективним здійсненням судово-експертної діяльності. За основу їх діяльності покладено територіальний принцип обслуговування, а це в свою чергу забезпечує своєчасне й оптимальне проведення експертних досліджень, багатоступеневу систему підготовки фахівців.

Запропоновано численні зміни і доповнення щодо засад реформування адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством юстиції України, шляхом перерозподілу функцій між суб'єктами публічної

адміністрації у цій сфері та оптимізації функцій Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції.

Доведено, що адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності, що здійснюється Міністерством охорони здоров'я України, у цілому задовольняє потреби сучасного українського суспільства, проте є низка проблем, які слід було б вирішити в цій сфері: масштабне розширення науково-дослідних розробок, які б стосувалися тих видів експертиз, які проводяться Міністерством охорони здоров'я України, а також підготовка кваліфікованих кадрів – спеціалістів, які могли б на високому рівні проводити зазначені види експертиз.

Визначено необхідність створення єдиної координаційно-методичної ради з представників обох міністерств (МЮ і МВС), на якій варто розглядати результати проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, розробки довідково-методичних матеріалів за актуальними напрямками діяльності, визначитися щодо доцільності їх упровадження в практичну діяльність експертних підрозділів.

Виявлено, що в країнах Європи існують схожі з нашими адміністративно-правові засади та проблеми адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності, а саме регулювання цієї діяльності на основі спеціального Закону (Росія), змішане залежно від виду експертиз підпорядкування тісна взаємодія між експертними установами та поліцією (Польща, Іспанія).

Доведено, що серед шляхів удосконалення законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності існує необхідність створення єдиного термінологічного апарату судової експертизи, що має бути притаманний представникам найрізноманітніших галузей спеціальних знань, оскільки це значно полегшує й співробітництво вчених у процесі наукової судово-експертної діяльності та оцінювання її результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Вибрані наукові праці / [Андрійко О.Ф., Нагребельний В.П., Кисіль Л.С., Педько В.А., Дерезь В.А. та ін.]; за заг. редакцією Ю.С. Шемшученка та О.Ф. Андрійко (упорядник) – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011 – 245 с.
2. Авер'янов В. Б. Фактори централізації і децентралізації у структурно-функціональній організації апарату державного управління / В.Б. Авер'янов // Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / відп. Ред. Н.Р. Нижник; кол. авт. : В.Б. Авер'янов, І.А. Грицяк, С.Д. Дубенко та ін. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – С. 242.
3. Авер'янов В. Б. Не «керувати» людиною – служити їй / В. Б. Авер'янов // Віче 4 (157). – 2005. – № 4. – С. 10-15.
4. Авторгов А. М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Андрій Миколайович Авторгов. – Київ, 2008. – 17 с.
5. Адміністративное право Украины : учебник / [Додин Е.В., Царева Л.К., Аверьянов В.Б. и др.]; под. ред. С.В. Кивалова – Х.: «Одиссей», 2006. – 880 с.
6. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2 томах / за заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон : ХМТ, 2011. – Т.1 : Загальне адміністративне право. – 326 с.
7. Адміністративне право України : підручник / [Битяк Ю.П., Гаращук В.Т., Дьяченко О.В. та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
8. Адміністративне право України : словник-довідник / [уклад. В. К. Шкарупа, Ю. А. Ведерніков, В.П. Підчибій та ін.].- Дніпропетровськ: Юрид. Акад. МВС України, 2001. – 196 с.
9. Адміністративне право України [посібник для підготовки до іспитів] / [Г.Г. Забарний, Р.А. Калюжний, В.О. Терещук, В.К. Шкарупа]. – К.: Вид. Паливода А.В., 2001. – 194 с.

10. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) : монографія / [В.В. Галуцько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін, О.О. Онищук, Ю.В. Гридасов, М.М. Новіков, У.О. Палієнко, І.А. Дьомін, О.М. Єщук] ; за заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.
11. Адміністративне право України : навчальний посібник [у 2-х томах] / [Галуцько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін.]; за заг. ред. В.В. Галуцька – Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. – Т.1: Загальне адміністративне право. – 320 с.
12. Адміністративне право України : підручник / [Пирожкова Ю.В., Сінєлік Р.В., Лютіков П.С. та ін.]; за ред. Т.О. Коломоєць. – К. : Істина, 2010. – 480 с.
13. Адміністративне право : підручник / [Ю.П. Битяк (кер. авторського колективу), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.]; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – [2-ге вид., переробл. та допов.] – Х.: Право, 2013. – 656 с.
14. Адміністративно-правові відносини [Електронний ресурс] / Поняття адміністративно–правових відносин. – 22 березня 2015. – Режим доступу : vuzlib.net/beta3/html/1/10954/10965/ – Назва з екрану.
15. Алексійчук М. М. Адміністративно-правовий статус міського, районного органу внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Микола Миколайович Алексійчук – Київ, 2009. – 20 с.
16. Алиев И. А. Проблемы экспертной профилактики / И.А. Алиев Баку, 1991. – 312 с.
17. Архіпов В. В. Дослідження сучасних проблем судово-товарознавської експертизи / В. В. Архіпов // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С. 154-157.
18. Архіпов В. В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика : навчально-практичний посібник / В.В. Архіпов. – К.: Центр учбової

- літератури, 2008. – 306 с.
19. Атаманчук В. Експертно-криміналістична термінологія у мові права / В. Атаманчук // Підприємство, господарство, право. – 2012. – № 3 (березень). – С. 125-129.
 20. Ахтирська Н. М. Судова експертиза: порівняльний аналіз правового регулювання призначення та використання її результатів / Н.М. Ахтирська // Адвокат. – 2007. – № 8. – С. 3-7.
 21. Батрах Д. Н. Административное право России : учебник для вузов./ Д.Н. Батрах – 2000. – 455 с.
 22. Бесчасний В. Актуальні питання реформування МВС України / В. Бесчасний // Віче: журнал Верховної Ради України – 2011. – № 2. – С. 16-19.
 23. Битяк Ю. П. Державна служба та розвиток її демократичних основ / Ю.П. Битяк. – Х.: Укр. Юрид. акад., 1990. – 74 с.
 24. Білецький Є. М. Судова медицина та судова психіатрія: навчальний посібник / Г.А. Білецька, Є.М. Білецький. – К.: «Юрінком Інтер», 2004. – 192 с.
 25. Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза : підручник / М.Т. Білуха – К.: Видавнича компанія «Воля», 2004. – 656 с.
 26. Большой юридический словарь / [Додонов В.Н., Крылова М.А., Палаткин А.В. и др.]; под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских – М.: Инфа-М, – 1999. – VI, 790 с. – (Библиотека словарей «Инфа - М»)
 27. Боянджу М. Г. Психолого-педагогічна експертиза та її завдання / М.Г. Боянджу // Збірник наукових праць: педагогічні науки. – 1999. – Випуск VIII. – С. 73-78.
 28. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Марина Анатоліївна Бояринцева – Київ, 2005. – 18 с.
 29. Брэбан Г. Французское административное право / Г. Брэбан; [пер. с фран. Д. И. Васильева, В. Д. Карповича]; под. ред.

- С. В. Боботова. – М. : Прогрес, 1988. – 488 с.
30. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. Експертизи в Україні / [Гончаренко В.Г., Демський Е.Ф., Джужа О.М., Кондратьєв Я.Ю. та ін.]; під ред. Ковальського В.С. – 2002. – № 6. – К.: Юрінком Інтер – 448 с.
 31. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. Судові експертизи в Україні / [Гончаренко В.Г., Демський Е.Ф., Джужа О.М., Кондратьєв Я.Ю. та ін.]; під ред. Ковальського В.С. – 2002. – № 7. – К.: Юрінком Інтер – 416 с.
 32. Вац В. Основні етапи розвитку нормативно-правової бази кадрового забезпечення органів внутрішніх справ / В. Вац // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 12. – С. 32-34.
 33. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка] – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – 992 с.
 34. Великий енциклопедичний юридичний словник / [ред.-упоряд. Ю.С. Шемшученка]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
 35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і гол. редактор Бусел В.Т.]. – К.: Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
 36. Виконавча влада і адміністративне право / [Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Голосніченко І.П. та ін.] ; під ред. В. Б. Авер'янова.- К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
 37. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навчальний посібник / К. Г. Волинка — К.: МАУП, 2003. – 240 с.
 38. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.А. Волкова – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 84 с.
 39. Воробей О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навчально-методичний посібник / Воробей О.В., Мельников І.М., Волошин О.Г. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 304 с.

40. Габриянич А. Б. Про правове регулювання судово-експертної діяльності / А.Б. Габриянич / Актуальные проблемы науки XXI века. – 2012. – №1(1) – 20 липня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.miu.by/journals!/item.science-xxi/issue.1/article.5.html> – Назва з екрану.
41. Галдецька І. Г. Висновок судово-медичного експерта: поняття, вимоги / І. Г. Галдецька // Економіка, фінанси, право (Серія Право). – 2009. – № 1. – С. 38-39.
42. Галдецька І. Г. Висновок судово-медичного експерта: поняття, вимоги / І. Г. Галдецька // Економіка, фінанси, право (Серія Право). – 2009. – № 2 – С. 32-33.
43. Галуцько В. В. Теорія держави та права: [конспект лекцій] / В.В. Галуцько, Г.О. Пономаренко, В.К.Шкарупа ; за заг. ред. В.К. Шкарупи – Херсон : ВАТ «ХМД», 2008. – 280 с.
44. 44.Галуцько В. М. Адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. – 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. М. Галуцько. – К., 2011. – 18 с.
45. Гладун З. С. Адміністративне право України : [опорні конспекти лекцій] / Зиновій Степанович Гладун. – вид. – 2-ге. – Тернопіль : Вид-во ТАНГ, 2002. – 258 с.
46. Глухівський Л. Ще раз до питання про якість експертизи / Лев Глухівський, Петро Іваненко // Інтелектуальна власність. – 2009. – № 3. – С. 4-6.
47. Головченко Л. М. Проблеми експертного дослідження контрафактної продукції / Л. М. Головченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 5. – С. 105-109.
48. Головченко Л. Правове регулювання судової експертизи / Л. Головченко / Фемида-центр (наукова публіцистика) [Електронний ресурс] // Фемида-центр. – 23 липня 2015. – Режим доступу : <http://femidacenter.info/sudebnaya-praktika/pravovoe-regulirovanie-sudebnoj-jekspertizy-perspektivy-i-razvitie.html> – Назва з екрану.

49. Головченко Л. М. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності / Л.М. Головченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 8-10.
50. Гоманюк О. Оцінка висновку експерта на досудовому слідстві / О. Гоманюк // Вісник прокуратури. – 2006. – № 5. – С. 66-72.
51. Гончар Н. Б. Характеристика трасологічних баз даних слідів підозв взуття у сусідніх державах та перспектива створення єдиної транснаціональної системи баз даних на основі європейської організації судово-експертних установ / Н.Б. Гончар, О.Б. Ковальчук // Митна справа (науково-аналітичний журнал). – 2013. – № 6 (частина 2, книга 2) – С. 76-82.
52. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : навчальний посібник / С.Т. Гончарук. – К.: 2000. – 240 с.
53. Горох О. Інститут призначення покарання: поняття і загальна характеристика / О. Горох, А. Музика // Право України. – 2011. - № 9. – С. 174-183.
54. Государственная служба: теория и организация : курс лекций / под общ. ред. Охотского Е.В., Игнатова В.Г. – Ростов н/Д : Феникс, 1998. – 640 с.
55. Громов И. А. Кабинеты научно-судебной экспертизы в городах Москве, Киеве, Одессе по закону 4 июля 1913 года / И.А. Громов. — СПб., 1913. – 64 с.
56. Гуріна Д. Експертна профілактика: поняття, розвиток і становлення / Д. Гуріна // Право України. – 2008. – № 7. – С. 76-79.
57. Гусаров С. Діяльність ОВС України із забезпечення прав і свобод людини та громадянина / С. Гусаров // Віче: журнал Верховної Ради України. – 2013. – № 4 (лютий). – С. 8-11.
58. Державні судово-експертні установи України та їх функції [Електронний ресурс] / Юридичні документи – 12 січня 2015. – Режим доступу : <http://bookmeta.com/book/4-sudova-ekspertologiya-navchalnij-posibnik-shherbakovskij-mg/5-11-sudova-ekspertiza-yak-zasib-dokazuvannya-u-kriminalnomu-sudochinstvi.html> – Назва з екрану.

59. Добрава К. С. Проблеми правового регулювання судового розгляду справ про адміністративні правопорушення / К.С. Добрава // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики: матеріали III Всеукраїнської конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Маріуполь, 11 березня 2011 р.). – Маріуполь, 2011. – С. 14-16.
60. Дорошенко О. Проблеми організації та проведення судової експертизи при захисті прав інтелектуальної власності / О. Дорошенко // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 2. – С. 41-45.
61. ДСТУ ISO/IEC 17025-2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»: [Електронний ресурс] / IS – Standard World Information Security Standards – 12 лютого 2015. – Режим доступу : <http://info-stand.com/nb-ukraine/by-type/dstu/106-dstu-17025-2006> – Назва з екрану.
62. Експертизи у судовій практиці: науково-практичний посібник для суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів / за загальною редакцією В.Г. Гончаренка – К.: Юрінком Інтер. – 2005. – 387 с.
63. Експертна служба МВС України [Електронний ресурс] / Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр – 16 лютого 2015. – Режим доступу : <http://dndekс.mvs.gov.ua/istoriya/2/> – Назва з екрану.
64. Жеребко О. Сучасні можливості судової експертизи / О. Жеребко // Підприємство, господарство, право. – 2009. – № 12 (грудень). – С. 154-157.
65. Загальна теорія держави та права / [Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Богачова Л.Л. та ін.] ; під ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.: «Право», 2002. – 427 с.
66. Закон України від 1 червня 2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»: за станом на 1 серпня 2015 р. // Урядовий кур'єр від 2.08.2000.
67. Закон України від 13 грудня 1991 року «Про наукову і науково-технічну діяльність»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Голос України від 24.03.1992.

68. Закон України від 2 жовтня 1992 № 2657-ХІІ “Про інформацію”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України – 1992. – №48. – Ст. 650.
69. Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565 – ХІІ “Про міліцію”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №4. – Ст. 20. – із змінами і доповненнями.
70. Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565 – ХІІ «Про міліцію»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20. – із змінами і доповненнями.
71. Закон України від 22 лютого 2000 № 1489-ІІІ “Про психіатричну допомогу”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.
72. Закон України від 23 січня 2011 р № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 1491.
73. Закон України від 25 березня 1992 № 2229-ХІІ “Про службу безпеки України”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Голос України від 13.05.1992.
74. Закон України від 25 лютого 1994 № 4038-ХІІ «Про судову експертизу»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України – 1994. – № 28. – Ст. 232.
75. Закон України від 9 лютого 1995 № 45/95-ВР “Про екологічну експертизу”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 54.
76. Захисти своє право! : інформаційно-просвітницька брошура для громадян по адміністративному судочинству / Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України». – К.: Видавець ФОП Барановський В.С., 2010. – 32 с.
77. Историческая справка / [Проект СПЕЦТЕМА] – Незалежний аудитор - 2013 - № 6 (17) червень – С. 2-17.
78. Іванов А. В. Експерт у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і

- процес; фінансове право» / Андрій Валерійович Іванов; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2009. – 18 с.
79. Інструкція МОЗ України від 17 січня 1995 № 6 «Про проведення судово-медичної експертизи»: за станом на 1 вересня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – 24 вересня 2015.– Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95> – Назва з екрану.
80. Інструкція про порядок організації співробітництва органів внутрішніх справ України з правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями затверджена Наказом МВС від 24.05.2011 №233 [Електронний ресурс] / Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів – 26 вересня 2015. – Режим доступу : <http://umdppl.info/index.php?id=1320151328> – Назва з екрану.
81. Історія судової експертизи [Електронний ресурс] / Агенція «Експертиза та оцінка». – 12 вересня 2015. – Режим доступу : <http://www.e-ocenka.com.ua/2012-04-09-17-04-22/2012-08-17-14-47-50> – Назва з екрану.
82. Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : підручник / О.Л. Калашникова. – К.: Знання, 2006 – 479 с. (Митна справа в Україні).
83. Класифікація судових експертиз [Електронний ресурс] / Судова експертологія. – 28 серпня 2015. – Режим доступу : www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1399 – Назва з екрану.
84. Клименко Н. З історії розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України / Ніна Клименко, Віолетта Федчишина // Віче. (Рубрика «Наукова бібліотека»). – 2013. - № 14 – С. 8-12.
85. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій / Н.І. Клименко. – К. : Вид-во Юрінком Інтер, 2007. – 528 с.
86. Коваль К. П. Об'єкт, предмет, категорії, поняття, дефініції,

- парадигми як основоположні епістемологічні категоріальні цінності онтогносеологічних моделей права / К.П. Коваль // Адвокат (125), рубрика: наука і практика. – 2011. – № 2. – С. 31-33.
87. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. комент. / [Армаш Н.О., Бандурка О. М., Басов А.В., Бевзенко В.М., Гуржій Т.С. та ін.]. за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. А.Т. Комзюка. – К.: Прецедент; Істина. – 823 с.
88. Кодекс законів про працю України : за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток № 50.
89. Кодекс України про адміністративні правопорушення : за станом на 1 вересня 2015 р. // Відомості Верховної ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
90. Кодекс України про адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар / [Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний, М.І. Іншин, Г.В. Джагупов та ін.]. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с.
91. Козік М. А. Структурно-функціональна характеристика соціального партнерства за участю міліції / М. А. Козік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – № 21 (частина II). – С. 59-61.
92. Коломоєць Т. О. Нормативне регулювання засад участі експерта в адміністративно-деліктному процесі (Зарубіжний досвід та вектори його запозичення для України) / Т. О. Коломоєць, П.С. Лютіков // Вісник прокуратури. – 2010. - № 1 (103). – С. 106-117.
93. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підруч. / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
94. Комарницький В. Надання адміністративних послуг як критерій оцінки роботи органів внутрішніх справ / В. Комарницький // Юридична Україна. – 2012. – № 7. – С. 24-28.
95. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

96. Конституція України. Науково-практичний коментар [Барабаш Ю.Г., Грошевий Ю.М., Ківалов С.В., Тацій В.Я. та ін.]; голова редколегії В.Я. Тацій. – [2-ге вид., перероблене і доповнене] – Х.: Право, 2012. – 1128 с.
97. Коренев А. П. Административное право России : [учебник в 3 частях] / А.П. Коренев. – М. : МЮИ МВД России, Издательство Щит – М. – Часть 1. – 1999. – 280 с.
98. Корінько М. Д. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Корінько М. Д., Бондар В.П., Перейминов Т.А. / за ред. М. Д. Корінька – К., Видавництво ТОВ «Типографія «Клякса», 2012 р. – 432 с.
99. Косенко О. Особливості експертизи цінності документів особового походження / О. Косенко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – 2007. – № 19. – С. 462-469.
100. Кофанов А. В. Становлення та розвиток криміналістичних підрозділів у першій половині ХХ століття / А. В. Кофанов // Юридний вісник (наукове видання). – 2005. – № 3. – С. 104-110.
101. Кофанова О. С. Правові підстави та особливості призначення судових експертиз для дослідження культурних цінностей / О.С. Кофанова // Адвокат (120). – 2010. – № 9. – С. 38-42.
102. Кравченко А. В. Проблемні питання участі експерта в цивільному судочинстві / А. В. Кравченко, І. І. Зеленкова // Адвокат (125). – 2011. – № 12. – С. 43-45.
103. Кравченко О. А. Правові та організаційні проблеми регулювання судово-експертної діяльності / О.А. Кравченко // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, Серія «Юридичні науки». – 2013. – Том 26 (65), №1. – С. 233-237.
104. Кравчук М. В. Теорія держави і права : навчальний посібник / Микола Володимирович Кравчук – К.: Атіка, 2003. – 288 с. (опорні конспекти).
105. Кривицький Ю. Верховенство права, як принцип діяльності міліції: перспективи закріплення та реалізації в умовах

- реформування МВС України / Ю. Кривицький // Юридична Україна. – 2013. – № 8. – С. 8-13.
106. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Гончаренко В.Г., Бояров В.І., Гончаренко С.В. та ін.]; за ред. С. В. Гончаренко. – Вид. стереотип. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
107. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.: за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768.
108. Круть О. В. Щодо рецензії на висновок судового експерта та правомірності її використання в судочинстві Деякі питання обов'язкового проведення експертизи в контексті реформування кримінального судочинства України / О.В. Круть // Адвокат. – 2012. – № 7 (142) – С. 15-18.
109. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України : підручник / О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій. – К.: Атіка, 2007. – 416 с.
110. Куприянова А. Перспективы развития государственной судебно-экспертной деятельности в Республике Беларусь / А. Куприянова // Законность и правопорядок – 2011. – № 2 (18) – С. 35-39.
111. Курдюков В. В. Деякі питання обов'язкового проведення експертизи в контексті реформування кримінального судочинства України / В.В. Курдюков // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 15-18.
112. Лазарев В. Б. Компетенция органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации / Б.М. Лазарев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 280 с.
113. Лень В. Проблеми запобігання злочинній діяльності осіб з психічними відхиленнями та хронічними психічними захворюваннями / В. Лень, М. Книга // Юридична Україна. – 2006. - № 4. – С. 77-81.
114. Лебедев Д. В. Правове регулювання діяльності відділу судової медицини та медичної експертизи Міністерства народного

- здоров'я та опікування Української держави в 1918 році / Д. В. Лебедєв // Держава і право. – 2013. – № 59. – С. 59-64.
- 115.115. Лук'яненко В. В. Історико-правовий аспект розвитку управління спеціалізованими установами судових експертиз в Україні / В. В. Лук'яненко / Теорія та практика судової експертизи і криміналістики [Електронний ресурс] // Випуск 10. – 30 липня 2015. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Trsek/2010_10/Lukjanenko.pdf – Назва з екрану.
116. Ляш А. О. Криміналістика: навчальний посібник для дистанційного навчання / А.О. Ляш, В.М. Абрамова – К. : Видавництво Університету «Україна», 2007. – 534 с.
117. Маляренко В. Новий кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки / В. Маляренко, О. Шаповалова // Право України. – 2012. - № 10. – С. 9-19.
118. Мандрик С. І. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України : дис. ... канд. юр. наук 12.00.07 / Сергій Іванович Мандрик. – Х., 2010. – 207 с.
119. Мандрик С. І. Адміністративно-правовий статус вищих навчальних закладів МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»/ С.І. Мандрик – Харків, 2010. – 18 с.
120. Марусін Д. В. Актуальні напрями та проблеми формування адміністративно-деліктного законодавства в Україні / Д.В.Марусін // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 15 червня 2013 р.). – Херсон, 2013. – С. 161-162.
121. Матвєєвський О. В. Міжнародно-правове забезпечення судових експертиз: постановка питання / О. В. Матвєєвський // Митна справа. – 2013. – № 6 (90). – С. 51-57.
122. Матвійчук В. К. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України / В.К. Матвійчук, І. О. – К.: Алерта, КНТ, 2008. – 787 с.
123. Минский областной исполнительный комитет: [Електронний

- ресурс] / О Государственном комитете судебных экспертиз Республики Беларусь – 20 серпня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minsk-region.gov.by/ru/oblastnyie-organizatsii/upravlenie-gosudarstvennogo-komiteta-sudebnykh-ekspertiz-po-minskoj-oblasti> – Назва з екрану.
124. Миронов А. И. Криминалистические подразделения в 30-е годы (1930-1941 гг.) / А. И. Миронов // Экспертная практика. – 1985. – № 15. – С. 15-20.
125. Моїсєєв О. Взаємодія експерта з іншими процесуальними суб'єктами / О. Моїсєєв // Підприємство, господарство, право. – 2012. – № 7 (199). – С. 119-123.
126. Московина Т. П. Роль судебно-экспертного партнерства в защите интересов личности, общества и государства (Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы) / Т. П. Московина // Материалы международной конференции «Восток – Запад: партнерство в судебной экспертизе». – Н. Новгород – 6-10 сентября 2004 г. – М.; Н. Новгород, 2004 – С. 3-7.
127. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник / Г. Г. Мумінова-Савіна – К.: КНЕУ, 2003. – 202 с.
128. Наден О. Загальні принципи кримінально-правового регулювання / О. Наден // Право України. – 2006. – № 7. – С. 35-42.
129. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 15 грудня 2011 № 923 “Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 18. – Ст. 670.
130. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 9 жовтня 2012 р. № 691 “Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України”: за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 77. – Ст. 3136.
131. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з

- проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 27. – Ст. 1016.
132. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2012 р. – № 3. – Ст. 151.
133. Наказ Міністерства юстиції України від 27 березня 2012 № 470/5 «Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України»: за станом на 11 серпня 2015 р. - [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 11 серпня 2015. – Режим доступу до Законодавство України : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0460-12> – Назва з екрану.
134. Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»: за станом на 1 серпня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – 12 серпня 2015. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> – Назва з екрану.
135. Наказ Міністерства юстиції України від 9 серпня 2005 № 86/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 33. – Ст. 150.
136. Наказ Міністерства юстиції України від 9 серпня 2005 р. № 86/5 «Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів»: за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 33.
137. Наказ МОЗ «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів

- медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади» : за станом на 1 вересня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2002 р., – № 10 – Ст 275.
138. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України»: Офіційний веб-сайт Верховної ради України. - 31 серпня 2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95> – Назва з екрану.
139. Науково-практичний коментар до КПК України [Електронний ресурс] / Документи та коментарі. – 12 серпня 2015. – Режим доступу : <http://ruh.znaimo.com.ua/index-11135.html?page=39> – Назва з екрану.
140. Науково–практичний коментар Кримінального кодексу України / [Александров Ю.В., Андрушко П.П., Матишевський П.С., Фесенко Є.В. та ін.]; за ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2005.– 848 с.– (Нормативні документи та коментарі).
141. Новий словник української мови : [у трьох томах] / [укладачі В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : видавництво «Аконіт», 2008. – Т.3 : П-Я. – 862 с.
142. Нормативне регулювання в сфері судово-експертних установ [Електронний ресурс] / Федеральний закон от 31.05.2001 № 73-ФЗ «Про державну експертну діяльність в Російській Федерації» – 20 липня 2015. – Режим доступу : http://to61.minjust.ru/regulatory_inf/regulatory_control_forensic_institutions – Назва з екрану.
- 143.143. Общая теория права и государства / [Афанасьев В.С., Герасимов А.П., В.и. Гойман и др.]; под ред. В.В. Лазарева – [2-е изд. перераб. и доп.].– М.: Юристь, 1996 – 472 с.
144. Олійник О. О. / Основы административно-правового регулювання судово-експертної діяльності / Олег Александрович Олійник // «Закон и жизнь»: международный научно-практический правовой журнал, г. Кишинев (Молдавия) – 2013, (ноябрь) – С. 123-127.

145. Олійник О. О. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності: деякі теоретичні аспекти / Олег Олександрович Олійник // Форум права. – 2012. - № 2. – С. 519-523.
146. Олійник О. О. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності / Олег Олександрович Олійник // Науково-аналітичний журнал «Митна справа» – 2013. – № 4 (88) – С. 270-275.
147. Олійник О. О. Особливості адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності за видами судових експертиз / Олег Олександрович Олійник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2013. - Випуск 22. Частина I. Том 2.– С. 197–200.
148. Олійник О. О. Особливості адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в сучасній Україні / О.О. Олійник // Актуальні проблеми правознавства : збірник матеріалів конференції – Херсон: Університет «Україна», 2013. – С. 26-28.
149. Олійник О. О. Особливості об'єкту адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в сучасній Україні / О.О. Олійник // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5 червня 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 88-89.
150. Олійник О. О. Проблематика адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в зарубіжних країнах Міжнародні засади охоронної діяльності в сфері забезпечення прав людини / О.О. Олійник // Збірник матеріалів II Міжвузівського студентського круглого столу «Роль права та закону у сучасному суспільстві»; – Херсон. – 10 грудня 2013 р. – Херсон, 2012 – С. 78-79.
151. Олійник О. О. Судово-експертна діяльність, як об'єкт адміністративно-правового регулювання / О.О. Олійник // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – С. 237-241.

152. Осмотр места происшествия / [под редакцией Ю.Ф. Кравченко]. – К.: Экспертно-криминалистическое управление МВД Украины, 1993. – 88 с.
153. Основы государства и права Украины в вопросах и ответах : учебное пособие / [А.С. Васильев, Л.М. Зилковская, В.В. Иванов и др.] руководитель авторського колектива А.С. Васильєв. – Харьков ООО «Одиссей», 2000. – 416 с.
154. Панько Н. А. Допит експерта в суді як засіб оцінки його висновку / Н. А. Панько // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 280-283.
155. Пашков С. Завдання і функції судової міліції: проблеми теорії та практики / С. Пашков // Право України – 2010. – № 1. – С. 90-93.
156. Пеньківський В. Інформаційне забезпечення експертної діяльності / В. Пеньківський // Право України. – 2008. – № 7. – С. 67-70.
157. Перелік державних спеціалізованих експертних установ України, які здійснюють судово-експертну діяльність [Електронний ресурс] / Інформаційно-довідковий блок. – 12 січня 2015. – Режим доступу : [www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/arm/Pocherk%2010-10 09/inf_dovidk/ekspert_ustan.html](http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/arm/Pocherk%2010-10%2009/inf_dovidk/ekspert_ustan.html) :– Назва з екрану.
158. Петровський В. М. Зародження та становлення судово-медичної експертизи в Одесі наприкінці XVIII – початку XX ст. ст. / В.М. Петровський // Митна справа. – 2006. – № 5. – С. 69-73.
159. Пиріг І. Поняття та зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ / І. Пиріг // Право України. – 2011. – № 1. – С. 255-261.
160. Пирожкова Ю. В. Принципи як елемент організаційно-правового механізму адміністративно-правового регулювання в сфері автомобілебудування в Україні: аналіз та пропозиції щодо нормативного закріплення / Ю.В. Пирожкова // Митна справа. – 2008. – № 2 (56). – С.119-125.
161. Погорецький М. А. Складні питання, що виникають при призначенні судово-психіатричної експертизи / М. А.

- Погорецький, В.І. Сліпченко // Вісник Верховного Суду України. – 2010. - № 8 (120). – С. 30-35.
162. Позий В. С. Правовой статус спеціаліста в новому уголовном процессуальном кодексе / В.С. Позий // Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 1-2 березня 2013 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика». – С. 150-152.
163. Положення про бюро судово-медичної експертизи управлінсь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим): за станом на 1 січня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 11 січня 2015. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0258-95 – Назва з екрану.
164. Положення про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, що затверджено Наказ Міністерства внутрішніх справ України 30.10.2012 № 983 [Електронний ресурс] / Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр. – 26 лютого 2015. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-derzhavnii-naukovo-doslid-doc130180.html> – Назва з екрану.
165. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію та атестацію судових експертів Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] / Офіційний вісник України - Єдине повне офіційне періодичне видання нормативно-правових актів України – 12 січня 2015. – Режим доступу : ovv.com.ua/articles/8874-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-ekspertno-kvali – Назва з екрану.
166. Положення про Міністерство юстиції України, затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 395: за станом на 1 серпня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – 21 серпня 2015. – Режим доступу : www.minjust.gov.ua/33 – Назва з екрану.

167. Поняття про судові експертизи, експертні дослідження та їх нормативне регулювання [Електронний ресурс] / Судові експертизи – 12 березня 2015. – Режим доступу : http://bookbrains.com/book_431_chapter_5_Ponjattja_prosudovi_eks_pertizi_ekspertni_doslidzhennja_ta_ikh_normativne_reguljuvannja.html – Назва з екрану.
168. Попов В. Л. Курс лекцій по судебной медицине: для студентов медицинских вузов / Бабаханян Р. В., Заславский Г. И. – Санкт-Петербург: Издательство ДЕАН (СПб), 1999. – 399 с.
169. Попов Л. Л. Административное право : учебник / Л.Л. Попов, Ю.М. Козлов – М.: Юристь, 2000. – 728 с.
170. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.)]. – К.: Юрінком Інтер , 2003. – 528 с.
171. Популярна юридична енциклопедія / [укладачі В. К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.)]. – К.: Юрінком Інтер , 2003 – 528 с.
172. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи (МОЗ) від 8 жовтня 2001 № 397: за станом на 1 серпня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – 11 січня 2010.– Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02 – Назва з екрану.
173. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи МОЗ України від 8 жовтня 2001 № 397: за станом на 1 серпня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 275.
174. Порядок проведення та оформлення експертних досліджень: метод. рекомендації / [Печніков В.С., Назаров В.В., Пащенко В.І., Зайцев В.М. та ін.] – К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2005. – 18 с.
175. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції» від 16 листопада 1994 № 778 : за станом на 1 серпня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – 25 серпня 2015. –

Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/778-94-п – Назва з екрану.

176. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1994 р. №778 “Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України” // Офіційний веб-сайт Верховної ради України. – 11 серпня 2015 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/778-94-п – Назва з екрану.
177. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988 «Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ»: за станом на 1 серпня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – №25. – С. 1055.
178. Принципи адміністративного права [Електронний ресурс] / Actual problems of corruption prevention and counteraction – 29 березня 2015. – Режим доступу : www.law-property.in.ua/articles/general-administrative-law/18-the-principles-of-administrative-law.html – Назва з екрану.
179. Провізіон Т. О. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права в національній правовій системі: конституційний, законодавчий та конституційно-судовий підходи / Т.О. Провізіон // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики: матеріали III Всеукраїнської конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Маріуполь, 11 березня 2011 р.). – Маріуполь, 2011. – С. 161-162.
180. Промислова екологія : навчальний посібник [Апостолюк С.О., Апостолюк А.С., Джигирей В.С., Сомар Г. В. та ін.] – К.: Знання, 2005. – 474 с.
181. Протидія незаконному використанню спеціальних технічних засобів [Електронний ресурс] / СБУ – 12 січня 2015. – Режим доступу : www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article%3FVjsessionid=04BAFFDCE89C8AF4FDAE37634314FB9D?art_id=115766&cat_id=115765 – Назва з екрану.

182. Прохоров-Лукін Г. Про деякі актуальні питання судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності / Григорій Прохоров-Лукін // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 6. – С. 16-27.
183. Процесуальні та організаційні питання призначення експертиз [Електронний ресурс] / Система судово-експертних установ в Україні. – 12 серпня 2015. – Режим доступу: buklib.net/books/30798/ – Назва з екрану.
184. Психологічна експертиза в слідчій практиці: навчальний посібник / [Алікін Н.В., Біленчук П.Д., Зубань М.А., Ромашко А.В.]. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1993.- 56 с.
185. Репешко П. І. Вплив відомчої незалежності експертної служби на об'єктивність судово-експертної діяльності / П. І. Репешко // Карпатський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 77-85.
186. Репешко П. І. Механізм кадрового забезпечення судово-експертної діяльності / П.І. Репешко // Економіка та держава (міжнародний науково-практичний журнал). – 2011. – № 8 (серпень). – С. 138-141.
187. Ринкова О. В. Види судово-екологічної експертизи та завдання, що вирішуються в ході її проведення / О.В. Ринкова // Адвокат (132). – 2011. – № 9. – С. 34-39.
188. Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2001 р. № 18-рп / 2001 у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частини першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – Ст. 2310.
189. Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн / Л.М. Романенко // Право та управління. – 2012. – № 1. – С. 444-452.

190. Сабинін О. Експертиза починається з експерта / Олександр Сабинін // Охорона праці: науково-виробничий журнал – 2013. – № 9. – С. 28-29.
191. Сегай М. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність / М.Сегай // Вісник до 10-річчя Академії правових наук України. – 2003. – № 2/3. – С. 740-762.
192. Семчик В. Науково-правова експертиза як форма доктринального тлумачення законодавства / О. Поліводський, В. Семчик // Право України. – 2013. - № 5. – С. 400-415.
193. Сімакова-Єфремян Е. Вирішення теоретичних та процесуальних проблем комплексних судово-експертних досліджень – важливий чинник удосконалення судово-експертної діяльності / Е. Сімакова-Єфремян // Право України. – 2006. – № 8. – С. 79-83.
194. Сімакова-Єфремян Е. Загальна теорія судової експертизи як основа методології проведення комплексних судово-експертних досліджень / Е. Сімакова-Єфремян // Вісник Академії правових наук. – 2006. – № 8. – С. 79-83.
195. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в адміністративному судочинстві України / Е.Б. Сімакова-Єфремян // Бюлетень Міністерства юстиції України (Адміністративне судочинство). – 2008. - № 3 (77). – С. 71–81.
196. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / Ольга Федорівна Скакун. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
197. Словник іншомовних слів: / [Р.В. Чаговець, Г.В. Самсонов, А.М. Шлепаков, В.Ф. Пересипкін та ін.] ; гол. ред. член-кореспондент АН УРСР О.С. Мельничук – К. Київська книжкова фабрика, 1975. – 775 с.
198. Словник термінів по теорії держави та права : [уклад. Н.І. Панов та ін.]. – Х.: Основа, 1997. – 180 с.
199. Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 1913 г. – № 158. – Ст. 1551.
200. Советский энциклопедический словарь : [ок. 80000 слов] /

- [Абашидзе И. В., Азимов П. А., Александров А. П. и др.]; гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 1660 с.
201. Стародубцев А. А. Організаційно-правові питання діяльності інспекцій особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ : дис. ... канд. юр. наук 12.00.07 / Андрій Андрійович Стародубцев. – Х., 1999. – 185 с.
202. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С.Г. Стеценко. – К.: Атіка, 2008. – 624 с.
203. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник [2 видання, перероблене та доповнене] / С.Г. Стеценко – К.: Атіка, 2009. – 478 с.
204. Стригун Ю. Д. Проблеми використання судових експертиз при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів / Ю. Д. Стригун // Економіка, фінанси, право (Проблемні питання, коментарі та поради). – 2010. – № 3. – С. 30-33.
205. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Галина Олександрівна Стрілець. – Київ, 2009. – 16 с.
206. Судебная медицина : учебник для вузов. / [Томилин В. В., Солохин А.А., Л.О. Барсегянц, П.П. Ширинский]. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФА, 1999. – 376 с.
207. Судебная психиатрия / [Кербиков О.В., Калашник Я.М., Фелинская Н.И. и др.]; под ред. Д.Р. Лунца и Г.В. Морозова. – М.: «Юридическая литература», 1971. – 432 с.
208. Судебная психиатрия : учебник для вузов. [Горинов В.В., Дмитриева Т.Б., Печерникова Т.П., Шостакович Б.В.]. – М.: Зерцало, 1997. – 385 с.
209. Судова медицина та психіатрія: навчальний посібник для підготовки до іспитів. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 212 с.

210. Судова медицина: підручник для студентів медичних вузів / [Білкун В.В., Голубович Л.Л., Голубович П.Л., Марчук А.І. та ін.] – К.: «Юрінком Інтер», 1999. – 480 с.
211. Судово-біологічна експертиза [Електронний ресурс] / Українські підручники онлайн. – 12 лютого 2015. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14860110/pravo/sudovo-biologichna_ekspertiza – Назва з екрану.
212. Судово-експертна діяльність. Довідник для суддів. [Заєць А.П., Горбунова Л.М., Пушенко О.Г., Головченко Л.М.]. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 908 с.
213. Теория государства и права : учебник / [под ред. М.М. Рассолов, В.О. Лучина, Б.С. Эбзеева]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 640 с.
214. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / М.Ю. Тихомиров, Л.В. Тихомирова – М.: 2001. – 972 с.
215. Тихомиров Ю. А. Управление делами общества: Субъекты и объекты управления в социалистическом обществе / Ю.А. Тихомиров. – М.: Мысль, 1984. – 223 с.
216. Тлумачний словник української мови / укладачі: Ковальова Т.В., Коврига Л.П. – Х. : Синтекс, 2005. – 672 с.
217. Указ Президента Республики Беларусь от 1 июля 2013 г. № 292: [Електронний ресурс] / Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 09.07.2013, 1/14368 – 22 лютого 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved> – Назва з екрану.
218. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України»: за станом на 1 серпня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1222.
219. Указ Президента України від 13 квітня 2011 року № 467/2011 «Про Положення про Міністерство охорони здоров'я України» / Урядовий кур'єр від 17.05.2011 – № 87.
220. Указ Президента України від 25 січня 2012 № 32/2012 «Питання

- сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – 21 лютого 2015. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/2012> – Назва з екрану.
221. Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 395/2011 “Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України” // Урядовий кур’єр від 21.04.2011. – № 73.
222. Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 406/2011 “Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України” / Урядовий кур’єр від 27.04.2011. – № 76.
223. Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України [Електронний ресурс] / Безпека – 12 січня 2015. – Режим доступу : www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=04BAFFDCE89C8AF4FDAE37634314FB9D?art_id=115766&cat_id=115765 – Назва з екрану.
224. Управление Государственного комитета судебных экспертиз РБ по Гродненской области [Електронний ресурс] / Гродненский областной исполнительный комитет – 20 лютого 2015. – Режим доступу : http://region.grodno.by/ru/social_sphere/sud_expertiz – Назва з екрану.
225. Управління експертного забезпечення правосуддя [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України – 10 березня 2015. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/1577> – Назва з екрану.
226. Філик Н. В. Окремі питання правового регулювання судової експертизи об’єктів інтелектуальної власності / Н.В. Філик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 8. – С. 37-43.
227. Філіп’єв А. О. Судова експертиза іноземного права / А.О. Філіп’єв // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 2. – С. 158-163.
228. Філоненко Р. Демократизація українського суспільства – засаднича складова входження України до простору Європи / Р.

- Філоненко // Віче: журнал Верховної Ради України. – 2011. – № 2 (січень). – С. 9-12.
229. Фурман А. Система інноваційної освітньої діяльності модульно-розвивальної школи та її комплексна експертиза / Анатолій Васильович Фурман. – Психологія і суспільство. – 2005. – № 2. – С. 29-75.
230. Фурман А. В. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників: монографія / Анатолій Васильович Фурман, Андрій Несторович Гірняк – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. – 312 с.
231. Хоша В. В. Проблеми питання акредитації експертних установ в Мін'юсту України в аспекті вступу до Європейського Співтовариства / В.В. Хоша // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 4-5 (102-103). – С. 165-175.
232. Христиненко Н. П. Сутність та значення принципу зв'язаності публічної адміністрації правовим законом / Н.П. Христиненко // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 21 вересня 2013 р.). – Херсон, 2013. – С. 110-113.
233. Чисніков В. М. Експертно-криміналістичні підрозділи органів внутрішніх справ України: історія розвитку / В.М. Чисніков // Криміналістичний вісник (Рубрика: Наукове життя, рецензії). – 2012. – №2 (18). – С. 230-231.
234. Чисніков В. М. Закон «Про заснування кабінету науково-судової експертизи» (1912 р.): передумови, зміст і значення» / В.М. Чисніков // Криміналістичний вісник. – 2012. – № 2 (18). – С. 237-242.
235. Чурсіна Л. А. Товарознавство та експертиза в митній справі / Вербицький О.М, Калінський Є.О. – Херсон: Грінь Д.С., 2011 – 308.
236. Шаповалова В. А. Справочник по правовой и судебной фармации / В.А. Шаповалова, В.В. Шаповалов – Харьков: Торсинг, 1997. – 656 с.

237. Шарманська В. М. Основні аспекти складання висновку при проведенні судово-бухгалтерської експертизи / В.М. Шарманська, Ю.С. Затулівер // Кримський Економічний вісник (науковий журнал) – лютий 2013 1(02). – С. 169-171.
238. Шерстюк В. М. Проведення судових експертиз у спеціалізованих установах: деякі аспекти організації та нормативно-правової регламентації (на прикладі господарського процесу) / В.М. Шерстюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 9 (59). – С. 87-97.
239. Шило С. М. Реформування міліції України як один з основних чинників забезпечення дисципліни та законності в її діяльності / С.М. Шило // Митна справа. – 2014. – № 1 (частина 2, книга 2). – С. 143-149.
240. Юридический словарь [Електронний ресурс] / Словари и энциклопедии на Академике – 27 березня 2015. – Режим доступу : dic.academic.ru/dic.nsf/lower/13974 – Назва з екрану.
241. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / [укладачі Ю.С. Шемшученко, М.П. Зюблюк, В.П. Горбатенко та ін.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. – Т. 2 : Д - Й., 1999. – 742 с.
242. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / [Ю.С. Шемшученко, М.П. Зюблюк, В.П. Горбатенко та ін.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. – Т. 5 : П - С., 2003 – 736 с.
243. Юридичний словник-довідник / [ред.-упоряд. Ю.С. Шемшученко]. – К.: Феміна, 1996. – 696 с.
244. Юридичні терміни. Тлумачний словник. [уклад. В.Г. Гончаренко, П.П. Андрущенко, Т.П. Базова та ін.].- 2-ге вид., стереотипне. – К.: Либідь, 2004. – 320 с.
245. Янчук О. Ю. Судова експертиза в адміністративному судочинстві / О.Ю. Янчук // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 2(15). – С. 145-150.

Навчальне видання

**Олег Олександрович ОЛІЙНИК
Валентин Васильович ГАЛУНЬКО
Ольга Михайлівна ЄЩУК**

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ
СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Монографія

Підписано до друку 20.11.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір Офс.
Ум. арк. 13,02. Наклад 300 примірників.

Видання та друк: ФОП Грінь Д.С.,
73033, м. Херсон, а/с 15
e-mail: dimg@meta.ua
Свід. ДК № 4094 від 17.06.2011